

พระคเณศ
เทพเจ้าแห่งศิลปวิทยา
Ganesha : God of Arts

กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
เสด็จพระราชดำเนินเปิดนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย
พุทธศักราช ๒๕๔๕

พระคณิศ เทพเจ้าแห่งศิลปวิทยา
Ganesha : God of Arts

ณ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
วันที่ ๙ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๕
เวลา ๑๗.๐๐ น.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันพระราชสมภพและวันอนุรักษ์มรดกไทย ๒๕๔๕

สรวงสรรค์พระสุแก้ว

โกสินทร์

โคลงสี่สุภาพ

สรวงสรรค์พระสุแก้ว
แสนสุขตามฤตริน
ละอองบุญอุ้มอาจิณ
ขวัญมิ่งมงคลย่ำ

โกสินทร์
สุหร่ายล้ำ
จิตพิศ
นยาดเกื้อกุลสยาม ฯ

งามราชจริยวัตรเอื้อ
เสด็จถิ่นศิลปสถาน
ปราโมทย์โปรดฯ ประทาน
ทำนุกแนวแน่น

เอากาว
หอนวน
แนะนิเทศ
สืบสร้างรักษา ฯ

อาราธน์ไตรรัตน์น้อม
พิพัฒน์พจน์จำนงพร
พระปราชญ์ปิ่นสิรินธร
ราชสุดาดวงแก้ว

คุณากร
ผ่องแผ้ว
เทพรัตน
ณเกล้า เสมอสมัย ฯ

ชัยพรพิณเนศเจ้า
ชูเชิดอัษฎาเจษฎิณ
สเปศาสตรโสตติผลเสริม
ผดุงแผ่นดินผ่านฟ้า

ผจงเจิม
แหล่งหล้า
ประกาศิต
เฟื่องพินฟูศิลป์ ฯ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม
ข้าพระพุทธเจ้า ปวงข้าราชการกรมศิลปากร

(นายบุญเตือน ศรีวรพจน์ กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ประพันธ์)

พระคณศ เทพเจ้าแห่งศิลปวิทยา

พระคณศ เทพเจ้าแห่งศิลปวิทยา

หนังสือประกอบนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย พุทธศักราช ๒๕๕๕

ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

เลขหมู่หนังสือ ISBN 974-417-565-6

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

พิมพ์ครั้งแรก สิงหาคม ๒๕๕๕ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

ที่ปรึกษา

อธิบดีกรมศิลปากร

รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายอารักษ์ สังหิตกุล)

ผู้อำนวยการสำนักโบราณคดี

และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

เลขานุการกรมศิลปากร

พระราชครูวามเทพมุนี

ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์

ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ ก่องแก้ว วีระประจักษ์

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. อุไรศรี วรตะริน

อาจารย์ ดร. จิรัชสา คชาชีวะ

บรรณาธิการ

ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

คณะบรรณาธิการ

นายมงคล สำราญสุข

นางสาวเด่นดาว ศิลปานนท์

นางริยม พุ่มพงษ์แพทย์

ผู้เขียนและเรียบเรียง

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. อุไรศรี วรตะริน

นายสมชาย ณ นครพนม

นางริยม พุ่มพงษ์แพทย์

ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ ก่องแก้ว วีระประจักษ์

นายมงคล สำราญสุข

นางสาวเด่นดาว ศิลปานนท์

ตรวจแก้ไข

ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์

บทภาษาอังกฤษ

นายมงคล สำราญสุข

Mrs. Mary Eliades

ออกแบบปก

นายยงยุทธ สังคนาคินทร์

ควบคุมรูปแบบและการพิมพ์

นางสาวนิตยา กนกมงคล

ถ่ายภาพ

นายสมชาย วรศาสตร์

นายสุพัฒน์ชัย อ่อนละมูล

นายคานิชย์ โหมตสมพงษ์

นายสายชล อรรถเวช

นายสุจิต มงคล

พิมพ์ที่

บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)

๖๕/๑๖ ถนนชัยพฤกษ์ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐

โทร. ๐ ๒๘๘๒-๑๐๑๐, ๐ ๒๔๒๒-๙๐๐๐

โทรสาร ๐ ๒๔๓๓-๒๗๔๒, ๐ ๒๔๓๔-๑๓๘๕

E-Mail : info@amarin.co.th Homepage : http://www.amarin.co.th

คำปราศรัย

รองนายกรัฐมนตรี นายปองพล อดิเรกสาร เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ วันที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๕

พี่น้องชาวไทยที่รักทั้งหลาย

เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทยที่เวียนมาบรรจบครบรอบอีกวาระหนึ่ง ในวันที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๕ นี้ ในนามของรัฐบาล ผมขอส่งความระลึกถึงและความปรารถนาดีมายังพี่น้องชาวไทยทุกท่าน

นับตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๒๘ เป็นต้นมา รัฐบาลได้ประกาศให้วันที่ ๒ เมษายน ของทุกปี อันเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็น “วันอนุรักษ์มรดกไทย” เพื่อเฉลิมพระเกียรติ และแสดงความสำนึกในพระกรุณาธิคุณ ที่ได้ทรงบำรุงและฟื้นฟูมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติตลอดมา อีกทั้งเพื่อให้ประชาชนได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของศิลปวัฒนธรรม อันเป็นมรดกที่บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์ไว้และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อจะได้ช่วยกันรักษาให้ดำรงอยู่คู่ชาติไทยตลอดไป

มรดกทางศิลปวัฒนธรรม สะท้อนให้เห็นถึงสัญลักษณ์ของความเป็นชาติ ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ วรรณกรรม ศิลปกรรม ศิลปหัตถกรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ตลอดจนการดำเนินชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ สิ่งเหล่านี้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ มีความประณีตงดงาม สามารถสะท้อนให้เห็นจิตวิญญาณและอารยธรรมของชาติ รวมทั้งแสดงถึงเกียรติภูมิของชาติ ให้เป็นที่ประจักษ์แก่อนานาประเทศ ในฐานะที่ประเทศไทยมีความมั่งคั่งในสมบัติวัฒนธรรม

ในปัจจุบันวิถีชีวิตและสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีต่างๆ ได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันมากขึ้น ศิลปวัฒนธรรมของชาติสาขาต่างๆ ล้วนได้รับผลกระทบทั้งสิ้น มรดกทางศิลปวัฒนธรรมบางส่วนเริ่มสูญหาย ขณะที่บางส่วนไม่สามารถดำรงรักษาเอกลักษณ์ไว้ได้ ผลกระทบดังกล่าวอาจเกิดจากการขาดความรัก และความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในศิลปวัฒนธรรมของชาติ หรือการที่ได้พบเห็นหรือได้ยินจนเคยชิน จึงไม่เห็นคุณค่า โดยที่มีเจตจำนงที่จะอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติทุกสาขาให้ยืนยงคู่ชาติตลอดไป รัฐบาลจึงได้พยายามจัดระเบียบการควบคุมดูแลงานด้านมรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นระบบ ด้วยการปรับปรุงโครงสร้างหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้สามารถดำเนินงานอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การทำงานอนุรักษ์มรดกไทยจะบรรลุผลสัมฤทธิ์ตามความมุ่งหมายได้ จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจจากประชาชน โดยการช่วยกันวางรูปแบบการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีระบบ เข้าใจ และคำนึงถึงความสำคัญของมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ช่วยกันสอดส่องดูแลและบำรุงรักษา ในขณะเดียวกันก็ต้องเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ และสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชนในการอนุรักษ์มรดกไทย

คณะกรรมการอำนวยการวันอนุรักษ์มรดกไทย ได้กำหนดให้ปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ นี้เป็นปีแห่งการ “อนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งทรัพยากรมรดกทางศิลปวัฒนธรรม” เพื่อมุ่งเน้นการรักษาและพัฒนาแหล่งกำเนิด ที่ตั้ง หรือสถานที่รวบรวมมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ ผมจึงขอถือโอกาสนี้เชิญชวนพี่น้องชาวไทย ร่วมแรงร่วมใจกันป้องกันมิให้ผู้ใดทำลายมรดกทางวัฒนธรรม รวมพลังกันสืบสานถ่ายทอดความรู้ ปลูกฝังความรักความภูมิใจในเอกลักษณ์ไทย ให้สืบทอดถึงอนุชนรุ่นหลังสืบไป

เนื่องในมงคลสมัยที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๔๗ พรรษา ในวันที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๕ นี้ ในนามรัฐบาล ผมขอเชิญชวนพี่น้องชาวไทยน้อมจิตอธิษฐาน ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากล โปรดอภิบาลบันดาลดลให้ทรงพระเกษมสำราญ พระชนมายุยืนนาน พระเกียรติคุณแผ่ไพศาล สถิตเป็นพระมิ่งขวัญร่มเกล้าเหล่าพสกนิกรไทยตลอดกาลนาน และผมขออวยพรให้พี่น้องประชาชนทุกคน จงประสบแต่ความสุข ความเจริญโดยทั่วกัน

สวัสดี

คำนำ

คณะกรรมการอำนวยการอนุรักษ์มรดกไทย ได้กำหนดแนวทางการดำเนินงาน กิจกรรมวันอนุรักษ์มรดกไทย พุทธศักราช ๒๕๔๕ เป็นปีแห่งการ “อนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่ง ทรัพยากรมรดกทางศิลปวัฒนธรรม”

ในโอกาสอันเป็นพิเศษนี้ กรมศิลปากรจึงได้มอบหมายให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จัดนิทรรศการพิเศษเนื่องในวัน อนุรักษ์มรดกไทย พุทธศักราช ๒๕๔๕ ในหัวข้อเรื่อง “พระคเณศ เทพเจ้าแห่งศิลปวิทยา” ณ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในระหว่าง ๑๐ สิงหาคม ถึง ๙ ตุลาคม ๒๕๔๕ ทั้งนี้ ตามประวัติการนับถือบูชาพระคเณศเป็นเทพเจ้าสำคัญของคัมภีร์ ในศาสนาพราหมณ์ หรือฮินดูในประเทศไทยนั้นมีมานานแล้ว โดยมีฐานะเป็นเทพเจ้า ผู้ขจัดอุปสรรค ผู้ประทานความสำเร็จเป็นสำคัญ จวบจนปัจจุบัน แม้ในหมู่คนไทย บางกลุ่มบางอาชีพ ยังคงบูชาพระคเณศ โดยมีความเชื่อตามแบบดั้งเดิมและเพิ่มเติม อย่างหลากหลาย อาทิ มาเป็นการบูชาพระคเณศในฐานะเทพเจ้าแห่งความรู้และ เทพเจ้าแห่งศิลปวิทยา ผู้ซึ่งประทานความสำเร็จแก่ผู้มีอาชีพหรือผู้เรียนรู้ในศิลปวิทยา แขนงต่างๆ

เรื่องราวเกี่ยวกับพระคเณศจึงเหมาะสมที่จะนำเสนอเป็นนิทรรศการพิเศษเนื่อง ในวันอนุรักษ์มรดกไทยในปีนี้อันเป็นเสมือนการนำไปสู่ความสำเร็จในการอนุรักษ์และ ฟื้นฟูแหล่งทรัพยากรมรดกทางศิลปวัฒนธรรมอีกวาระหนึ่ง

การจัดนิทรรศการพิเศษและการจัดพิมพ์หนังสือประกอบนิทรรศการในครั้งนี้ ได้รับความอนุเคราะห์จากผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ให้คำปรึกษา เขียน แปล และตรวจ แก้ไขความ ร่วมกับภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร โบราณวัตถุที่นำออก จัดแสดงครั้งนี้ ส่วนใหญ่ได้คัดเลือกมาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทั่วประเทศ รวมทั้ง ศิลปวัตถุส่วนหนึ่งยังได้รับความอนุเคราะห์จากภาคเอกชนให้นำมาร่วมจัดแสดง จึงขอ ขอบคุณทุกฝ่ายที่ได้ให้ความร่วมมือสนับสนุนนิทรรศการในครั้งนี้

กรมศิลปากรหวังเป็นอย่างยิ่งว่า นิทรรศการพิเศษ เรื่อง “พระคเณศ เทพเจ้าแห่ง ศิลปวิทยา” และหนังสือประกอบนิทรรศการครั้งนี้ จะเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เกิดความ เข้าใจและช่วยให้การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งทรัพยากรมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ ปราศจากอุปสรรค และประสบความสำเร็จตลอดไป

นาวาอากาศเอก

(อารุณ จินตกุลสิน)

อธิบดีกรมศิลปากร

กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการอำนวยการอนุรักษ์มรดกไทย พุทธศักราช ๒๕๔๕

สารบัญ

	หน้า
คำปราศรัย	๕
คำนำ	๗
บทนำ	๙
บทที่ ๑ พระคเณศ เทพเจ้าผู้มีเศียรเป็นช้าง นางสาวเด่นดาว ศิลปานนท์	๑๒
บทที่ ๒ ประติมากรรมพระคเณศในประเทศไทย คัดเลือกจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นายสมชาย ณ นครพนม	๒๙
บทที่ ๓ พระคเณศในจารึกสมัยก่อนพระนครและสมัยพระนคร ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. อุไรศรี วรสระริน	๕๖
บทที่ ๔ พระคเณศในหนังสือสมุดไทย ผู้เชี่ยวชาญพิเศษกองแก้ว วีระประจักษ์	๖๓
บทที่ ๕ พระคเณศกับงานด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ นางเรียม พุ่มพงษ์แพทย์	๖๙
บทที่ ๖ คติความเชื่อเกี่ยวกับพระคเณศ นายมงคล สำราญสุข	๘๒
บรรณานุกรม	๑๐๐

บทนำ

พระคเณศ พระพิฆเนศวร หรือพระคณปติ เป็นนามของเทพเจ้าสำคัญองค์หนึ่งของศาสนาฮินดูหรือศาสนาพราหมณ์ เป็นโอรสของพระศิวะ กับนางปารวตี (พระอุมา) ที่มีลักษณะของร่างกายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือมีกายเป็นมนุษย์ มีเศียรเป็นช้าง ซึ่งปรากฏชื่อพระคเณศเป็นครั้งแรกในยุครุ่งเรืองของประเทศอินเดีย ในฐานะเทพเจ้าแห่งอุปสรรค ผู้บันดาลให้เกิดอุปสรรค และบันดาลความสำเร็จ

ในประเทศไทยนั้น มีพระคเณศหรือพระคณปติศิลา ประทับในท่ามหาราชลีลา ซึ่งประดิษฐานที่เทวสถาน กรุงเทพมหานคร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ นับว่าเป็นพระคเณศที่เก่าที่สุดที่พบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้^๑ และจากการขุดค้นพบพระคเณศศิลาประทับนั่ง^๒ จากเมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี อายุราวศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒^๓ เป็นสิ่งยืนยันได้ถึงความเชื่อในลัทธิคานปัตยะบนดินแดนของประเทศไทย ว่าน่าจะเริ่มขึ้นใกล้เคียงกับระยะเวลาดังกล่าว และต่อมายังพบว่ามีการพบพระคเณศปรากฏอยู่ในศิลปะทุกยุคทุกสมัย

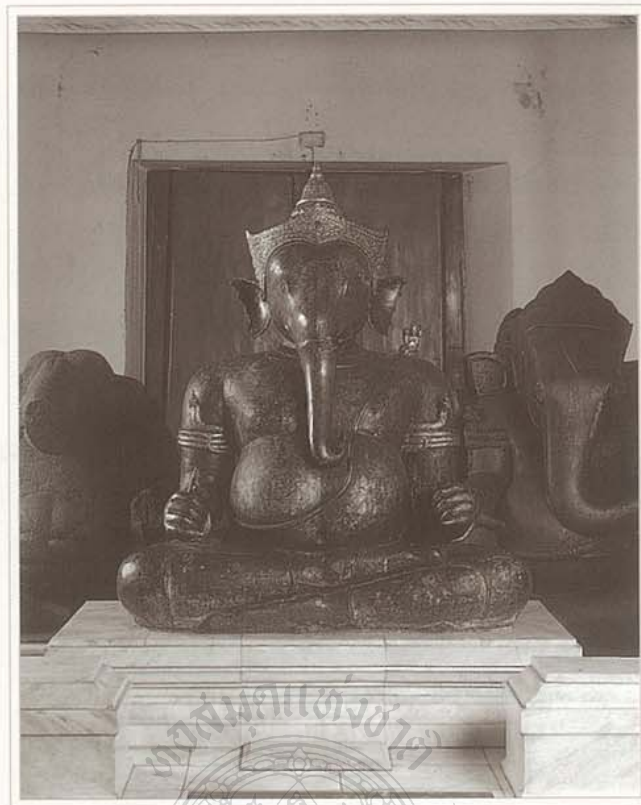
แม้ว่าจะยังไม่พบรูปเคารพพระคเณศที่กำหนดอายุได้ชัดเจนว่าเป็นศิลปะสุโขทัย แต่มีการค้นพบประติมากรรมสำริดขนาดใหญ่หลายองค์ เป็นรูปเคารพเทพเจ้าที่สำคัญของศาสนาพราหมณ์ ที่เมืองสุโขทัย อาทิ พระศิวะ พระวิษณุ พระลักษมี พระหริหระ จึงอาจมีรูปพระคเณศสำริดหล่อขึ้นที่เมืองสุโขทัยก็ได้

^๑ พิริยะ ไกรฤกษ์ อารยธรรมไทย พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะ (กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๖

^๒ เดิมเชื่อว่าประทับยืน แต่จากการสังเกตในชั้นหลัง เชื่อว่าประทับนั่ง

^๓ จรัสสา ศาชาวิระ พระพิฆเนศวร คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวรที่พบในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๔๐), หน้า ๙๔

พระคเณศสำริด ขนาดสูง ๙๐ เซนติเมตร ที่เทวสถาน กรุงเทพฯ
ลักษณะลวดลายบนมงกุฏ เทียบได้กับศิลปะอยุธยา
Ganesha image, the Brahmin Temple in Bangkok

ในสมัยอยุธยา ไม่เพียงแต่พบรูปเคารพเท่านั้น ยังมีบันทึกไว้ในพระราชพงศาวดาร กล่าวถึง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดเกล้าฯ ให้หล่อรูป “พระมหาวิฆเนศวร” ร่วมกับเทพองค์อื่น “ไว้บูชาสำหรับพระราชพิธี”^๑

ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับองค์พระคเณศ เริ่มมีความหลากหลายผสมผสาน ของเรื่องราวตั้งที่ถูกรวบรวมไว้ในวรรณกรรม ครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เช่น ที่ว่าด้วย พระคเณศคือเทพองค์เดียวกันกับพระขันธกุมาร ซึ่งแตกต่างจากคัมภีร์ดั้งเดิมของอินเดีย ที่กล่าวอธิบายไว้ว่า พระศิวะมีพระโอรสสองพระองค์ องค์แรกนามว่า พระคเณศ องค์ที่สองนามว่า พระขันธกุมาร ความเข้าใจในเรื่องเช่นเดียวกันนี้ ยังมีต่อเนื่องมาถึง ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์

ภาพจิตรกรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รูปพระคเณศที่บาน หน้าต่างพระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาส หรือวัดพระแก้ววังหน้า และที่บานหน้าต่าง พระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม มีเพียงแต่ดงามเท่านั้น แต่นั่นหมายถึงการนับถือองค์ พระคเณศ และการผสมผสานระหว่างคติทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ได้เป็นอย่างดี

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัยพันธ์, ๒๕๐๔), หน้า ๔๒

จิตรกรรมภาพพระคเณศและพระเทวกรรม
บนบานหน้าต่างวิหารวัดสุทัศน์เทพวราราม
Ganesha in Mural Painting,
Wat Suthatthapvararam, Bangkok

รูปพระคเณศในบริเวณวิทยาลัยช่างศิลป์ปัจจุบัน
Ganesha image at Fine Arts College

ขณะเดียวกันพระคเณศเริ่มมีบทบาทเกี่ยวกับช้างในทางพิธีกรรมมากขึ้นในฐานะ “บรมครูแห่งช้าง” จึงมีเทวรูปมีลักษณะอย่างเดียวกันกับพระคเณศ ซึ่งเรียกพระคเณศลักษณะนี้ว่า “พระเทวกรรม”

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยและศึกษาเกี่ยวกับพระคเณศอย่างลึกซึ้ง ตามแบบฉบับของอินเดีย พระราชนิพนธ์ของพระองค์ จึงมักจะเริ่มด้วยบทบูชาพระคเณศ ในฐานะเทพผู้ขจัดอุปสรรค^๑ ให้ช่วยส่งเสริมการพระราชนิพนธ์ของพระองค์ให้สำเร็จ และพระราชนิพนธ์บางฉบับยังมีบทเฉพาะที่สรรเสริญพระคเณศให้เป็นผู้เป็นใหญ่ในปวงวิทยา และบรมครูแห่งช้างด้วย^๒

กระทั่งในปัจจุบันนี้ ความเชื่อเกี่ยวกับพระคเณศในประเทศไทยก็ได้จางหายไป คติความเชื่อเกี่ยวกับพระคเณศมีความหลากหลายขึ้นและแพร่หลายอย่างกว้างขวาง บ้างก็นำมาเป็นสัญลักษณ์และรูปเคารพของหน่วยงาน เช่น กรมศิลปากร วิทยาลัยช่างศิลป์ บ้างก็ประดิษฐานคล้ายเป็นพระภูมิ หรือทวารบาล บางครั้งผสมผสานกับเรื่องปาฏิหาริย์ปรากฏในรูปของเครื่องรางของขลัง อย่างไรก็ตามในความหลากหลายของการเคารพนับถือนั้น สิ่งหนึ่งซึ่งยังคงมั่นคงคือ ทรงเป็นเทพเจ้าที่ขจัดอุปสรรคและประทานความสำเร็จแก่ผู้เคารพบูชาพระองค์ ในทุกสาขาวิชาชีพ จนได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รอบรู้ในศิลปวิทยาทุกแขนง กระทั่งทรงเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยา

^๑ จิรัชสา คชาชีวะ พระพิณเนศวร์ คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิณเนศวร์ที่พบในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๔๐), หน้า ๗๔

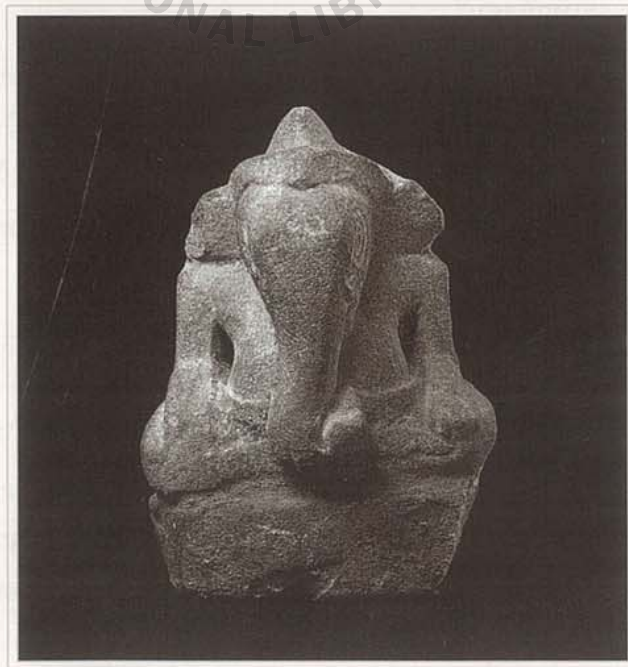
^๒ เรื่องเดิม, หน้า ๗๖

บทที่ ๑

พระคณศ เทพเจ้าผู้มีเศียรเป็นช้าง

ประติมากรรมนุรูปผู้มีศีรษะเป็นช้างได้พบในประเทศอินเดียตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๗ ในศิลปะแบบอมราวตี ประติมากรรมที่พบในขั้นต้นนี้อาจจะไม่ได้หมายถึงพระคณศผู้เป็นเทพแห่งอุปสรรค หากแต่เป็นเทพพื้นเมืองซึ่งอาจเป็นต้นแบบที่มาของรูปลักษณะพระคณศในเวลาต่อมา รูปเคารพที่เชื่อกันว่าเป็นประติมากรรมพระคณศที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดอาจสร้างขึ้นในสมัยมถุราหรือคุปตะตอนต้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๘ ต่อมาพบทั่วไปในทุกภูมิภาคของประเทศอินเดียเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ นอกจากนี้ความนิยมนับถือพระคณศยังปรากฏแพร่กระจายออกไปยังหลายประเทศในเอเชีย เช่น ธิเบต เนปาล จีน อินโดนีเซีย พม่า ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม และญี่ปุ่น^๑ ลักษณะประติมากรรมพระคณศที่พบในบรรดาประเทศต่างๆ เหล่านี้ มีลักษณะใกล้เคียงกัน แตกต่างกันไปบ้างโดยวิวัฒนาการแห่งรูปแบบศิลปะ ซึ่งจะพัฒนาไปจากลักษณะใกล้เคียงธรรมชาติ มีรูปแบบเรียบง่าย ไปสู่การสร้างสรรครูปแบบที่มีความซับซ้อนยิ่งขึ้น ทั้งนี้เป็นไปตามคติความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ศาสนา ซึ่งมีพัฒนาการขึ้นโดยลำดับ

พระคณศ ศิลปะเขมร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี
Ganesha Image, Khmer Art, Prajeanburi National Museum

^๑ ศาสตราจารย์ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม, (โรงพิมพ์พิมพ์เนศ : กรุงเทพฯ, ๒๕๑๖), หน้า ๙๘.

ประติมานวิทยาของพระคเณศ

ในคัมภีร์ทางศาสนากล่าวว่าพระคเณศมีหลายพระองค์ มีรูปเป็นพันๆ รูป โดยทรงอวตารมาในรูปต่างๆ ตามยุคสมัยแห่งลัทธิพราหมณ์ ลักษณะพิเศษประจำพระองค์ คือ มีกายเหมือนคน มีเศียรเป็นช้าง มีงาข้างเดียว เตี้ย พระอุทรพลู้ย พระกรรณใหญ่ วรรณะแดง ปกติมี ๔ กร ทรงหนูเป็นพาหนะ นอกจากนี้มีกำหนดรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาความเชื่อทางศาสนาอีกมาก อาจกล่าวถึงลักษณะทางประติมานวิทยาโดยทั่วไปของพระคเณศได้ ดังนี้

พระคเณศมีเศียรเป็นช้าง บางคัมภีร์กล่าวว่ามีมาแต่กำเนิด แต่บางคัมภีร์กล่าวว่าพระศิวะเทพบิดานำเศียรช้างมาต่อให้เพื่อเป็นการชดเชยชีวิตในภายหลัง พระคเณศจึงได้นามว่าคชานนะ หมายถึง มีพัศตร์เป็นช้าง ตามคัมภีร์ศาสนากล่าวว่าพระคเณศอาจมี ๑ - ๕ เศียร จากสันถุภาพฐานะกล่าวว่าพระคเณศกำเนิดมามี ๕ เศียร พระศิวะบันดาล

พระคเณศ ศิลปะอินเดียใต้ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร
Ganesha Image, South India Art, National Museum Bangkok

ให้เศียรทั้งห้ากลายเป็นเศียรเดียว^๑ แต่ในรูปเคารพบางปางทำแตกต่างออกไป เช่น ปางที่เรียกว่า คเณศชยันติ มี ๒ เศียร เศียรหนึ่งเป็นช้างอยู่ทางด้านขวา และเศียรหนึ่งเป็นมนุษย์อยู่ทางด้านซ้าย พระคเณศยังมีเศียรเป็นสิงห์ ในปางที่เรียกว่าสิงหะคณปติ^๒ พระคเณศมีเนตรกว้างใหญ่ ปกติมี ๒ เนตร แต่บางครั้งมี ๓ เนตร เช่นเดียวกับพระศิวะ

^๑ เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป, พระคเณศ เทพนิยายสงเคราะห์ ภาค ๔, (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๕), หน้า ๓๔.

^๒ ประวัติพระคเณศ ฉบับของเทวสถานโบสถ์พราหมณ์, (๒๕๓๐), หน้า ๒๘.

พระเนตรที่สามตั้งอยู่กลางพระนลาต หรือบางทีมีพระจันทร์เสี้ยวประดับที่พระนลาตเป็นอาภรณ์ ทั้งนี้ปรากฏเรื่องในปางภาลจันทร (ภาละจันทร หมายถึง หน้าผกมีพระจันทร์เหมือนอาภรณ์) กล่าวว่า พระจันทร์ถูกทพพิ (Darbhi - ทรพี ?) แข่ง ให้มีรัศมีเศร้าหมอง พระคเณศจึงนำพระจันทร์มาวางไว้ที่พระนลาตเป็นติลก (tilaka) เพื่อช่วยพระจันทร์ให้พ้นจากความมืดมัว พระคเณศจึงมีพระจันทร์ประดับที่พระนลาตตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา^๑ หรือบางครั้งพระจันทร์ก็ประดับอยู่บนพระเศียร^๒ เช่นเดียวกับพระศิวะผู้ทรงทัดจันทร์เป็นปิ่นบนพระนลาตบางครั้งจะปรากฏเส้นแนวนอนสีขาว ๓ เส้น เป็นเครื่องหมายของผู้นับถือลัทธิไศวนิกาย^๓ ซึ่งนับถือพระศิวะเป็นเทพสูงสุด เนื่องจากพระคเณศเป็นเทพในหมวดพระศิวะ โดยทรงเป็นเชษฐโอรสของพระศิวะและพระนางปารวตี

พระคเณศมีพระกรรณขนาดใหญ่ จึงได้นามว่าลัมภกรรณ หมายถึง ผู้มีหูยาน หรือ ศูรปกรรณ แปลว่า ผู้มีหูเหมือนกระจาด ทั้งนี้โดยทางปรัชญาหมายถึงการปิดเอาสิ่งสกปรกออกไป การแยกสิ่งที่ดีและไม่ดีออกจากกัน เสมือนกระจาดซึ่งมีหน้าที่แยกเมล็ดข้าวออกจากสิ่งสกปรก พระคเณศมีหน้าที่ขัดอุปสรรค นำไปสู่ความสำเร็จ ผู้ระลึกถึงพระคเณศจึงได้รับความสำเร็จ สามารถแยกแยะสิ่งดีและสิ่งไม่ดี ช่วยให้ไปสู่ความหลุดพ้นได้^๔ พระกรรณของพระคเณศใช้เป็นอาวุธโบกพัดเหมือนแสหางจามรี ดังมีเทพนิยายกล่าวไว้ในปางศูรปกรรณว่า ครั้งหนึ่งพระฤาษีแข่งพระอัคนีให้ดับ พระอัคนีจึงเสื่อมอำนาจ พระคเณศลงสารจึงเอาหูกพัดให้พระอัคนีกลับมีชีวิตรุ่งขึ้น^๕ รูปประติมากรรมพระคเณศบางรูปที่มีแผ่นหลังจำหลักเป็นรูปพระอาทิตย์อยู่ตรงเบื้องหลังพระกรรณอาจมีความหมายถึงเรื่องราวในตอนนี้เป็นได้

วงของพระคเณศมีสีแดงเช่นเดียวกับสีกาย จึงได้นามว่า วัชร-ตุณฑะ หมายถึง ผู้มีวงแดง และยังทรงนามว่า วักร-ตุณฑะ หมายถึง ผู้มีวงคดโค้ง ประติมากรรมพระคเณศมักทำหันวงไปทางด้านใดด้านหนึ่ง ส่วนใหญ่หันไปทางด้านซ้าย รูปที่หันวงทางด้านขวาพบน้อยมาก ภาษาทมิฬเรียกว่า วลัมบูร วินายก ถือเป็นลักษณะมงคล^๖ วงของพระคเณศบางครั้งอยู่ในลักษณะหุบผลไม้ ขนม หรือวางอยู่บนขาม

^๑ T.A. Gopinatha Rao, Elements of hindu iconography volume one part I, (Delhi, 1997), p. 59 - 60.

^๒ เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป, พระคเณศเทพนิยายสงเคราะห์ ภาค ๔, หน้า ๔๘. และ ประวัติพระคเณศ ฉบับของเทวสถานโบสถ์พราหมณ์, หน้า ๑๕.

^๓ จีรวัสส์ คชาชีวะ, เรื่องเดิม, หน้า ๒๑.

^๔ ประวัติพระคเณศ ฉบับของเทวสถานโบสถ์พราหมณ์, หน้า ๑๓, ๑๔ และ ๒๔.

^๕ T.A. Gopinatha Rao, op. cit., p. 60.

^๖ จีรวัสส์ คชาชีวะ, พระคเณศวรร : เทพแห่งศิลปวิทยา, เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษเนื่องในกิจกรรมสัปดาห์วันอนุรักษ์มรดกไทย ประจำปี ๒๕๔๕ วันพฤหัสบดีที่ ๔ เมษายน ๒๕๔๕ ณ โรงละครแห่งชาติ (โรงละครเล็ก), ๒๕๔๕, หน้า ๓.

พระคเณศในความหมายของเทพแห่งอักษรศาสตร์ และวรรณคดี
ทรงเครื่องศิวารมณ์ต่างๆ สวมกรณทมิฬ
Ganesha image in the meaning of Arts

ขนมในพระหัตถ์ซ้าย หรือสัมผัสกับเทวีในดังปรากฏในปางศักดิ์คณปติ โดยปกติวงมีจำนวนเท่ากับเศียร แต่บางครั้งทำเศียรเดียวแต่มี ๕ วง^๑ ซึ่งหมายถึงพระคเณศ ๕ เศียร ก็มี

พระคเณศมีงาช้างเดียว จึงได้นามว่า เอกทันตะ หมายถึง มีงาเดียว คือ มีงาช้างขวา งาช้างซ้ายหัก^๒ แต่ประติมากรรมพระคเณศพบทั้งที่มีงาสมบูรณ์ทั้งสองข้าง และงาด้านซ้ายหัก หรืองาด้านขวากหัก บางทีมีถึง ๓ งา งาที่ ๓ งอกอยู่กลางพระนลาดี^๓ สาเหตุที่

^๑ ประวัติพระคเณศ ฉบับของทิวศานโบสถ์พราหมณ์, หน้า ๑๗ .

^๒ เรื่องเดิม, หน้า ๑๒.

^๓ เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป, เรื่องเดิม, หน้า ๖๐.

พระคเณศมีงาช้างเดียวปรากฏอยู่ในปรัมภะหลายเรื่อง บางเรื่องกล่าวว่าพระคเณศกำเนิดมามีเศียรเป็นช้าง เสียงาไปเพราะต่อสู้กับศิวะ ถูกขวานของพระศิวะตัดงาขาด^๑ บางเรื่องกล่าวว่าเศียรช้างซึ่งนำมาต่อใหม่ให้กับพระคเณศมีงาช้างเดียว^๒ บางเรื่องกล่าวว่าพระคเณศต่อสู้กับอสูรชื่อคชมุขาสูร มีหน้าเป็นช้าง มีฤทธิ์มาก พระคเณศเสียที่ถูกหักงา แต่แย่งงาช้างที่หักได้และใช้เป็นเทพอาวุธขว้างไปยังอสูร^๓ บางเรื่องกล่าวว่าพระคเณศต่อสู้กับปรศุราม ปรศุรามใช้ขวานวิเศษซึ่งพระศิวะประทานให้ขว้างใส่พระคเณศ พระคเณศจำได้ว่าเป็นเทพศาสตราของพระบิดา ด้วยความเคารพต่อพระศิวะจึงไม่ต่อสู้ เพียงแต่ก้มลงเอางาช้างหนึ่งรับขวานไว้ ขวานจึงตัดงาขาดสะบั้น ครั้นนั้นพระนางปารวตีกริ้ว จะทรงแข่งปรศุราม พระนารายณ์ซึ่งเป็นที่เคารพของปรศุรามแปลงเป็นกุมารมาวิงวอนขอโทษ พระปารวตีจึงประทานโทษให้^๔ จากนั้นมาพระคเณศจึงทรงถืองาช้างที่หักไว้ในพระหัตถ์ใช้เป็นอาวุธ หรือใช้แทนหลักจารหนังสือ เมื่อแสดงถึงความเป็นเทพแห่งอักษรศาสตร์และวรรณคดี

ศิวาภรณ์เครื่องประดับศีรษะพระคเณศ ตามคัมภีร์กล่าวว่าบนพระเศียรพระคเณศมีเพชรพลอยประดับ ทรงมาลาเพชร หรือมงกุฏ แต่ปรากฏว่าประติมากรรมพระคเณศในยุคต้นมักไม่สวมศิวาภรณ์ หรือทำเป็นเพียงแถบเครื่องเพชรพลอยประดับ ต่อมาจึงทำสวมมงกุฏ ลักษณะมงกุฏทำเหมือนพระศิวาภรณ์ของศิวะ คือ เป็นทรงชฎามงกุฏ^๕ หมายถึงศิวาภรณ์ที่คล้ายผมเกล้า หรือ มุ่นมวยผม เป็นแบบผมของนักพรต เนื่องจากพระศิวะเป็นมหาฤาษี พระศิวะบุตร คือ พิชเนศ จึงสวมศิวาภรณ์ทรงเดียวกัน แต่โดยปกติประติมากรรมพระคเณศมักทำสวมมงกุฏทรงแบนราบที่เรียกว่า กรันทมุกุฏ

พระคเณศ ศิลปะรัตนโกสินทร์

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สงขลา

Ganesha Image, Rattanakosin Art,

Songkhla National Museum

^๑ จิรวัสส คชาชีวะ, พระพิฆเนศวร คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวร์ที่พบในประเทศไทย, หน้า ๒๑.

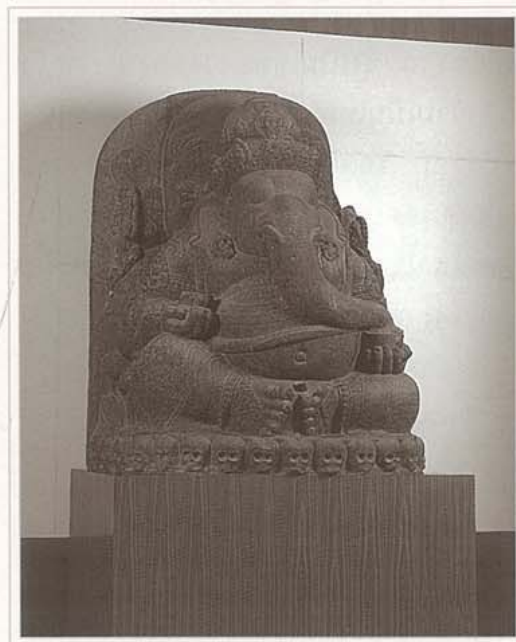
^๒ เรื่องเดิม, หน้า ๑๓.

^๓ เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป, เรื่องเดิม, หน้า ๕๒.

^๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระเป็นเจ้าของพราหมณ์, (โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓), หน้า ๕๖.

^๕ จิรวัสส คชาชีวะ, พระพิฆเนศวร คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวร์ที่พบในประเทศไทย, หน้า ๒๑.

ร่างกายของพระคเณศเป็นมนุษย์ มีฐานันดรต่ำเตี้ย มีหน้าอกกว้าง พระอุทรพล้ย มีกำลังกายมหาศาล มีบทสวดสรรเสริญกล่าวว่าพระคเณศมีกายยิ่งใหญ่ มีผิวพรรณเสมือนทองคำที่ร้อน บ้างว่ามีสีเหมือนพระอาทิตย์รุ่งอรุณหรืออาทิตย์เมื่ออัสดง สีเล็บเสมือนดอกบัวแดง มีพระกรยาว พระรัศมีเหมือนพระอาทิตย์ มีความงดงามเป็นที่พอพระทัยของมหาเทพทั้งสาม คือ พระพรหม พระศิวะ และพระนารายณ์^๑ ซึ่งคติดังกล่าวนี้นี้ คงเกิดขึ้นขึ้นหลังเมื่อมีความเคารพนับถือพระคเณศเป็นเทพสำคัญเป็นประธานของลัทธิแล้ว จึงยกย่องสรรเสริญพระคเณศอย่างยิ่ง ในวราหปุราณะกลับกล่าวถึงลักษณะกายของพระคเณศว่ามีลักษณะเลวพิการ เหตุเนื่องมาจากพระศิวะสร้างพระคเณศขึ้นเป็นบุรุษรูปงาม โดยพระนางปารวตีไม่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย พระนางปารวตีกริ้ว จึงสถาปนาพระคเณศให้เคียดเป็นช้าง รูปร่างพิการมีท่อน้อย^๒ ทั้งนี้จะเป็นเหตุพระคเณศมีนามอย่างหนึ่งว่า วิกฤต หมายถึง ผู้พิการ ร่างกายของพระคเณศ ยังกล่าวว่ามีลักษณะเหมือนตัวโอม (อ, อุ, ม= ตริมูรติ พระเป็นเจ้าผู้ใหญ่ในศาสนาฮินดู ๓ พระองค์) เท้าของพระคเณศเทียบเท่าอักษร “อ” ตรงกลางของร่างกายเทียบเท่าอักษรตัว “อุ” พระเศียรเทียบเท่าอักษร “ม” รวมกันแล้วกลายเป็นโอม มีปุราณะบางเล่มเขียนไว้ว่าพระคเณศมีกำเนิดจากตัวโอม มีความว่าครั้งหนึ่งพระศิวะและพระนางปารวตีประทับอยู่ที่เขาไกรลาส ทรงเขียนตัวโอมและทำสมาธิเพ่งดูตัวโอมนั้น จึงเกิดเป็นพระคเณศมีเศียรเป็นช้างขึ้น โดยคติดังกล่าวนี้นี้มีความหมายว่าทั่วทั้งจักรวาลเกิดจากพระคเณศ^๓ พระคเณศเป็นทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล สิ่งที่มีกำเนิดขึ้นเมื่อประลัยแล้วย่อมรวมเข้ากับพระคเณศ

พระคเณศ ศิลปะชาวภาคตะวันออก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
Ganesha Image, Eastern Java Art, National Museum Bangkok

^๑ ประวัติพระคเณศ ฉบับของเทวสถานโบสถ์พราหมณ์, หน้า ๑๕ และ ๑๐๔.

^๒ เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป, เรื่องเดิม, หน้า ๓๖.

^๓ ประวัติพระคเณศ ฉบับของเทวสถานโบสถ์พราหมณ์, หน้า ๑๓, ๑๕.

พระคเณศมีพระอุทรพลู้ย จึงได้นามว่า ลัมโพทร หมายถึง ผู้มีท้องย้อย หรือ มโหทร หมายถึง ผู้มีท้องใหญ่ โดยทางปรัชญาพระอุทรของพระคเณศเป็นที่รวมของโลก จึงมีขนาดใหญ่ นอกจากนี้ยังหมายถึงลักษณะของผู้มีปัญญา เหตุที่พระคเณศมีพระอุทรขนาดใหญ่กล่าวไว้ในเทพนิยายอีกว่าเนื่องจากพระนางปารวตีทรงดูแลเลี้ยงดูพระคเณศเป็นอย่างดี พระคเณศโปรดเสวยขนมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะขนมโมทกะ ขนมชนิดนี้เป็นขนมหวาน มีลักษณะคล้ายขนมต้มของไทย คัมภีร์ปัทมปุราณะอธิบายว่าขนมโมทกะเป็นรูปเปรียบของมหาพุทธิ คือปัญญาของพระคเณศ^๑ ประติมากรรมพระคเณศ ซึ่งเป็นเทพแห่งสติปัญญาจึงมักถือด้วยขนมโมทกะไว้ในพระหัตถ์ข้างหนึ่ง

พระคเณศปกติมีกายสีแดง แต่งกายด้วยผ้าแดง โปรดจันทน์แดงและดอกไม้สีแดง บางทีมีกายสีเหลือง ทรงชุดสีเหลือง หรือมีกายสีขาว สีทอง สีเขียว สีนํ้าเงิน สีนํ้าตาล ปนแดง หรือมีสีคล้ายสีดำ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวาระการปรากฏพระองค์ในปางต่างๆ

สัญลักษณ์ที่สำคัญที่ทรงถืออยู่ในพระหัตถ์เสมอๆ คือ ปาละ (ปวง) เป็นอาวุธอย่างหนึ่ง หมายถึง การตัดกิเลสเครื่องร้อยรัด อังกฤษ (ขอช้าง) คือ การควบคุมไปทิศทางที่ดีที่ถูกต้อง ทันตะ (งาที่หัก) หมายถึง เทพอาวุธทำลายสิ่งที่เป็นอุปสรรค และด้วยขนมโมทกะ เครื่องหมายแห่งสติปัญญา นอกจากนี้ทรงถือสัญลักษณ์อื่นๆ ตามวาระแห่งการปรากฏกาย เช่น ดอกบัว (บางครั้งใช้เป็นอาวุธ) อักษะมาลา (ลูกประคำ) เป็นเครื่องใช้สำหรับนักพรต หนังสือและเหล็กจารหรือใช้แทนเหล็กจาร สัญลักษณ์ดังกล่าวปรากฏเรื่องในพาลภาวตะของอินเดียเหนือ กล่าววามหาคเณศ เป็นผู้เขียนมหาภารตะตามคำบอกขงวยาสะผู้รจนา พระคเณศจึงเป็นที่รู้จักในนามของเทพเจ้าแห่งอักษรศาสตร์และวรรณคดี^๒ หรือทรงถือขวาน ซึ่งเป็นเทพอาวุธของพระพหูสบัติ ผู้เป็นเทพแห่งปัญญา ในปางที่แสดงถึงความเป็นเทพแห่งโภคทรัพย์ ผู้ยังความปรารถนาให้สำเร็จจะถือหม้อน้ำประดับเพชรพลอย ช่อดอกกลีปพฤกษ์ หรือจินตามณี หมายถึงผู้บูชาพระคเณศย่อมเข้าถึงความอุดมสมบูรณ์ ความมีทรัพย์ และได้ดังปรารถนา บางครั้งทรงถือคันธนูทำจากต้นอ้อย และลูกศรทำด้วยดอกไม้ อันเป็นสัญลักษณ์ของกามเทพ เทพเจ้าแห่งความรักในศาสนาพราหมณ์ฮินดู ซึ่งอาจหมายถึงทรงอำนวยความรัก ความสมหวัง พระคเณศยังถือขนมและพืชผลไม้ต่างๆ ซึ่งแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน เช่น มะม่วง มะพร้าว กล้วย ขนุน อ้อย มะขวิด ผลหว่า ผลทับทิม ต้นอ้อย รวงข้าว ต้นกล้วย เมล็ดงา หัวผักกาด ก้อนนํ้าตาล ถั่วขาวปายาส ขนมโมทกะ ชามใส่ขนมโมทกะ และขนมอื่นๆ หมายถึงทรงเป็นเทพแห่งการกสิกรรมอีกด้วย พระคเณศทรงเป็นเทพผู้มีฤทธิ์

พระคเณศในรูปของเด็กหนุ่ม

Taruna Ganpati, India Art

^๑ ประวัติพระคเณศ ฉบับของเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ หน้า ๗๑.

^๒ จีรลสา คชาชีวะ, พระพิณเนศวร์ คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิณเนศวร์ที่พบในประเทศไทย, หน้า ๒๑.

ในปางที่แสดงถึงความดุร้าย กล้าหาญ ทรงถือสัญลักษณ์ของความชั่วร้ายและอาวุธต่างๆ เช่น ทรงถือเวตาลหรือซากศพ ฆู กบาล (หัวกะโหลก) หลาว หอกขัด ธง ตะบอง พระขรรค์ โล่ ธนู ลูกศร ข้อนสามหัว ขวาน หรือทรงเทพอาวุธของเทพเจ้าองค์สำคัญอื่นๆ เช่น ตรีสูล (เทพอาวุธของพระศิวะ) และ สังข์ (เทพอาวุธของพระนารายณ์) เป็นต้น

รูปเคารพพระคเณศ โดยปกติมักทำรูป ๔ กร บางแห่งให้ความหมายของพระกรทั้ง ๔ ว่า^๑

กรที่ ๑ หมายถึง เป็นผู้ดูแลรักษาจักรวาล

กรที่ ๒ หมายถึง เป็นผู้รักษาทิศต่างๆ

กรที่ ๓ หมายถึง เป็นผู้ดูแลรักษาโลกนี้

กรที่ ๔ หมายถึง เป็นผู้รักษาบาดาล^๒

มีเครื่องหมาย “สวัสดิกะ” มีมุมทั้ง ๔ เปรียบเป็น ๔ พระกรของพระคเณศ เครื่องหมาย สวัสดิกะ จึงใช้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระคเณศ มักปรากฏอยู่เสมอในพระหัตถ์พระผู้เป็นเจ้าของ

ศักติ คือ พลังฝ่ายหญิง พระคเณศโดยคติของฮินดูเป็นเทพพรหมจาริน ไม่มีชายา^๓ ประติมากรรมพระคเณศยุคต้นก็ไม่เคยทำรูปพระคเณศอยู่คู่กับศักติ ต่อมาเมื่อลัทธิศักติแพร่หลายขึ้น ฝ่ายที่นับถือพระคเณศคงรับอิทธิพลนี้เข้าไว้ จึงกำหนดให้พระคเณศมีชายาหรือศักติ ชายาของพระคเณศแต่ละยุคสมัยมีชื่อต่างกัน เช่น ลักษมี วิฆเนศวรี ฤทธิ พุทธิ และลิตี^๔ ศักติของพระคเณศที่รู้จักกันมากที่สุดคือ นางพุทธิและนางลิตี เกิดโอรสกับนางพุทธิ คือ เกษม และโอรสเกิดกับนางลิตี คือ ลาก

พระคเณศทรงหนู ศิลปะรัตนโกสินทร์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช
Ganesha Image, Rattanakosin Art, Nakorn Si Thammarat National Museum

^๑ จิรส์สา คชาชีวะ, เรื่องเดิม, หน้า ๑๙

^๒ ประวัติพระคเณศ ฉบับของเทวสถานโบสถ์พราหมณ์, หน้า ๑๓.

^๓ เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป, เรื่องเดิม, หน้า ๔๔.

^๔ ประวัติพระคเณศ ฉบับของเทวสถานโบสถ์พราหมณ์, หน้า ๑๗.

พระคณศทรงหนูเป็นพาหนะ และมีรูปร่างหนูประจำกาย ตามตำนานกล่าวว่า หนูพาหนะของพระคณศเดิมเป็นอสูรชื่อคชมุขาสูร ได้ต่อสู้กับพระคณศ อสูรสู้ไม่ได้ จึงแปลงร่างเป็นหนูหนีไป แต่พระคณศจับได้จึงทรงใช้เป็นพาหนะ บางคัมภีร์ก็ว่า พระคณศสาปให้คชมุขาสูรเป็นหนู ประการใดประการหนึ่ง มีผู้สงสัยกันมากกว่าพระคณศ มีรูปร่างใหญ่โตเหตุใดจึงทรงหนูเป็นพาหนะ ในทางปรัชญาเวทาศาสตร์อธิบายว่า พระคณศทรงเป็นอาตมะัตตวะ (หมายถึงวิญญาณต่างๆ ได้พลั้งจากศูนย์ จุดศูนย์นั้น เรียกว่าอาตมะัตตวะ) ไม่มีความหนัก ไม่มีความเบา หนูก็เป็นอาตมะัตตวะ จึงไม่เล็ก ไม่ใหญ่^๑ พระคณศจึงสามารถทรงหนูได้ เหตุที่หนูเป็นเทพพาหนะของพระคณศ มีผู้อธิบายไว้หลายประการ บ้างกล่าวว่าหนูถูกนำมาคู่กับพระคณศซึ่งเป็นเทพแห่ง อุปสรรค เนื่องจากหนูเป็นสัตว์ที่สามารถกัดแทะทำลายเครื่องกีดขวางลงได้^๒ บ้างแห่ง กล่าวว่าหนูเป็นสัตว์มีความคิดว่องไว^๓ พระคณศเป็นเทพแห่งสติปัญญาจึงทรงหนู เป็นพาหนะ บ้างก็ว่าหนูเป็นตัวแทนของความมืดและกิเลส พระคณศเป็นตัวแทน ของความสว่าง ผู้ที่ต้องการเอาชนะกิเลสจึงต้องอาราธนาพระคณศเป็นสรณะ^๔ ในทาง มานุษยวิทยาอธิบายว่าการที่พระคณศทรงหนู อาจเป็นเค้าเรื่องของชนเผ่าโบราณผู้นับถือ ช้างมีชัยชนะต่อชนเผ่าที่นับถือหนู ผู้ชนะย่อมครอบครองผู้ปราชัย ดังนั้นจึงนำรูป พระคณศที่มีตัวเป็นคนเศียรเป็นช้างขึ้นบนหลังหนู^๕ บ้างแห่งกล่าวว่าหนูเป็นสัญลักษณ์ของ ขโมยแห่งท้องทุ่งนา ดังหนูพาหนะของพระคณศมีชื่อว่า “มุชกวาหัน” คำว่า “มุชก” มา จาการากศัพท์สันสกฤตหมายถึงขโมย เหตุที่พระคณศผู้มีอิทธิฤทธิ์อันใหญ่เปรียบเสมือนช้าง ชาว ที่เต็มอยู่เสมอประทับอยู่เหนือหนูผู้ลักขโมยข้าวในท้องนา จึงเชื่อว่าพระคณศทรงเป็นเทพ ที่เกี่ยวเนื่องกับการเกษตรอีกประการหนึ่งด้วย^๖

แท้จริงแล้วพาหนะของพระคณศในคัมภีร์ปุราณะต่างๆ มีกล่าวไว้ ๓ ประเภท คือ สิงหะ มยุระ (นกยูง) และมุสกะ (หนู) พระคณศทรงสิงห์ในปางเหรั้มพะ พบมาก ในแถบแคชเมียร์และแคว้นหิมาลัย^๗ พระคณศทรงนกยูงพบในรูปมยุเรศ ปรางูในอวตาร ปางวิกฏ^๘ นกยูงเป็นพาหนะประจำองค์พระขันทุกุมาร พระคณศจึงอาจรับลักษณะ ดังกล่าวมาจากพระขันทุกุมาร

^๑ ประวัติพระคณศ ฉบับของเทวสถานโบสถ์พราหมณ์, หน้า ๑๖.

^๒ จีรธสา คชาชีวะ, พระพิฆเนศวร คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวร์ที่พบใน ประเทศไทย, หน้า ๒๒.

^๓ ประวัติพระคณศ ฉบับของเทวสถานโบสถ์พราหมณ์, หน้า ๑๓.

^๔ เรื่องเดิม, หน้า ๑๖.

^๕ จีรธสา คชาชีวะ, พระพิฆเนศวร คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวร์ที่พบใน ประเทศไทย, หน้า ๑๐.

^๖ ส. พลายน้อย, เล่าเรื่องหนู, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์น้ำฝน : ๒๕๓๙), หน้า ๔๑.

^๗ จีรธสา คชาชีวะ, พระคณศวรร : เทพแห่งศิลปวิทยา, หน้า ๔.

^๘ ประวัติพระคณศ ฉบับของเทวสถานโบสถ์พราหมณ์, หน้า ๓๓.

รูปแบบที่สำคัญของพระคเณศ

พระคเณศปรากฏนามต่างๆ จำนวนมาก แต่ละนามมีรูปลักษณะต่างๆ กัน จากคัมภีร์มฤตยะปุราณะ ได้กล่าวถึงรูปแบบของพระคเณศไว้ ๓๒ แบบ ส่วนคัมภีร์สารทติลิก กล่าวว่าพระคเณศมี ๕๑ ปาง และคัมภีร์คเณศปุราณะ อันถือว่าพระคเณศเป็นเทพสูงสุด กล่าวว่าพระคเณศมีถึง ๕๖ ปาง ที่สำคัญเช่น

พาล - คนปติ (Bala - Gaṇapati) รูปคล้ายทารก เคียงเป็นข้าง มี ๔ กร ถือผลไม้ต่างๆ คือ มะม่วง กล้วย ขนุน อ้อย ที่วางถือมะขวิด มีความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน มีวรรณะดังพระอาทิตย์อุทัย

พาล - คนปติ รูปคล้ายทารกถือของเล่น
Bala - Gaṇapati, India Art

ตรุณ - คนปติ (Taruna - Gaṇapati) อยู่ในรูปของเด็กหนุ่ม มี ๖ กร ถือบ่วง ขอช้าง มะขวิด ผลหว่า เมล็ดงา และไม้ไผ่ มีกายสีแดง

ภักติ - วิฆเนศวร (Bhakti - Viṣṇesvara) มี ๔ กร ถือมะพร้าว ก้อนน้ำตาล ถ้วยข้าวปายาส มีกายสีขาวเหมือนพระจันทร์ในฤดูสารท (ฤดูใบไม้ร่วง)

วีร - วิฆเนศ (Vira - Viṣṇesa) มี ๑๖ กร ถือเวตาลหรือซากศพ และอาวุธต่างๆ ได้แก่ หอก คันธนู ลูกศร ดาบ โล่ ฆ้อง ตะบอง ขอช้าง บ่วง ศูล หอกขัด ขวาน และธง กายสีแดง

ศักติ - คเณศ (Sakti - Gaṇesa) ปรากฏกายคู่กับศักติหรือเทวี มีหลายลักษณะ คือ

ศักติ - คเณศ

ศิลปะทิเบต

พระพิฆเนศ ๒ กร ประทับกับเทวีเปลือยกาย

Sakti - Gaṇēśa

Tibet Art

ลักษมี - คณปติ (Lakshmi - Gaṇapati) หมายถึงรูปพระคณศประทับกับพระลักษมี (เทวีแห่งโชคลาภ) อักโษระ ศิวาจารย์ (Aahora - sivacharya) อธิบายไว้ใน “กริยากรรมทโยติ” (Kriyakramadyoti) ที่ท่านเขียนขึ้นว่า มี ๔ กร ถือนกแก้ว ผลทับทิม หม้อน้ำทองคำประดับทับทิม ขอช้าง บ่วง กัลปกลตา (kalpakalata) เถาวัลย์มีคุณสมบัติเหมือนกัลปพฤกษ์ และช่อดอกพานที่เริ่มผลิ ปลายงวงมีสายน้ำไหล มีกายสีเขียว แต่จาก “มนตรมหาโทธิ” (Mantramahodadhi) กล่าวว่า มี ๓ เนตร มี ๔ กร หัตถ์ ๒ ข้าง ถืองาที่หัก และ จักร หัตถ์ข้างหนึ่งทำอภัยมุทรา หัตถ์หนึ่งถือพระลักษมี มีกายสีทอง พระลักษมี มี ๒ กร กรหนึ่งถือพระคณศ กรหนึ่งถือดอกบัว

อุจจิชฏะ - คณปติ (Uchchhishta - Gaṇapati) มีรูปลักษณะเชิงสังวาส ประติมากรรมอุจจิชฏะ - คณปติ เกือบทั้งหมดที่พบมักทำรูปเทวีเปลือยกายนั่งอยู่บนตัก มี ๔ กร ถือ บ่วง ขอช้าง ลัทฑุกะ (ladduka) มือหนึ่งถือที่สะโพกนางเทวี หรือส่วนงวงหรือไม้กักรใดกรหนึ่งสัมผัสกับที่ลับของเทวี เทวีมี ๒ กร กรหนึ่งถือดอกบัว กรหนึ่งสัมผัสที่ลับของพระคณศ

มหา - คณปติ (Maha - Gaṇapati) มี ๑๐ กร ถือ ดอกบัว ผลทับทิม หม้อน้ำประดับเพชรพลอย ตะบอง งาหัก ต้นอ้อย รวงข้าวและบ่วง มีเทวีนั่งบนตัก กายสีแดง ศักติกายสีเขียว ถือดอกบัว บางแห่งกล่าวว่า มี ๓ เนตร ๑๐ กร ถืออาวุธต่างๆ หัตถ์หนึ่งโปรยเพชรพลอย มีเทวี ๒ องค์ คือ สิทธิและ ฤทธิ นั่งเคียงข้าง อีกลักษณะหนึ่งมี ๔ กร กายสีเขียว

อุรธวะ - คณปติ (Ūrddhva - Gaṇapati) มี ๖ กร ถือ บัวกลहार (kalhara) รวงข้าว คันธนูทำจากต้นอ้อย พาน (bana) และเมล็ดงา กรหนึ่งถือรัตติกาลไว้ที่สะโพก กายสีเหลืองทอง กายของศักติมีสีดั่งฟ้าแลบ

ปิงคละ - คณปติ (Pingala - Gaṇapati) มี ๖ กร ถือมะม่วง ช่อดอก กัลปพฤกษ์ ต้นอ้อย เมล็ดงา ขนโมทกะ และขวาน มีนางลักษมีเป็นคู่

เหรัมพะ (Hēramba) มีลักษณะแตกต่างจากพระคณศปางอื่นมาก มี ๕ ศีรษะ ๔ ศีรษะ หันไปยังทิศทั้ง ๔ ศีรษะที่ ๕ อยู่เบื้องบน มี ๑๐ กร บางรูปมี ๔ กร ถือ บ่วง งาที่หัก ประคำ ขวาน ม้วน ๓ หัว และหัตถ์อื่นๆ ถือขนโมทกะ ๒ กรทำปางประทานอภัยและประทานพร มีกายสีทอง ประทับบนหลังสิงห์

ประสันน - คณปติ (Prasanna - Gaṇapati) พระคณศประทับยืน อาจยืนตรงหรือเอียงกายเล็กน้อย ส่วนมากมักยืนตรึงงค์ หรือกาย ๓ ส่วน ประทับบนบัลลังก์ดอกบัว มีกายสีแดงสดดังพระอาทิตย์ยามรุ่งอรุณ นุ่งผ้าแดง กร ๒ ข้างถือบ่วงและขอช้าง อีก ๒ กร แสดงปางประทานอภัยและปางประทานพร

ธวัช - คณปติ (Dhvaja - Gaṇapati) มี ๔ กร ถือหนังสือ ประคำ ไม้เท้า กมณฑล (kamandalu - หม้อน้ำ) มีหน้าตาน่ากลัว

อนุมัตอุจชิษฏคณปติ (Unmatta - Uchchishta Gaṇapati) มี ๓ ตา ๔ กร ถือ บ่วง
ขอช้าง ขามขนมโมทกะ และงาหัก กายสีแดง ประทับบนบัลลังก์ดอกบัว ท่าทางเหมือน
ช้างขับมัน

วิฆนราช - คณปติ (Vighnarāja - Gaṇapati) ถือบ่วง ขอช้าง เสวยมะม่วง ประทับ
หลังหนู กายสีแดงจัด

ภวเนศ - คณปติ (Bhuvāneśa - Gaṇapati) มี ๘ กร ถือสังข์ คันธนูทำด้วยต้นอ้อย
ลูกศรทำด้วยดอกไม้ งาหัก บ่วง ขอช้าง และต้นกล้วย กายสีขาว

นฤตต - คณปติ (Nṛitta - Gaṇapati) แสดงปางเต้นรำ มี ๘ กร ถือ บ่วง ขอช้าง
ขนม กุศาระ (ขวานชนิดหนึ่ง) งาหัก วลัย (ห่วง ใช้เป็นอาวุธ) อังคพิยะ (แหวน)
กรข้างหนึ่งปล่อยตามสบายเพื่อใช้ในการเคลื่อนไหวขณะเต้นรำ ขาซ้ายย่อลงเล็กน้อยวาง
บนบัลลังก์ดอกบัว ขาขวาก็ออยู่ในขณะย่อเล็กน้อยแต่ยกขึ้นกลางอากาศ กายสีเหลืองทอง
ประติมากรรมพระคเณศเต้นรำมักทำเพียง ๔ กร ไม่ได้ ๘ กร ดังกล่าวไว้ในคัมภีร์

หริทรา - คณปติ (Haridrā - Gaṇapati) หรือ ราตรี - คณปติ (Rātri - Gaṇapati)
มี ๓ เนตร ๔ กร ถือบ่วง ขอช้าง ขนมโมทกะ และงาหัก กายสีเหลืองขมิ้น นุ่งผ้า
สีเหลือง^๑

นามต่างๆ ของพระคเณศ

พระนามของพระคเณศมีเป็นจำนวนมาก กล่าวว่ามีถึง ๑,๐๐๐ นาม ในการบูชา
พระคเณศผู้บูชาจะท่องนามทั้ง ๑๐๘ เพื่อความเป็นสิริมงคล หรือสวดท่องพระนามสำคัญ
เพื่อบรรเทาทุกข์ พระนามต่างๆ เหล่านี้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ หรือได้รับการขนานนาม
จากผู้นับถือ บางพระนามแสดงถึงกำเนิดที่มา บางพระนามแสดงถึงลักษณะประจำ
พระองค์ หรือแสดงถึงหน้าที่และพระคุณของพระคเณศ พระนามที่เป็นที่รู้จัก เช่น

พิลไลยาร์ หมายถึง ไอรสแห่งเทพและชนกชนนีแห่งจักรวาล คือ พระศิวะและ
พระนางปารวตี

ทไวมตุระ หมายถึง ผู้มีมารดา ๒ องค์ คือ พระนางปารวตี และแม่ช้าง ผู้ให้
กำเนิด และให้ชีวิตแก่พระคเณศ

คุหาครช หมายถึง ผู้เป็นพี่ชายของพระขันธกุมาร (คุหา) คือพระนามของพระนาง
ปารวตี

อาครช แปลว่า พี่ชาย ผู้เป็นพี่ชายของพระขันธกุมาร คือ พระคเณศ

สุมุข หมายถึง หน้าตาสวยงาม

คชครณก หมายถึงผู้เสมือนช้าง

คชมุข, กริมุข, คชานนะ, คชานัน, คชวัทน, คชวัคตระ หมายถึง ผู้มีพัศตร์เป็นช้าง

ภาละจันทร หมายถึง หน้าผากมีพระจันทร์เหมือนอาภรณ์

^๑ T.A. Gopinatha Rao, op. cit., p. 52 - 59.

เอกทนต์ หมายถึง ผู้มีงาเดียว

ศูรปกรรณ หมายถึง ผู้มีหูเหมือนกระจาด

ลัมพกรรณ หมายถึง ผู้มีหูใหญ่, ผู้มีหูยาน

วักรตุณฑะ หมายถึง ผู้มีวงคดโค้ง

รักตตุณฑะ หมายถึง ผู้มีวงแดง

ลัมไพทร หมายถึง ผู้มีท้องพล้ย

มไพทร หมายถึง ผู้มีท้องใหญ่

ทวิเทห หมายถึง ผู้มีกายสองส่วน

กิปล หมายถึง ผู้มีรัศมีสีน้ำเงินและสีเหลือง (กล่าวว่าพระคณศมีพระรัศมีเหมือนกำลังแห่งพระอาทิตย์)

ฐุมราก หมายถึง ผู้มีผิวดำแดง

ฐุมวรรรณ หมายถึง ผู้มีผิวกายเหมือนเมฆ หรือ ควัน (ปางหนึ่งของพระคณศมีผิวกายสีเหมือนเมฆควัน บูชาเมื่อปรารถนาความไม่หยุดนิ่ง)

อักษุ - ฤตะ, อาชุรฤ หมายถึง ผู้ทรงหนุเป็นพานะ

ฐุมเรศ หมายถึง ธงประจำของท่านมีสีเหมือนเมฆหรือควัน

คณปติ (คณบดี), คณกริชา, คณนาถ, คณนายก, คณารยช คณศ, คณศวร หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ หรือ ผู้เป็นใหญ่ในหมู่คณะ เป็นพระนามแรก พระศิวะประทานให้โดยมอบให้เป็นใหญ่เหนือบรรดาคณะบริวารของพระศิวะ

คณปคว หมายถึง เหมือนผู้นำฝูงโค อาจได้พระนามนี้เนื่องจากทรงเป็นหัวหน้าคณะบริวารพระศิวะ

พิฆเนศ, พิกเนศวร, วิฆเนศ, วิฆเนศวร, วิฆนราช, วิฆนบดี, วิฆนानตกะ, วิฆนายกะ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่แห่งอุปสรรค

วินายกะ, วิฆนหารี, วิฆนนาคน, วิฆนนาศกะ หมายถึง ผู้จัดอุปสรรค, ผู้บำบัด (ความขัดข้อง)

สิทธิธาดา (สิทธิธาดา), สิทธิบดี หมายถึง ผู้ประทานความสำเร็จ ผู้อำนวยการความสำเร็จ

เหรัมพะ หมายถึง ผู้ป้องกัน, ผู้คุ้มครอง (โดยเฉพาะทางภาคใต้ของอินเดียนับถือพระคณศเป็นเทพผู้คุ้มครองประจำหมู่บ้าน และประจำเรือนอีกด้วย)

วิกฏ หมายถึง ผู้ที่ตีที่สุด

วิกฏ หมายถึง ผู้พิการ

เครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่พระคเณศทรงถือในพระหัตถ์

ATTRIBUTES OF GANESHA

ปาสะ (ปวง)
PAASHA (NOOSE)

อังกุสะ (ขอช้าง)
ANKUSHA
(ELEPHANT GOAD)

งาหัก
BROKEN TUSK

เวตาล
GOBLIN

อาวุธของศักติ
SHAKTI WEAPON

ลูกธนู ARROW

คันธนู BOW

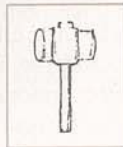
จักร CHAKRA

มีด KNIFE

โล่ SHIELD

ค้อน LARGE HAMMER

PINGADA (MACE)

SERPENT

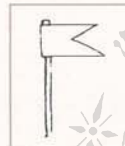
ตรีศูล TRIDENT

ขอ PICK AXE

ขวาน BATTLE AXE

ธง (ธง) BANNER

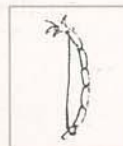
ไม้เท้า STICK

กมณฑล (หม้อมน้ำ)
KAMANDALU (VESSEL)

ขวาน AXE

คันธนูทำด้วยต้นอ้อย
BOW OF SUGARCANE

สังข์
SHANKHA (CONCH)

ลูกศรดอกไม้
FLOWER ARROW

ขวาน LARGE AXE

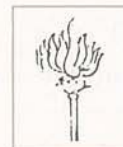
อักษะมาลา (พวงปด้า)
PRAYER BEADS

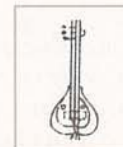
พัดแสหางจามรี
FLY-WHISK FAN

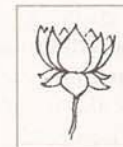
ดาบ SWORD

ไฟ FIRE

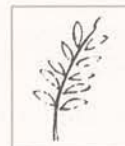
วีณา (พิณ) VEENA

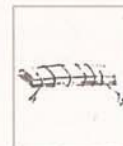
ดอกบัว LOTUS

ชามใส่ขนมโมทกะ
BOWL OF MODAKA

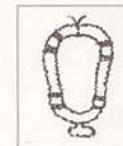
รวงข้าว
SPRIG OF PADDY

หนังสือ BOOK

มะพร้าว COCONUT

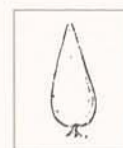
พวงมาลัย
FLOWER GARLAND

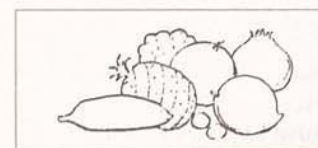
ช่อกลีปพฤกษ์
SPRIG OF KALPATARU TREE

ถ้วยข้าวปายาส
BOWL OF PAYASAM

หัวผักกาด
MOOLAKA (RADISH)

ผลไม้ต่างๆ
FRUITS FAVOURED BY GANESHA

GANESHA : THE ELEPHANT-HEADED GOD

Ganesha is the god of obstacles – the creator of obstacles and the remover of obstacles. In this capacity Ganesha is worshipped by Hindus of every sect. He is the god with the most followers in the Brahmin religion. He fills many roles, in addition to being the god of obstacles. He's also worshipped as a protector and, variously, as the god of wisdom, arts and sciences, literature and poetry, and agriculture.

Ganesha has a human form with the head of an elephant. It is believed that this form evolved from a god of the indigenous people of India, who worshipped elephants. Sculptures of an elephant-headed god, in the 2nd century Amaravati art style, have been found. These early sculptures might not represent Ganesha, god of obstacles – it is possible that they represent the indigenous god and served as the prototype for later Ganesha images. The earliest sculptures of Ganesha might have been made during the Mathura period or the beginning of the Gupta period, at the end of the 3rd century. They were later found in all regions of India from around the 5th century. Ganesha worship later spread to other countries: Tibet, Nepal, China, Indonesia, Burma, Thailand, Laos, Cambodia, Vietnam and Japan. Characteristics of Ganesha images found in these countries have close similarities, although differences can be seen in the various art forms that developed, with national characteristics, from the earliest basic forms into more complex forms, along with the religious beliefs.

Hindu religious texts describe many Ganeshas, with thousands of forms in various incarnations throughout Brahmin history. Ganesha has a human body with the head of an elephant, with a single tusk and big ears. He has a short, squat body, colored red, with a big belly and four arms. A rat is his vehicle. His most important forms include the infant Ganesha, juvenile Ganesha, Ganesha together with Devi (Hindu goddess), Ganesha as the protector, as a warrior with sixteen arms, in the standing attitude with four arms, in dancing form, etc.

GAJANNA

Ganesha has the unique characteristics of a human body and the head of an elephant. He is known by the names "Gajanna", "Gajanan", "Gajamuk" or "Krimuk", which mean "with the face of an elephant", or "Gajagaranaka", which means "one who looks like an elephant", or "elephant-like". He is sometimes shown with more than one head, having anywhere from two to five heads or more. He has very big ears and is called "Surapakan", or "one with ears like a krajad (a large bamboo tray)", or "Lampakan" – "one with elongated earlobes". He is shown with two or three eyes, with the third eye on his forehead, and sometimes with a crescent moon on his forehead or worn as a crown.

It is believed that the worship of Ganesha has some connection with the cult of animal worship practiced by the indigenous people of India. Because the elephant is the largest and most powerful of animals, it would have received much respect. The elephant form was later adapted as an important characteristic of the god Ganesha – a high-ranking Hindu god.

EKATANTA

The god Ganesha has only one tusk, and is called "Ekatanta", or "one who has one tusk" – the right tusk – the left tusk is broken. Different stories of how Ganesha lost his tusk appear in various Hindu religious texts. Some texts say that the elephant head which was attached to his body only had one tusk; others say that Ganesha was born of

Parvati Devi with an elephant head, and lost the tusk in a fight with Siva, who cut the tusk with his axe. Still others say that his tusk was broken by the elephant-faced *asura* (demon) called Gajamukhasun – Ganesha later recovered it and used it as a weapon to defeat Gajamukhasun. One story describes how his tusk was cut by the axe of Parasuram: one day Parasuram tried to approach Siva, but Ganesha barred his way because Siva was sleeping. Parasuram insisted and they fought, and Parasuram threw his axe at Ganesha. Ganesha recognized the weapon as a gift to Parasuram from his father Siva, and out of respect to Siva would not fight. He caught the axe with his tusk, thereby cutting it. Ganesha then kept the broken tusk in his hand and later used it as a weapon.

LAMPOTHON

Ganesha has a human body, short and fat with a big belly, and is called “Lampothon” – “one with a big, sagging belly” – or “Mahothon” – “one with a big belly”. A big belly is seen as a characteristic of a wise person – Ganesha is worshipped as the god of wisdom and of various arts and sciences. The reason Ganesha has a big belly, according to the legends, is because he loves to eat, especially the sweet dessert called *motaka*. *Motaka* is made of flour, rolled into small balls, mixed with sugar and coconut. The *Patmapurana* text explains that *motaka* represents great wisdom – the wisdom of Ganesha. Sculptures of Ganesha, god of wisdom, usually show him holding a cup of *motaka* in his hand.

SWASTIKA

The swastika is an auspicious symbol that represents Ganesha. The four corners of the swastika represent the four arms of Ganesha, symbolizing his protection of the four directions.

Ganesha is usually shown with four arms, but can have anywhere from two to sixteen arms. His arms hold symbols, depending on the occasion, such as sweets, fruit, a sesame seed, a plant shoot, a bundle of rice sheaves, a lotus, a rosary, a book, a stylus, a water pot, jewelry, a bunch of flowers, or weapons.

The four most important symbols carried by Ganesha are:

- 1) *Pasa* (lasso) – an instrument used to destroy desire or craving
- 2) *Angusa* (elephant hook) – represents control, or a means to steer one in the right direction
- 3) *Tanta* (broken tusk) – a divine weapon for destroying obstacles
- 4) *Varamudra* (attitude of blessing) – represents a wish for success

SAKTI-GANISA

Sakti represents female power. According to old Brahmin concepts, Ganesha was a virgin, without wives. The Sakti cult, or cult of the mother goddess, later became widespread; followers of Ganesha might have been influenced by this, and created a wife, or Sakti, for Ganesha. This wife differed during the various religious periods, and had many names, such as Lakshmi, Viganesvari, Rithi, Buddhi, Sitthi, etc. The most well known wives were Buddhi (wisdom) and Sitthi (success). Ganesha has two sons: Kasem (born of Buddhi) and Lap (born of Sitthi).

The iconography of Ganesha with his wife is called Sakti-Ganisa, and represents abundance. His wife, or devi, always sits on his knee and has two arms – one holding a lotus, the other around Ganesha. Iconography of this type consists of many attitudes.

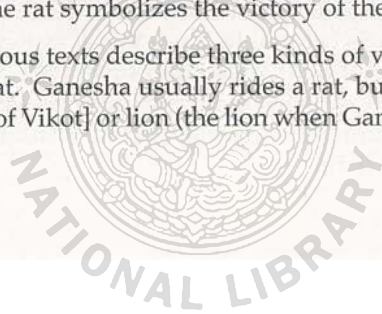

AKHURATHA

When Ganesha is shown riding his vehicle, the rat, or with his flag depicting the image of a rat, he is known as Akhuratha – “one who rides a rat”. A divine legend says that Ganesha’s rat was originally the elephant-faced demon Gajamukhasun, who fought with Ganesha, was defeated and then disguised himself as a rat and ran away. Ganesha, however, caught him and used him as his vehicle. There are many explanations why the rat is the vehicle of Ganesha – some say that since the rat is able to gnaw through obstacles, it is an appropriate vehicle for Ganesha, god of obstacles. Another story says that the rat is quick-minded, and appropriate for Ganesha as the god of wisdom. Another legend says that the rat is an enemy of rice, which somehow became associated with Ganesha’s role as the god of agriculture.

Anthropologists believe that the reason why Ganesha rides a rat probably derives from the story of ancient tribal elephant worshippers who defeated other tribes who worshipped rats. Another theory is that Ganesha originated from the indigenous god of a tribe who worshipped the sun – the rat is a symbol of darkness, so Ganesha’s riding the rat symbolizes the victory of the sun over darkness.

Various religious texts describe three kinds of vehicles for Ganesha – the lion, the peacock and the rat. Ganesha usually rides a rat, but is occasionally depicted on a peacock [in the form of Vikot] or lion (the lion when Ganesha is shown as the protector god).

บทที่ ๒

ประติมากรรมพระคเณศในประเทศไทย คัดเลือกจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

รูปเคารพพระคเณศ ซึ่งปรากฏในรูปแบบของงานประติมากรรม ที่ปัจจุบันเก็บรักษาและจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทั่วประเทศ มีอยู่เป็นจำนวนมาก เท่าที่ค้นพบมีทั้งที่แกะสลักจากศิลา ห่อด้วยโลหะสำริด ทองเหลือง ปูนปั้นและดินเผา ส่วนที่ทำจากวัสดุประเภทอินทรีย์วัตถุ เช่น รูปพระคเณศที่แกะสลักจากไม้ เป็นวัสดุที่ไม่คงทนนัก จึงน่าที่จะเหลืออยู่เพียงจำนวนน้อย ดังเช่นที่มีพระคเณศไม้เพียงชิ้นเดียวที่จัดแสดงในนิทรรศการครั้งนี้ พระคเณศที่เก็บรักษาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินั้น มีทั้งที่จัดอยู่ในห้องจัดแสดงและที่เก็บอยู่ในคลังโบราณวัตถุ ส่วนหนึ่งรวบรวมได้จากที่ผู้มอบให้ รวมทั้งการจัดซื้อเข้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แต่ที่สำคัญหลายองค์ได้จากการขุดค้นพบในแหล่งโบราณสถาน อันเป็นเครื่องยืนยันถึงการนับถือพระคเณศ เทพในศาสนาฮินดูในดินแดนประเทศไทยได้อย่างชัดเจน

การศึกษาพระคเณศในทางประวัติศาสตร์ศิลปะ โดยคัดเลือกตัวอย่างจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในประเทศไทยนั้น พอที่จะกำหนดให้เห็นถึงวิวัฒนาการทางรูปแบบของศิลปะ คติความเชื่อและอายุสมัยของพระคเณศส่วนหนึ่งที่พบในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี

ดังที่ทราบกันว่า ศาสนาพราหมณ์ได้เข้ามาแพร่หลายในดินแดนประเทศไทยโดยชาวอินเดีย พร้อมกับการค้าขายทางทะเล ซึ่งหมายถึงดินแดนทางภาคใต้ของประเทศไทย จึงได้พบประติมากรรมรูปเคารพศาสนาพราหมณ์รุ่นเก่าที่อาจนำมาจากอินเดีย หรือสร้างด้วยวัสดุท้องถิ่นโดยช่างชาวอินเดีย

พระคเณศหรือคนปติ ศิลา ประทับนั่ง ที่เก่าที่สุดในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปัจจุบันอยู่ที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ กรุงเทพมหานคร เป็นพระคเณศสองกร ประทับนั่งในท่ามหาราชลีลา พระเศียร เป็นช้างอย่างธรรมชาติ และพระวรกายไม่มีเครื่องประดับ เครื่องแต่งกายมีเพียงขอบผ้าถุงปรากฏให้เห็นได้พระนาภี มีนาครหรืองูเป็นสายโยคบิดตัวผูกรัดที่พระนาภีและพระขานู ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพระคเณศที่สร้างขึ้นเพื่อขจัดอุปสรรคในการบำเพ็ญโยคะ เทียบเคียงได้กับพระคเณศที่พบในประเทศอินเดีย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐^๑

พระคเณศศิลา

สูง ๗๐ เซนติเมตร เทวสถาน กรุงเทพฯ

กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐

นับว่าเก่าที่สุดในเอเชียอาคเนย์

The oldest Ganesha image found in Southeast Asia, 5th century

Today it is in the Brahmin Temple in Bangkok

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ พบว่ามีกลุ่มพระคเณศที่มีลักษณะคล้ายกับพระคเณศในศิลปะเขมร สมัยก่อนเมืองพระนคร (Pre-Angkor) ซึ่งมีอายุระหว่าง พ.ศ. ๑๐๘๓ - ๑๓๔๓ พระคเณศสองกร ประทับนั่งบนฐานบัว มีฐานศิลาที่มีร่องรอยน้ำสรง (สนานะทโรณี) (รูปที่ ๑) ขุดพบที่โบราณสถานกลางเมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี มีพระเศียรและพระกรรณใหญ่ ปลายพระกรรณเป็นริ้วแบบธรรมชาติ ไม่พบเครื่องประดับกาย ไม่มีสายยัชโญปวีต มีเพียงเส้นนูนที่บันพระองค์ด้านหลัง ซึ่งอาจเป็นเพียงพันธะอุทรหรือสายโยคปัตต์ เช่นเดียวกับพระคเณศที่เทวสถาน กรุงเทพฯ อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่าเป็นพระคเณศขนาดใหญ่ที่กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ และแสดงถึงการนับถือลัทธิ “คานนปตยะ” คือการยกย่องบูชาพระคเณศให้เป็นเทพผู้เป็นใหญ่อีกด้วย

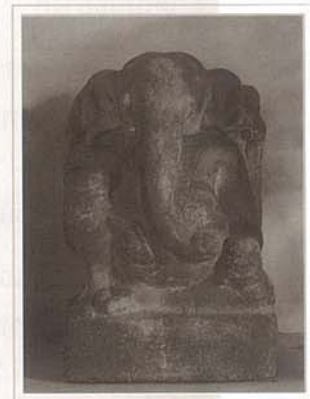
นอกจากนี้ยังมีพระคเณศศิลา^๑ ประทับนั่งในท่ามหาราชลีลา จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส พบที่ตำบลพังหนูน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา สลักขึ้นอย่างเรียบง่าย ไม่ทรงเครื่องประดับ ทรงภูษาสั้น เรียบ ส่วนวงศวัดไปทางพระหัตถ์ซ้าย กำลังหีบขมโมทกะ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของปัญญาอันสูงสุด ลักษณะของคเณศองค์นี้ คล้ายกับพระคเณศที่จากตวลฝักกิน ศิลปะเขมร แบบพนมดง (พ.ศ. ๑๐๘๓ - ๑๑๔๓) จึงกำหนดว่ามีอายุใกล้เคียงกันหรือราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ซึ่งนับว่า

พระคเณศศิลา

เก่าที่สุดในภาคใต้ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส

The oldest Ganesha image found in the south of Thailand

Matchimawat National Museum, Songkhla province

เป็นพระคเณศที่เก่าที่สุดที่พบในภาคใต้ ส่วนพระคเณศที่มีอายุใกล้เคียงกันนั้น เป็นพระคเณศประทับนั่งขัดสมาธิ ขุดพบจากปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์^๒ ไม่ทรงเครื่อง

^๑ พิริยะ ไกรฤกษ์, เรื่องเดิม, หน้า ๑๓๔

^๒ จิรัชสา คชาชีวะ, พระพิฆเนศวร์คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวร์ที่พบในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๕๐) หน้า ๙๐

ประดับ สลักให้เห็นเพียงผ้านุ่ง ที่มีแนวขอบชายผ้าทับไว้ ซึ่งมีลักษณะของอิทธิพล ศิลปะเขมร แบบไพรกเมง (พ.ศ. ๑๑๗๘ - ๑๒๔๓) จึงน่าจะกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษ ที่ ๑๒ - ๑๓ เดิมเก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิรวงศ์ ปัจจุบันนำมา จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย

พระคเณศศิลา

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย (๕๔/๒๕๓๖)

พบที่ปราสาทหินพนมรุ้ง

Ganesha image found in Prasat Phnom Rung,
Burirum province

พระคเณศศิลาที่พบในประเทศไทยในรุ่นต่อมา กำหนดอายุและรูปแบบศิลปะเป็น ศิลปะเขมร ในสมัยเมืองพระนคร (Angkor period) ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๘ แทบ ทั้งสิ้น ลักษณะโดยทั่วไปเริ่มมีเครื่องประดับกายมากขึ้น อาทิ ทรงมงกุฎมีกระบังหน้า สวม พานหุรัด ทองพระกร นุ่งผ้าสั้นที่เรียกว่า “สมพต” (sompot) ผ้ามีทั้งที่เป็นผ้าเรียบและแบบที่ มีลวดลาย ดังเช่น พระคเณศชุดพบที่ปราสาทองค์กลาง ปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย (รูปที่ ๒) พระคเณศองค์นี้ มีอายุสมัยและ ลักษณะใกล้เคียงกันกับพระคเณศที่ขุดพบในบริเวณทุ่งนาบ้านบอน ตำบลโนนกาเล็น อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี (รูปที่ ๓) และยังมีพระคเณศศิลามีลักษณะพิเศษ คือ ประทับนั่งในซุ้มคล้ายเรือนแก้วที่มี ลวดลายใบไม้ฉนวน จัดแสดงเป็นโบราณวัตถุชิ้นเยี่ยมที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิรวงศ์ จังหวัดนครราชสีมา (รูปที่ ๔)

พระคเณศทั้งสามองค์มีลวดลายตามแบบศิลปะเขมร แบบเกาะแกร์ ซึ่งมีอายุระหว่าง พ.ศ. ๑๔๖๔ - ๑๔๘๘ เทียบเคียงอายุได้กับพระคเณศ (รูปที่ ๕) องค์หนึ่ง พระเศียรหักหายไป มีท่อนั่งชันเขาคัล้ายกับพระคเณศองค์ศิลาทรายสีชมพู หนึ่งใน ๕ องค์ที่ประดิษฐานภายในหอพระคเณศ ที่เทวสถาน กรุงเทพฯ อีกองค์หนึ่งลวดลายลบเลือน สลักจากศิลาทรายสีแดง ศิลปะศรีวิชัย ทั้ง ๒ องค์ ขุดพบที่โบราณสถานวัดแก้ว อำเภอยะไฮยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ไชยา ซึ่งโบราณสถานแห่งนี้ มีลักษณะเหมือนปราสาทจามในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๕^๑

พระคเณศศิลา

กำหนดอายุราว พุทธศตวรรษที่ ๑๕ เทวสถาน กรุงเทพฯ
Ganesha image the Brahmin Temple in Bangkok

อนึ่ง ในระยะเวลานี้ ไม่เพียงแต่พระคเณศที่มีอิทธิพลของศิลปะเขมรเท่านั้นที่พบในประเทศไทย ยังพบพระคเณศที่มีลักษณะงดงามและมีอิทธิพลศิลปะอินเดียได้สมัยราชวงศ์โจฬะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖) อีกด้วย พระคเณศสลักจากศิลาทรายสูง ๗๒ เซนติเมตรองค์นี้ มี ๔ กร ประทับนั่งในท่ามหาราชาลีลา ทรงมงกุฎ มิ่งวงตวัดไปด้านขวา ซึ่งพบไม่มากนัก ค้นพบที่แหล่งโบราณคดีบ้านทุ่งตึก ตำบลเกาะคอเขา อำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา แต่ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่วัดอินทราวาส หมู่บ้านย่านมะปราง อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี แกะสลักจากหินทรายซึ่งเป็นวัสดุท้องถิ่น จึงอาจเป็นพระคเณศที่ช่างอินเดียสร้างขึ้นเลียนแบบศิลปะอินเดียภาคใต้และอาจมีบทบาทเกี่ยวกับการเทพผู้ปกป้องคุ้มครองเด็กด้วยก็ได้^๒

^๑ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปในประเทศไทย (มหาวิทยาลัยศิลปากร : พิมพ์ครั้งที่ ๙, ๒๕๓๕) หน้า ๑๖

^๒ จิรลสา คชาชีวะ, เรื่องเดิม, หน้า ๙๐

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ เป็นต้นมา ตัวอย่างของพระคเณศที่มีเก็บรักษาและจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติส่วนใหญ่มีขนาดเล็กทั้งที่สลักจากหินและหล่อด้วยสำริด

พระคเณศในกลุ่มนี้ จัดอยู่ในศิลปะเขมร เช่น พระคเณศศิลาจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์ เป็นพระคเณศศิลาประทับนั่งคุกเข่าซ้ายสลักติดบนฐานสี่เหลี่ยมสูง มีร่องร่อนน้ำสงวนด้านข้าง ขุดพบที่ปราสาทตาเมือนธม จังหวัดสุรินทร์ ลักษณะของผ้านุ่งและมงกุฎมีกระบังหน้า มีอิทธิพลของศิลปะเขมร แบบนครวัด (พ.ศ. ๑๖๔๓ - ๑๗๑๘)

พระคเณศสำริด ที่มีอิทธิพลของศิลปะเขมรแบบนครวัด (พ.ศ. ๑๖๔๓ - ๑๗๑๘) นั้น กำหนดอายุสมัยจากลักษณะผ้านุ่งและเครื่องประดับ เช่น พระคเณศที่ขุดพบในเจดีย์วัดมหาธาตุ จังหวัดเพชรบูรณ์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี

ส่วนพระคเณศที่มีอิทธิพลของศิลปะเขมรแบบบายน (พ.ศ. ๑๗๒๐ - ๑๗๗๓) เช่น พระคเณศสำริด ๒ กร ประทับนั่งขัดสมาธิ เดิมเป็นของหลวงพระราชมานูมให้มาจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ตั้งแต่ครั้ง พ.ศ. ๒๔๗๐ (รูปที่ ๖) เช่นเดียวกับพระคเณศสำริดขุดได้จากโรงเรียนบ้านถาวร ตำบลละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย พระคเณศ ๘ กร ประทับยืนบนฐานบัว นุ่งผ้าสั้นและสวมมงกุฎมีกระบังหน้า จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (รูปที่ ๗) และพระคเณศในประวัติกล่าวว่าเดิมได้มาจากมณฑลอุดร จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น ที่กำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เช่นกัน

อย่างไรก็ตามพระคเณศส่วนใหญ่แม้ว่าจะมีอิทธิพลของศิลปะเขมร แต่คงมีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นหรือตามแบบศิลปกรรมพื้นเมืองผสมผสาน จึงทำให้รูปแบบไม่เหมือนกับศิลปกรรมเขมรโดยตรง

พระคเณศ จัดแสดงใน
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
สุรินทร์

Ganesha image, Surin
National Museum

พระคเณศ จัดแสดงที่
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
ขอนแก่น

Ganesha image, Khon Kaen
National Museum

พระคเณศในศิลปะไทยหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีรูปแบบของอิทธิพลศิลปะอินเดีย และมีอิทธิพลของศิลปะเขมร ผสมผสานกับศิลปะในท้องถิ่น ดังเช่น พระคเณศสำริด ศิลปะล้านนา อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๒ มี ๔ กร ประทับยืนบนฐานบัวทรงสูง (รูปที่ ๘) จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

พระคเณศศิลา

เทวสถาน กรุงเทพฯ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑

Stone Ganesha image the Brahmin Temple in Bangkok

พระคเณศที่จัดอยู่ในศิลปะอยุธยา เช่น พระคเณศศิลา ๒ องค์ ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม (รูปที่ ๙) อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๒ องค์แรกประทับนั่งขัดสมาธิหลวมๆ พระชงฆ์ตั้งขึ้นเล็กน้อย คล้ายท่านั่งของฤๅษี มีสายโยคปิดตัวลักษณะคล้ายรูปรัดที่พระชงฆ์ ผ้านุ่งจีวรทั้งตัวคล้ายแบบศิลปะเขมร คงสร้างขึ้นเพื่อขจัดอุปสรรคในการบำเพ็ญโยคะ เช่นเดียวกับพระคเณศ ที่เทวสถาน กรุงเทพฯ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ส่วนอีกองค์หนึ่งนั้น กลับมีลักษณะมุ่นมวยผมหลังพระเศียร ทรงมงกุฎมียอดแหลมเป็นชั้นฉิวเรียบและไม่มีกระบังหน้า ประทับนั่งแบบมหาราชลีลา ใกล้เคียงกับรูปแบบของศิลปะอินเดียมากกว่า (รูปที่ ๑๐) ซึ่งคล้ายกับพระคเณศศิลาสีเทาดำ ในเทวสถาน กรุงเทพฯ ที่กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑

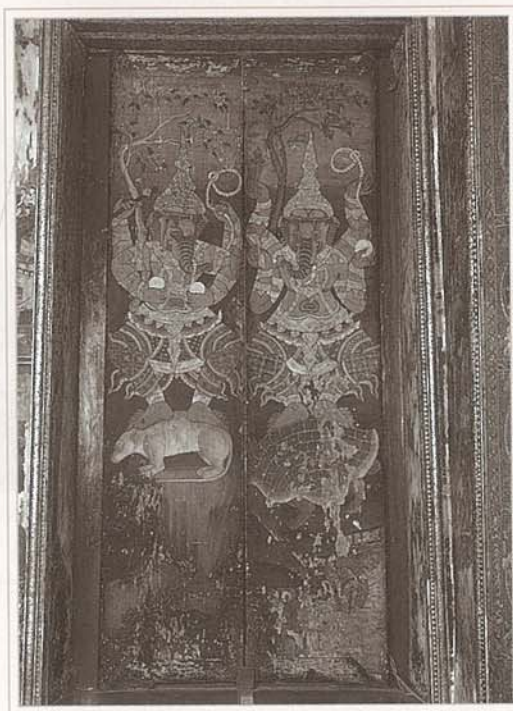
นอกจากนั้น พระคเณศสำริดขนาดเล็ก ศิลปะอยุธยาตอนปลาย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ มีตัวอย่างจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ (รูป ๑๑) และคลังเก็บโบราณวัตถุพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (รูปที่ ๑๒) กำหนดอายุได้จากลักษณะของกระบังหน้าที่คล้ายกับพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย คือ มีกรรเจียกเหนือพระกรรณทั้งสองข้าง^๑

^๑ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล, เรื่องเดิม, หน้า ๓๓๓

พระคเณศล่ำวรดกลุ่มที่พบจากเทวสถาน จังหวัดนครศรีธรรมราช จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช ยังคงนำเอารูปแบบศิลปะเขมรมาเป็นแบบอย่าง เช่น พระคเณศประทับยืน มีสี่กร มีอักษรจารึกที่ฐาน ลักษณะตัวอักษรกำหนดอายุได้ว่า อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒^๑ (รูปที่ ๑๓) อีกองค์หนึ่งนั้น ลักษณะคล้ายกัน มีสี่กร ประทับนั่งขัดสมาธิเพชรมีหนูที่ฐาน ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้นำจะมีอิทธิพลของศิลปะอินเดียได้

ส่วนพระคเณศในศิลปะรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา แม้จะเป็นแบบเฉพาะของตนเอง แต่ยังคงมีอิทธิพลของศิลปะในยุคก่อนๆ หรือสร้างเลียนแบบให้คล้ายของเดิมดังเช่น พระคเณศสี่กรล่ำวรด ทำตามแบบศิลปะอินเดียได้ ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระคเณศสองกร ทองเหลือง ประทับนั่งขัดสมาธิ (รูปที่ ๑๔) ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี สันนิษฐานว่าสร้างเลียนแบบศิลปะเขมรแบบบาเยน (พ.ศ. ๑๗๒๐ - ๑๗๗๓) นครศรีธรรมราช ซึ่งน่าจะเป็นของใหม่ที่ทำเลียนแบบ พระคเณศยืน ๔ กร ล่ำวรดในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สงขลา น่าจะสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ เลียนแบบของเก่า^๒

พระคเณศ ประทับยืนบนหลังเต่า (รูปที่ ๑๕) เป็นพระคเณศที่แกะสลักจากไม้เพียงชิ้นเดียวที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร น่าจะสร้างขึ้นตามคติความเชื่อเกี่ยวกับพระคเณศในศิลปะรัตนโกสินทร์เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับภาพวาดบนสมุดไทย^๓ ฉบับที่เก็บรักษา ณ หอสมุดแห่งชาติ และจิตรกรรมบนหน้าต่างพระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาส และวัดสุทัศน์เทพวราราม

^๑ จีรธสา คชาชีวะ เรื่องเดิม, หน้า ๘๕

^๒ เรื่องเดิม, หน้า ๘๖

^๓ เรื่องเดิม, หน้า ๑๐๗

คติการสร้างพระคเณศ บางครั้งทำให้มีรูปลักษณะที่พิเศษ มีทั้งที่เป็นรูปเคารพขนาดเล็ก มีคาถาอยู่ที่ฐาน คล้ายลักษณะเครื่องราง (รูปที่ ๑๖) ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และแกะสลักรูปพระคเณศเป็นค้ำมมิด ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นมิดที่ลงคาถาอาคม หรือ มิดหมอ และน่าจะเกี่ยวกับการนับถือพระคเณศในด้านที่เกี่ยวกับช้าง (รูปที่ ๑๗) จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ช้างต้น ดังนั้นพระคเณศในรูปแบบนี้จึงน่าจะมีทั้งที่นับถือเป็น “เครื่องราง” และในฐานะ “ครุช้าง”

เรื่อง ครุช้างหรือบรมครุช้างนี้ มาในสมัยรัตนโกสินทร์ยังคงปรากฏการทำพิธีกรรมขึ้นระวางสมโภชช้างสำคัญ ในวันพระราชพิธีจะมีการแห่ช้างสำคัญ ในกระบวนการแห่พราหมณ์จะอัญเชิญพระเทวกรรมเข้าร่วมพิธีด้วย รูปพระเทวกรรมนี้หมายถึงรูปพระคเณศที่เป็นบรมครุช้าง ดังเช่น พระเทวกรรม จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ช้างต้น (รูปที่ ๑๘)

ปัจจุบันนี้ คติความเชื่อเกี่ยวกับพระคเณศมีความหลากหลายมากขึ้น และมีทั้งที่ทำการสักการบูชาตามความเชื่ออย่างแท้จริง และทำเพื่อเป็นของสวยงามหรือของแปลก ผลิตรวละมากๆ จนบางครั้งกลายเป็นสินค้าตั้งวางขายสำหรับนักท่องเที่ยว ชื้อหาเป็นของที่ระลึก เช่น พระคเณศทองเหลืองของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ และพระคเณศ ๔ กรหลอทองเหลืองที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กาญจนบุรี เก็บรักษาไว้เป็นตัวอย่างเพื่อการศึกษา ซึ่งพระคเณศในลักษณะคล้ายกันนี้ ยังคงหาซื้อได้จากร้านขายรูปเคารพทางศาสนาและร้านขายของที่ระลึกทั่วไป

พระคเณศ

กรมศิลปากร ให้หล่อขึ้นเพื่อให้ผู้ที่นับถือ
ได้นำไปเคารพบูชา
Ganesha image

พระคเณศ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์
Ganesha image, Somdet Phra Narai
National museum

GANESHA SCULPTURE IN THAILAND

Selected from National Museums

Early Sculptures – Realistic Stone Carvings

The early sculptures of Ganesha, or Ganapati, found in Thailand were mostly carved of stone and had elephant features; they had very little, or no, decoration. The oldest Ganesha image in South Asia is in the Brahmin temple in Bangkok, and dates to the 5th century. A group of Ganesha images similar to Khmer images of the pre-Angkorian style – large, sitting images excavated from the ancient town of Si Mahosot in Prachin Buri province [cat no.1]– are now on display in the National Museum Bangkok. Another Ganesha image, now in the Machimawat National Museum in Songkhla province, was found at Phang Noon sub-district, Satingpla district, Songkhla province, and dates to sometime after the 7th century. Still another old Ganesha image, excavated from the ancient monument of Prasat Phnom Rung and reflecting the Khmer influence of the Phrai Kameng style, dates to about the 7th-8th century and is on display at the Phimai National Museum.

Later Ganesha images exhibit more decoration, as exemplified by the sculpture excavated from Prasat Muang Tam in Buri Ram province and now on display in the Phimai National Museum. [cat no.2] An image from Varinchamrab district, Ubon Ratchathani province, on display at the Ubon Ratchathani National Museum [cat no.3], reflects the Khmer Koh Kae style of decoration and dates to around the 10th century. [cat no.4] from Maha verravong National Museum. This sculpture is contemporaneous to the Srivijaya image of Ganesha [cat no.5] that was excavated from Wat Kaew in Chaiya district, Surat Thani province, now on display at the Chaiya National Museum. Another Ganesha image, influenced by the southern Indian art style of the 11th-12th century, was found at the archaeological site of Ban Thung Tuk in Phang-Nga province.

More Decorations and Form

From the 12th century onwards, images of Ganesha were cast in both bronze or stone. The images can be classified as Khmer art, which was influenced by the Khmer Angkor Wat and Bayon styles. An example of this style is the stone Ganesha image excavated at Prasat Ta Muan Thom, Surin province, and now exhibited at the Surin National Museum. A group of bronze Ganesha images on display at the National Museum Bangkok [cat no. 6, 7] and another image found in the northeast of Thailand and exhibited at the Khon Kaen National Museum belong to this same period.

The Ganesha images made in Thailand after the 13th century were a mixture of Thai-Indian and Thai-Khmer art styles, and exhibited more decoration. The sculptures include those made of stone or cast in metal, such as the group of bronze images of the Lanna style (15th-17th century) on display at the National Museum Bangkok [cat no.8] and the stone Ganesha in the Ayutthaya art style (16th-18th century) exhibited at the Chandrakasem National Museum in Ayutthaya [cat no. 9, 10], Chiangmai National Museum (cat no. 11) and National Museum Bangkok (cat no. 12). This latter image is contemporaneous to the Ganesha image found at the Hindu temple in Nakhon Si Thammarat province, exhibited at the Nakhon Si Thammarat National Museum [cat no.13]. Ganesha images of the Bangkok style (19th century onward) have a unique style, but reflect previous art influences. [cat no. 14, 15]. Today the sculpture is still evolving from the original concept, as evidenced by Ganesha images worn as amulets [cat no. 16].

(cat. no. 1)
Ganesha
Khmer Art, 6th - 7th century
Stone, 170 cm. high
National Museum Bangkok
Excavated at the ancient city of
Si Mahosod district,
Prachinburi province

Broken and scattered pieces of stone were found in 1972, and were brought to the National Museum Bangkok in 1974 for restoration. Upon restoration they were found to constitute a sitting, two-armed Ganesha image, with both hands missing. The realistic elephant head and the lack of ornamentation on the image make it very similar to the groups of Ganesha images found in Cambodia and classified as pre-Angkor Khmer art (7th century).

โบราณวัตถุชิ้นสำคัญ CATALOG

(รูปที่ ๑)

พระคเณศ

ศิลปะเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๑

ศิลา

สูง ๑๗๐ เซนติเมตร

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ขุดค้นพบที่เมืองศรีมโหสถ อำเภอศรีมโหสถ

จังหวัดปราจีนบุรี

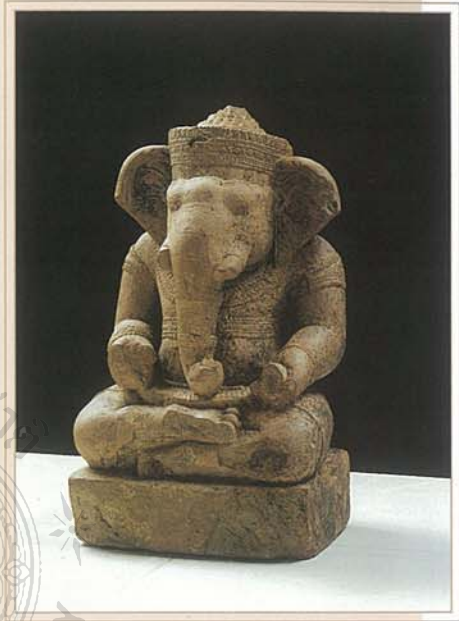
เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๕ เจ้าหน้าที่หน่วยศิลปากรที่ ๔ จังหวัดปราจีนบุรี ได้ทำการขุดค้นเทวาลัยองค์กลางที่ใหญ่ที่สุด ตั้งอยู่ที่เมืองโบราณ ชื่อเมืองศรีมโหสถ อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี พบชิ้นส่วนพระคเณศ ศิลา แตกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย นับที่เป็นชิ้นใหญ่ได้ ๑๘ ชิ้น นอกนั้นเป็นชิ้นเล็กๆ หลายชิ้น เมื่อนำเข้ามาอนุรักษ์และจัดแสดงนิทรรศการชั่วคราว ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๗ จึงนำชิ้นส่วนมาต่อเข้าด้วยกัน

เมื่อต่อเข้าด้วยกันแล้ว พบว่าเป็นรูปพระคเณศ ประทับนั่ง แต่ส่วนเพล่า พระนาภี พระบาท งวง งา และพระกรด้านหน้าหายไป จึงดูลักษณะประทับยืน ส่วนฐานสลักเป็นรูปกลีบบัวคว่ำบัวหงาย หลังจากนั้นสลักเป็นเศียร เพื่อให้ตั้งสวมอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมที่มีร่องน้ำสง (โยนิโถรณะ)

องค์พระคเณศมี ๒ กร แต่พระกรท่อนล่างและพระหัตถ์หักหายไป จึงไม่รู้ว่าทรงถือสิ่งใด นอกจากนั้นส่วนงวงและงา รวมทั้งพระองค์ด้านหน้าแตกหายไป ด้านหลังยังคงเกือบสมบูรณ์ ทำให้เห็นรอยสลักนูนเป็นสายรัดองค์หรือขอบผ้าของผ้าถุง ไม่สวมเครื่องประดับใดๆ ส่วนของพระเศียร พระพักตร์ พระกรรณ และพระเนตรที่ยังคงหลงเหลือ แสดงลักษณะของช้างอย่างชัดเจน พระวรกายที่ใหญ่โตและเค้าพระพักตร์ที่ดูเด่น แสดงถึงพลังและอำนาจของพระองค์อย่างเด่นชัด

จากลักษณะที่ส่วนพระเศียรเหมือนช้างตามธรรมชาติ และไม่สวมเครื่องประดับใดๆ มีลักษณะคล้ายกับพระคเณศในกลุ่มสมัยก่อนเมืองพระนคร ศิลปะเขมร ในประเทศกัมพูชา กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๑

(รูปที่ ๒)
พระคเณศ
 ศิลปะเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕
 ศิลาทราย
 สูง ๔๘ เซนติเมตร กว้าง ๒๓ เซนติเมตร
 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย (๕๓/๒๕๓๖)
 พบจากการขุดแต่งปรางค์กลางปราสาทเมืองต่ำ
 อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

พระคเณศประทับนั่งขัดสมาธิ หงายฝ่าพระบาท ข้ายกับฝ่าพระบาทขวา สลักติดกับส่วนฐาน ใต้ฐานมีเศียร สี่เหลี่ยมปลายสอบเล็ก มี ๒ กร พระหัตถ์ขวาหักหายไป พระหัตถ์ซ้ายวางอยู่ที่พระขานู พระหัตถ์ซ้ายถือวัตถุรูปกลม (ขนมโมทกะ) งวงปล่อยยาวถึงพระนาภี ปลายงวงม้วนขึ้น สวมมงกุฎมีกระบังหน้า สวมสร้อยพระคอ รัตทรวง กำไลข้อ พระกร ทรงพานูรัต และมีเครื่องประดับที่งวง นุ่งผ้าสั้น คาด เข็มขัด และมีชายผ้าคาดทับชายกระเบนที่ด้านหลัง

จากลักษณะของผ้านุ่ง มงกุฎและการสร้าง ประติมากรรมติดกับฐาน เป็นแบบที่นิยมในศิลปะเขมรแบบ เกาะแกร์ พระคเณศองค์นี้จึงควรกำหนดอายุร่วมสมัยเดียวกับ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

(cat. no. 2)
Ganesha
 Khmer Art, 10th century
 Sandstone, 48 cm. high, 23 cm.
 wide
 Phimai National Museum,
 register #53/2536
 Excavated from Prasat Muang Tam,
 Buri Ram province

This two-armed Ganesha is shown seated in the half-lotus position; the right hand is missing, and the left hand rests on the knee and holds some type of round object (*modaka?*). The crown has a high band on the front, and the figure wears a necklace, bracelet, armlet, ornaments on the trunk, and a short skirt with a belt.

The characteristics of the skirt and crown, as well as the carving of the figure and base from one stone, are characteristic of the Khmer Koh Ker style, dating this image to the 10th century.

(cat. no. 3)
Ganesha
 Khmer Art, 10th century
 Sandstone, 62 cm. high, 37 cm.
 wide
 Ubon Ratchathani National
 Museum, register #1/2528
 Found in the rice field of Khun
 So Boonmanan,
 Ubon Ratchathani province,
 in 1972

This two-armed Ganesha image, sitting in the half-lotus position, has a very large head. His right hand holds what looks like *modaka*, and the left holds an object that cannot be clearly seen. The front of the diadem is plain; the image wears an armlet, necklace and breast ornament, and the skirt is short. Although the detail of the design was not completed, the characteristics of the ornaments are similar to the Khmer Koh Ker art style (921 - 945).

(รูปที่ ๓)

พระคเณศ

ศิลปะเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

หินทราย

กว้าง ๓๗ เซนติเมตร สูง ๖๒ เซนติเมตร

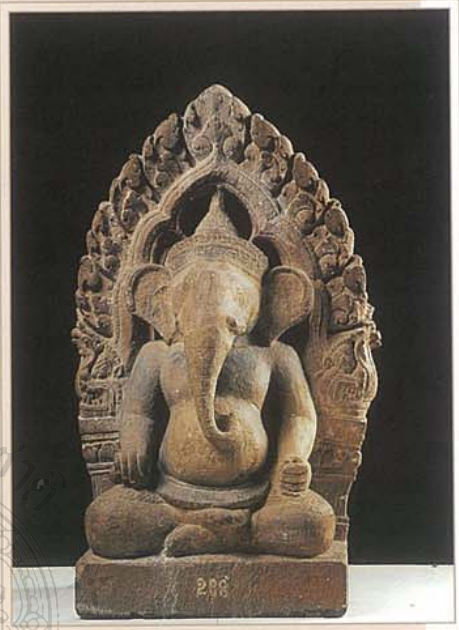
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี (๑/๒๕๒๘)

ขุดพบที่บริเวณทุ่งนายนายโส บุญมานันท์ บ้านบอน
 ตำบลโนนกาเส้น อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
 เมื่อกันยายน ๒๕๑๕

พระคเณศ ๒ กร ประทับนั่งขัดสมาธิ บนฐานสี่เหลี่ยมเตี้ย พระกรณใหญ่ พระเศียรติดกับพระองค์ ไม่เห็นพระคอ วงยาวถึงพระนาภี ตวัดไปยังพระหัตถ์ที่ถือสิ่งของคล้ายขนมอยู่ด้านขวา พระหัตถ์ซ้ายถือสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่ง ตกแต่งพระวรกายด้วย สวมมงกุฎมีกระบังหน้าเรียบ สวมพาดูรีด สวมสร้อยพระคอ สวมเครื่องประดับคาดรัดที่พระอุระ ทรงภูษาสั้น ด้านหลังเห็นเข็มขัดคาดทับชายผ้า

ลักษณะโดยทั่วไปคล้ายกับว่ายังสลักลงดลยส่วนละเอียดยังไม่เสร็จสมบูรณ์ แต่จากลักษณะของเครื่องประดับตกแต่งกาย คล้ายกับประติมากรรมในศิลปะเขมรแบบเกาะแกร์ (พ.ศ. ๑๔๖๔ - ๑๔๘๘)

(รูปที่ ๔)
พระคเณศ
 ศิลปะเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕
 หินทราย
 สูง ๖๗ เซนติเมตร กว้าง ๔๑ เซนติเมตร
 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มหาวิทยาลัย (๓๑๔/๒๕๓๙)
 สมเด็จพระมหาธีรราช (ดิสนอ อ้วน) ประทาน

พระคเณศ ๒ กร ประทับนั่งขัดสมาธิ บนฐานสี่เหลี่ยม สวมมงกุฏ มียอดเป็นกรวยแหลม พระกรรณใหญ่ ส่วนวง พระนาภีและพระกรซ้ายขวาทำขึ้นใหม่ด้วยซีเมนต์ ทำให้ไม่ทราบแน่ชัดว่าวงจะวัดไปด้านใด หรือพระหัตถ์ซ้ายจะถือสิ่งของใดจึงจะถูกต้อง ไม่มีงาด้านขวา พระหัตถ์ขวาถืองา (?) นุ่งผ้าสั้นมีรายเป็นริ้ว ด้านหลังเห็นว่าชักชายผ้าเหนือเข็มขัด ด้านหลังมีขุมวงโค้งยอดแหลม ที่มีลวดลายเป็นลายใบไม้ม้วน ตอนล่างของขุมเป็นเสารองรับรูปมกรคายนาค ๓ เศียร

ในนิทรรศการครั้งนี้ มีเพียงองค์เดียวที่ลักษณะของพระคเณศมีความเป็นพิเศษ ที่องค์ประกอบของรูปสลักเป็นขุมคล้ายขุมเรือนแก้วของพระพุทธรูป เพิ่มความโดดเด่นขององค์พระคเณศ ที่สำคัญลวดลายขุมมกรคายนาคที่เป็นลายใบไม้ม้วน ลวดลายของผ้านุ่งเป็นริ้วที่ชักชายผ้าเป็นปีกออกไปทั้งสองข้างเหนือเข็มขัด คล้ายกับลวดลายในศิลปะเขมรแบบเกาะแกร์ (พ.ศ. ๑๔๖๔ - ๑๔๘๘)

(cat. no. 4)
Ganesha
 Khmer Art, 10th century
 Sandstone, 67 cm. high, 41 cm. wide
 Maha Veeravong National
 Museum, Korat, register #314/2479

This two-armed Ganesha, seated in the half-lotus position, wears a pointed crown, and sits on a square pedestal in a niche-like background with a rolling foliage design.

In this exhibition, this is the only piece depicting this unusual background, similar to that of the Buddha image Phra Buddha Chinnarat. The design on the background is similar to the Khmer Koh Ker art style (921 - 945).

(cat. no. 5)
Ganesha
Srivijaya Art, 10th century
Red sandstone, high, 37 cm.
wide
Chaiya National Museum,
register #99/22
Excavated from the pagoda of
Wat Kaeow in Chaiya in 1979,
from the central room of the
eastern side of the pagoda

This Ganesha image is shown seated in the *maharajalila* position. The background of the image was without decoration, and the head has been broken off. On this four-armed image, the upper right hand is missing, the lower right rests on the knee, the upper left holds a rosary, and the lower left is missing. The image is shown wearing a striped skirt and ornaments which include a bracelet, necklace and armlet.

It is believed that the ancient monument of Wat Kaeow is similar to Cham temples of the 9th - 10th century, so we can reasonably date this image to about this time or a bit earlier. The sitting posture, ornaments and use of red or pink sandstone can also be compared to a Ganesha image at the Brahmin temple in Bangkok, which shows a strong influence from southern Indian art.

(รูปที่ ๕)

พระคเณศ

ศิลปะศรีวิชัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

ศิลาทรายสีแดง

กว้าง ๓๗ เซนติเมตร

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชัยยา (๙๙/๒๒)

ได้จากการขุดแต่งบวรณะเจดีย์วัดแก้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒

พบในห้องกลางด้านทิศตะวันออกขององค์พระเจดีย์

พระคเณศประทับนั่งในท่ามหาราชลีลาบนฐานบัว มีแผ่นหลังเรียบ พระเศียรหักหายไป มี ๔ กร แต่พระกรขวาหักหายไป พระกรขวาล่างวางบนพระชานุ พระหัตถ์ซ้ายบนถืออักษรมาลา พระหัตถ์ซ้ายล่างหักชำรุดลบเลือน มีร่องรอยของวงที่พระอุระและพระนาภี ผ้านุ่งมีลายเป็นริ้ว มีแถบผ้าคาดที่พระอุทรหรืออุทรพันธะ สวมกำไลข้อพระกร และสร้อยพระคอ สวมพานหุรี

โบราณสถานวัดแก้ว มีลักษณะสถาปัตยกรรมคล้ายกับศิลปะจามในประเทศเวียดนาม อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕ จึงอาจกำหนดอายุพระคเณศองค์นี้ใกล้เคียงกันหรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย นอกจากนั้นพระคเณศองค์นี้มีทำนงและเครื่องประดับกาย รวมทั้งทำจากหินทรายสีแดงหรือสีชมพู เปรียบเทียบกับพระคเณศที่มีลักษณะคล้ายศิลปะอินเดียได้ในหอพระคเณศ เทวสถาน กรุงเทพฯ

(รูปที่ ๖)

พระคเณศ

ศิลปะเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘

สำริด

สูง ๑๗.๕ เซนติเมตร กว้าง ๑๒ เซนติเมตร

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ลป.๑๒๙, ๑๒๗๙)
ของหลวงพระราชนาน ตั้งแต่วันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๗๐

พระคเณศประทับนั่งขัดสมาธิ บนฐานเล็กและเตี้ย คล้ายจะประกอบเข้ากับฐานใหญ่อีกชั้นหนึ่ง มี ๒ กร พระหัตถ์ ขวาทือองศาหรือเหล็กจาร พระหัตถ์ซ้ายถือคัมภีร์ พระวรกาย อวบอ้วนเฉพาะพระนาภี มีพระศอ ไม่มียางขวาง ขวางม้วนไป ด้านซ้าย พระนลาฏมีลักษณะวงกลมมน สวมมงกุฏ กระบังหน้า ยกสูง มีไรพระศก สวมสังวาลรอบพระศอ ทรงพานุรัต และ กำไลข้อพระกรและพระบาท นุ่งผ้าสั้นมีลายเป็นริ้ว ชายผ้า ด้านหน้าเป็นสามเหลี่ยม ด้านหลังพับซ้อนคล้ายหางปลา คาดทับด้วยบันเหน่ง มีอุบะห้อย สวมสายยัชโญปวีตเป็นรูปงู พาดพระอังสาซ้าย

ในประวัติได้มีการสันนิษฐานว่า น่าจะมาจากชุมชน หรือจังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบัน และจากลวดลายผ้านุ่ง เครื่องประดับกายคล้ายศิลปกรรมเขมรแบบนครวัด อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ รวมทั้งสิ่งของที่ทรงถืออยู่ น่าจะเป็น ลักษณะของพระคเณศในฐานะเทพแห่งอักษรศาสตร์

(cat. no. 6)

Ganesha

Khmer Art, ca. 12th - 13th century
Bronze, 17.5 cm. high, 12 cm. wide
National Museum Bangkok,
register #LB129, 1279

This two-armed Ganesha is sitting in the half-lotus position; his right hand holds a stylus and the left holds a manuscript. He wears a crown with high band in front and many ornaments, as well as a short striped skirt. The front edge of the skirt is in a triangular shape, and on the back is a fishtail fold.

This image probably came from Si Saket province. The style of skirt and characteristics of the ornaments and attributes held in his hands are similar to Khmer sculpture of the Angkor Wat style (12th - 13th century). This image depicts Ganesha in his role as God or Patron of Letters.

(รูปที่ ๗)

พระคเณศ

ศิลปะเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘

สำริด

สูงพร้อมฐาน ๓๐ เซนติเมตร

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ๓๐ ท. (๑๗๒๔)

กรมศิลปากรซื้อมาจากหม่อมเจ้าปิยะภักดินาถ

สุขประดิษฐ์

(cat. no. 7)

Ganesha

Khmer Art, 13th - 14th century

Bronze, 30 cm. high

National Museum Bangkok,

register #30T (1724)

Purchased by the Fine Arts
Department

On this 8-armed standing Ganesha image, the right arms cannot be clearly seen, but the left arms hold what might be a lasso, a broken tusk, and a cup of *modaka* (sweets). The image features a short skirt or wrap, with a fishtail-shaped skirt-flap and a belt made of cord or a snake. Around the base are eight seated Ganesha images that face outward - perhaps symbolizing Ganesha's duty as the God of Obstacles, covering all directions. The features of the cloth skirt are similar to the Khmer Bayon art of the 13th century.

เป็นพระคเณศประทับยืนมี ๘ กร พระองค์ไม่สวมอวนเท่าใดนัก พระหัตถ์ข้างขวาสภาพไม่สมบูรณ์ เนื่องจากการหล่อที่ไม่ประณีต ส่วนข้างซ้ายทรงถือสิ่งของบางอย่าง อาจเป็นเชือกบ่วงงาที่หัก และถ้วยขนม วงปล้อยลงมาที่พระนาภี ตัววัดปลายไปด้านซ้าย นุ่งผ้าสั้น ลายผ้าเป็นเส้นตามแนวตั้ง เห็นขอบชายผ้า เข็มขัดทำเป็นเชือกหรือรูรัตรอบองค์ ซักซ้ายพกห้อยออกมาด้านหน้าเป็นรูปหางปลา ชายผ้าด้านหลังคล้ายสามเหลี่ยม สวมกรงคอ พาหุรัดคล้ายรูปงู กำไลข้อพระบาท สวมสายขลุ่ยปี่ดัดที่มีส่วนหัวคล้ายพญานาคหรือพาดพระอังสาซ้าย ประทับยืนบนฐานบัวคว่ำบัวหงาย และส่วนบนของฐานมีรูปพระคเณศประทับนั่ง หันพระพักตร์ออกจากฐาน ประดับอยู่ ๘ องค์โดยรอบ

ประติมากรรมพระคเณศมี ๘ กร เพียงองค์นี้องค์เดียวที่มีฐานรูปพระคเณศประทับนั่งอยู่ถึง ๘ องค์ ในการนำออกจัดแสดงครั้งนี้ ซึ่งอาจประกอบกันขึ้นในความหมายของเทพเจ้าผู้จัดอุปสรรค ซึ่งครอบคลุมไปทุกสารทิศ ลักษณะของผ้านุ่งคล้ายกับแบบของผ้านุ่งประติมากรรมศิลปะเขมรแบบบาเยน อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘

(รูปที่ ๘)

พระคเณศ

ศิลปะล้านนา อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๒

สำริด สูงพร้อมฐาน ๓๘ เซนติเมตร

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร (๒๕ พ.ท.)

กรมศิลปากรซื้อมาจากหม่อมเจ้าปิยะภักดินา

สุขประดิษฐ์

เมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๙

พระคเณศประทับยืนบนฐานบัวคว่ำบัวหงายทรงสูง
รูปแปดเหลี่ยม มี ๔ กร ถืออังกูสะ หรือขอเล็บช้าง ที่พระหัตถ์
ขวาบน และขวาล่างถืองา ถือปาศะ หรือขดเชือกในพระหัตถ์
ซ้ายบน และขนมโมทกะในพระหัตถ์ซ้ายล่าง งวงห้อยยาว
ค่อนข้างตรงลงมาถึงพระนาภี ไม่มีงาข้างขวา พระเศียรสวม
มงกุฏ มีกระบังหน้า กำไลข้อพระกรและพระหัตถ์ทำเป็นรูป
งูรัด สายยัชโญปวีตพาดคล้องพระองค์ ส่วนปลายเป็นเศียร
นาคพาดที่พระอังสาซ้าย สวมกำไลข้อพระบาท นุ่งผ้าสั้น
แบบเขมร ด้านหน้าเป็นชายผ้าแบบหางปลา ขอบผ้านุ่งต่ำมี
เข็มขัดรัดรอบ เห็นได้ชัดที่ด้านหลัง มีรูปหนูหมอบอยู่ด้านหลัง
พระบาท

ลักษณะของมงกุฏมีกระบังหน้าคล้ายศิลปะเขมร
แบบบายน แต่การประดิษฐ์ลักษณะชักชายผ้านุ่งด้านหน้าที่
ทำเป็นรูปหางปลา ด้านหลังปล่อยชายยืนสองข้างนั้น ไม่ถูก
ต้องตามระเบียบลักษณะทางศิลปะเขมร สำหรับฐานบัวทรง
สูงแปดเหลี่ยม มักพบในฐานพระพุทธรูปศิลปะล้านนา รวมทั้ง
ลวดลายของผ้าและมงกุฏคล้ายลายในศิลปะล้านนา จึงน่าจะ
ทำขึ้นภายหลังหรือในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๒

(cat. no. 8)

Ganesha

Lanna Art, 15th - 17th century

Bronze, 38 cm. high

National Museum Bangkok,
register #29PT

Purchased by the Fine Arts
Department

On this 4-armed stand-
ing Ganesha image, the upper right
hand holds an axe, the lower right
a tusk, the upper left a lasso, and
the lower left a cup of *modaka*.
The crown resembles those of the
Khmer Bayon art style, but the
features of the skirt are different.
The base (octagonal, in the form
of a lotus) is the type always seen
on Buddha images of the Lanna
art style. The designs on the skirt
and the crown are also similar to
Lanna style, so this image can
probably be attributed to the
15th - 17th century.

(รูปที่ ๙)

พระคเณศ

ศิลปะอยุธยา อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒
ศิลา

สูง ๑๐๙ เซนติเมตร กว้าง ๖๕ เซนติเมตร

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จันทรเกษม (๒๓๓ วจ./๒๕๑๙/๑)

พระยาโบราณราชธานินทร์ รวบรวมจากบริเวณรอบๆ

เกาะเมืองอยุธยา

(cat no. 9)

Ganesha

Ayutthaya Art, 16th - 17th century
Stone, 109 cm. high, 65 cm. wide
Chandrakasem National Museum,
register #233VJ/2519/1Found in the area surrounding the
island of Ayutthaya

This two-armed image depicts Ganesha sitting in a loose half-lotus position, with both knees raised and a snake-like cord around the knees. The right hand holds something which may be a tusk or a stylus, and the left holds *modaka*; the image also features a *yajnopavita* (or sacred cord of the Brahmin caste) and a short skirt similar to the Khmer art style.

The cord around the knees refers to the *yogapatta*, a belt made of cord used by yogis when practicing yoga to hold the knees in place and make the practice easier. Use on a Ganesha image represents the removal of obstacles while practicing yoga. If the figure holds a stylus, it would refer to Ganesha's more function as Patron of Letters. The style of dress differs from prototypes from Khmer art, and would indicate that the image was made no earlier than the 16th to 17th century.

พระคเณศสลักจากศิลาสีเขียว นั่งขัดสมาธิหลวมๆ บนฐานสี่เหลี่ยม ใต้ฐานมีเศียรรูปสี่เหลี่ยมปลายสอบ ขันพระขานขึ้นทั้งสองข้าง โดยมีเชือกมีลักษณะคล้ายงูรัดไว้ มี ๒ คร พระหัตถ์ขวา ถืองา (?) ที่มีปลายแหลมคว่ำลง หรืออาจเป็นเหล็กจาร พระหัตถ์ซ้ายถือด้วยขนม พระพักตร์และวงแหวนหายไป คงเห็นแต่ปลายวงที่ตัวค้อยมายังขนม พระกรรณใหญ่เป็นริ้ว ทรงมงกุฎ สวมสายยัชโญปวีต นุ่งผ้าสั้นตามแบบของพระคเณศในศิลปะเขมร มีลายเป็นริ้ว

สายเชือกที่รัดพระขงค์หมายถึงสายโยคปัตต์ แสดงถึงการสร้างพระคเณศ เพื่อบูชาให้ขจัดอุปสรรคในการบำเพ็ญโยคะ หากทรงถือเหล็กจาร น่าจะหมายถึงการบูชาพระคเณศเป็นเทพแห่งอักษรศาสตร์ด้วย โดยผสมผสานคติในชั้นหลังเข้าด้วยกัน รวมทั้งลักษณะเครื่องทรงที่คลี่คลายจากต้นแบบศิลปะเขมรแล้ว จึงน่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒

(รูปที่ ๑๐)

พระคเณศ

ศิลปะอยุธยา อยุธยาพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒

ศิลา

สูง ๑๑๑ เซนติเมตร กว้าง ๗๐ เซนติเมตร

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม (๒๓๓ วจ./๒๕๑๙/๒)

พระยาโบราณราชธานินทร์ เก็บรวบรวมจากบริเวณรอบๆ

เกาะเมืองอยุธยา

(cat no. 10)

Ganesha

Ayutthaya Art, 16th - 17th century
Stone, 111 cm. high, 70 cm. wide
Chandrakasem National Museum,
register #233VJ/2519/2

Found in the area surrounding the
island of Ayutthaya

In this image, Ganesha sits
in the *maharajalila* position, with four
arms, all broken.

The characteristics of this
image, including the hair at the back
of the head in a bun and the sitting
position, show influence from
Indian art. Ganesha is depicted
wearing a short skirt, similar to
Khmer sculpture. This mixture of
Indian, Khmer and Thai art styles,
date this image to the 16th century
or a bit later. This large Ganesha
image could have been the main
image of a religious shrine, which
indicates that even in Ayutthaya
times there were still followers of
Ganesha.

พระคเณศสลักจากหินเนื้อละเอียดสีเทาดำ ประทับ
นั่งบนฐานเตี้ยๆ ไม่มีเดือย นั่งในท่ามหาราชลีลา ขันพระชานุ
ขวาขึ้น มี ๔ กร พระหัตถ์ชำรุดทั้งหมด ที่พระนลาฏมีรูป
ลวดลายดอกประจำยาม คล้ายสัญลักษณ์ของพระเนตรที่ ๓
พระองค์ควบอ้วน วงดวัดไปด้านซ้ายคล้ายกับจะไปหยิบขนม
ศิวาภรณ์ทรงมงกุฎแบบมีกรอบหน้าและยอดทรงกรวยเป็นชั้นๆ
พาหุรัดและสายยัชโญปวีตเป็นรูปงู ด้านหลังพระเศียรเป็น
ชมวดผม แต่ทำเป็นรูปดอกไม้นั้น นุ่งผ้าสั้นเรียบ มีเข็มขัด
คาดทับขอบผ้าถุง

ลักษณะของศิวาภรณ์ม้วนมวยผมด้านหลังและทำนัง
มีอิทธิพลของศิลปะแบบอินเดียแต่นุ่งผ้าสั้นอย่างประติมากรรม
เขมร แสดงถึงการผสมผสานรูปแบบรวมกับศิลปะไทย จึงนำ
จะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ หรือหลังจากนั้นเล็กน้อย
อย่างไรก็ตาม นับว่าเป็นรูปพระคเณศขนาดใหญ่ ซึ่งอาจเป็น
ประธานของศาสนสถาน อันหมายถึงการที่ยังมีผู้นับถือลัทธิ
ศานติปัตยะ หรือนับถือพระคเณศเป็นใหญ่มาอย่างต่อเนื่อง
จนถึงสมัยอยุธยา

(cat. no. 11)
Ganesha
Ayutthaya Art, 17th - 18th century
Bronze, 9.5 cm. high
Chiang Mai National Museum,
register # 87/3516,114/2493

This Ganesha image is shown sitting in the half-lotus position and has two arms - the right hand holds a rosary and the left a broken tusk. The image features a cord around the belly, and a long skirt covering the knee. The front of the skirt is held in place by a belt-like cord, which ends in a noose. The crown has a cylindrical top.

This type of crown, the cord on the belly with no *yajnopavita* (Brahmin cord), and the style of the skirt, as well as the pedestal similar to those of Buddha images of the Ayutthaya art period, date this image to this period.

(รูปที่ ๑๑)

พระคเณศ

ศิลปะอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓

สำริด

สูง ๙.๕ เซนติเมตร

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ (๘๗/๒๕๑๖, ๑๑๔/๒๔๙๓)

นายแสง มณวิฑูร ปลัดอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

มอบให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

เมื่อเดือนพฤศจิกายน ๒๕๙๓ ภายหลังส่งมาจัดแสดงที่
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่

ประทับนั่งขัดสมาธิ บนฐานบัวคว่ำบัวหงาย มี ๒ กร
พระหัตถ์ขวาถือลูกประคำ และรองรับวงที่ปล่อยลงมาระดับ
พระนาภี พระหัตถ์ซ้ายถืองาหัก มีงาเฉพาะด้านขวา มีสายรัด
บริเวณพระอุทร นุ่งผ้ายาวคลุมถึงพระขานู ผ้านุ่งด้านหน้ามี
เข็มขัดคล้ายเส้นเชือกมารัดและปล่อยชายห้อยคล้ายห่วง
ทรงมงกุฎมีกระบังหน้า ยอดเป็นทรงกระบองคดตรง

ลักษณะของมงกุฎมียอดทรงกระบอง มีแต่สายรัด
ที่พระอุทร ไม่มีสายยัชโญปวีต และผ้านุ่ง ลักษณะของฐาน
ทำอย่างฐานพระพุทธรูปในศิลปะอยุธยา

(รูปที่ ๑๒)

พระคเณศ

ศิลปะอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๓ - ๒๔

สำริด

สูง ๑๑ เซนติเมตร กว้าง ๖.๕ เซนติเมตร

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ญ ๑๑๐)

เดิมเป็นสมบัติของสมเด็จพระเจ้า กรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์

ภายหลังเป็นทรัพย์สินพระมหากษัตริย์

กระทรวงการคลังส่งมาเก็บรักษาเมื่อ ๒๖ พฤษภาคม

๒๔๘๒

(cat. no. 12)

Ganesha

Ayutthaya Art, 18th - 19th century

Bronze, 11 cm. high, 6.5 cm. wide

National Museum Bangkok,

register # Y110

พระคเณศประทับนั่งขัดสมาธิบนฐานหน้ากระดาน มี ๔ กร พระหัตถ์ขวาบน ขวาล่าง และซ้ายล่าง สังเกตได้แต่เพียงคล้ายงาหรือเหล็กแหลม หรืออาจเป็นอย่างอื่น ส่วนพระกรซ้ายบนถือห่วงกลมคล้ายเชือกปวง สายย้วยงูปัดและพาดูร์ดเป็นรูปงู สวมกรงคอ สวมขลุ่ยมวงกุ่มมียอดแหลม กระบังหน้ามีกรรเจียก พระกรรณเล็ก วงเล็กปล่อยตรงระดับพระอุระ ไม่มีงาทั้งสองข้าง นุ่งผ้ายาวเป็นริ้วถึงข้อพระบาท

ลักษณะของมงกุฎประดับพระเศียรที่มีกรรเจียก เปรียบเทียบได้กับกระบังหน้าแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยของพระพุทธรูปศิลปะอยุธยาตอนปลาย

This Ganesha image, pictured in a half-lotus position, has four arms; the upper right hand, lower right hand and lower left hand hold what might be a tusk or a stylus (or something else), and the upper left holds what looks like a lasso. The image has a crown with a pointed top, which can be compared to the crowned Buddha images of the late Ayutthaya period.

(รูปที่ ๑๓)

พระคเณศ

ศิลปะอยุธยา อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒

สำริด

สูงพร้อมฐาน ๔๖.๕ เซนติเมตร ฐานกว้าง ๑๕.๕ เซนติเมตร

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช (๙/๒๕๑๕)

เดิมเป็นรูปเคารพอยู่ในเทวสถานโบสถ์พราหมณ์

อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร นำมาเก็บรักษาไว้เมื่อ

พ.ศ. ๒๕๑๕

(cat. no. 13)

Ganesha

Ayutthaya Art, 16th - 7th century

Bronze, 46.5 cm. high

Nakhon Si Thammarat National Museum, register #9/2515

Originally belonged to a Brahmin temple, Muang district, Nakhon Si Thammarat province

This image is depicted standing on a pedestal with an inscription, and has four arms - the upper right hand holds an elephant hook, the lower right holds a broken tusk, the upper left a lasso, and the lower left *modaka*.

The inscription on the front of the pedestal, in the Tamil alphabet, reads "The Glorious Country of Machpahit"; on the back, in the Thai alphabet, are the words "Maha Vigneysura". This was the Thai alphabet used during the Ayutthaya period (16th - 17th century), so even though the inscription names the Machpahit Dynasty of eastern Java (14th - 15th century), the Khmer-influenced art style and the Thai script date this image to the beginning of the Ayutthaya period.

พระคเณศประทับยืนบนฐานสี่เหลี่ยมซ้อนกันมีจารึกที่ฐาน มี ๔ กร พระหัตถ์ขวามือถืออังกุสะ (ขอช้าง) ขวาล้างมืองาหัก ข้างบนถือปวงบาศก์ ข้างล่างถือขนมโมทกะ พระกรรณคอนข้างเล็ก มีลายเป็นริ้ว วงปลอยตรงตัววัดไปด้านซ้าย ทรงกรันทมกุฏ มียอดแหลม สวมกรองคอ พาหุรัด กำไลข้อพระกรและข้อพระบาท สายยัชโยปวิตพาดพระอังสาซ้าย นุ่งผ้ายาวถึงพระขงค์ มีเข็มขัดคาดทับ ซักชายผ้าด้านหน้า

จารึกที่ฐานด้านหน้า เป็นอักษรทมิฬ ความเป็นประเทศอันเจริญรุ่งเรืองแห่งมัชปาหิต ส่วนด้านหลังเป็นอักษรไทย อ่านว่า "มหาวิคิเนกสุระ" ลักษณะตัวอักษรในสมัยอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒

แม้ว่าจะมีข้อความที่กล่าวถึงราชวงศ์มัชปาหิตของชาวตะวันออก (พุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๒๑) แต่รูปแบบศิลปะมีอิทธิพลของศิลปะเขมร ซึ่งพบมากในประติมากรรมพระคเณศที่พบในประเทศไทย และชื่อพระคเณศเขียนด้วยตัวอักษรไทย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒ จึงน่าจะกำหนดอายุไว้ในศิลปะอยุธยาตอนต้น

(รูปที่ ๑๔)
พระคเณศ
ศิลปะรัตนโกสินทร์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๕
ทองเหลือง
สูง ๓๕ เซนติเมตร กว้าง ๒๐ เซนติเมตร
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี (๒)

(cat. no. 14)
Ganesha
Bangkok Art, 20th century
Brass, 35 cm. high, 20 cm. wide
Ubon Ratchathani National
Museum, register #2

พระคเณศประทับนั่งขัดสมาธิ พระบาทขวาทับพระบาทซ้าย อยู่บนฐานปัทม์ แบบบัวคว่ำและบัวหงาย มี ๒ กร พระหัตถ์ซ้ายถือสมุดหรือคัมภีร์ พระหัตถ์ขวาถืองา หรือเหล็กจาร งวงสั้น ปลายตัววัดดอกบัวอยู่ระดับพระอุระ ไม่มีงาข้างขวา มีพระเนตรที่สาม สวมขลุ่ยงา และเครื่องทรงอย่างกษัตริย์ สวมสายยัชโญปวีตเป็นนุ่งผ้าสั้น ด้านหน้ามีชายผ้าเป็นริ้ว ด้านหลังเห็นปิ่นหนึ่งมีอุบะห้อย และมีดอกไม้ประดับตรงกลาง

พระคเณศองค์นี้ น่าจะสร้างขึ้นใหม่เลียนแบบพระคเณศศิลปะเขมร แบบบายูน ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และจากสิ่งของที่ถืออยู่ในพระหัตถ์ น่าจะแสดงถึงพระคเณศขณะทรงเขียนคัมภีร์มหาภารตะ ซึ่งจะหมายถึงเป็นรูปเคารพในฐานะผู้ทรงความรู้ หรือเทพแห่งอักษรศาสตร์ หรือเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยาและการประพันธ์ ดังที่ปรากฏตามคัมภีร์ปิงคลามาลา ซึ่งเป็นคัมภีร์ตันตระ

This two-armed Ganesha image is shown sitting in a half-lotus position; the left hand holds a manuscript, and the right holds a tusk or stylus. The image has a third eye on the forehead, and wears a crown in the style of kings, as well as a Brahmin snake-like cord and a short skirt.

This image may have been made in imitation of the Khmer Bayon style of the 13th century. The attributes held in the hands represent Ganesha writing the text of the Mahabharata, depicting Ganesha as the God of Knowledge, Patron of Letters, or God of Arts and Poetry.

(รูปที่ ๑๕)

พระคเณศ

พุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕

ไม้ สูง ๖๗.๕ เซนติเมตร

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ร.ส. ๔๔)

กรมศิลปากรซื้อมาจากหม่อมเจ้าปิยะภักดินาถ

สุขประดิษฐ์

เมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๔๗๔ เดิมได้มาจากเจ้านครเขมร

(cat. no. 15)

Ganesha

Bangkok Art, 19th - 20th century

Wood, 67.5 cm. high

National Museum Bangkok,

register #RS44

Originally from Cambodia,

and later purchased

by the Fine Arts Department

Although this piece originally came from Cambodia, there is no evidence to suggest that it was made there.

The low relief carving depicts a 4-armed Ganesha riding a turtle. His upper right hand holds something like a hook, the lower right a tusk, the upper left a lasso, and the lower left a cup of *modaka*. The image might have been part of a wood carving depicting various Brahmin religious figures in a temple.

Note that Ganesha is riding a turtle - not the rat, his usual vehicle. This may have been a Thai concept, from a Thai book now housed at the National Library depicting Ganesha riding on a turtle with a description of Ganesha on his way to churn the ocean of milk, or from a painting on the door panel of the Assembly Hall at Wat Suthat, which also shows Ganesha on a turtle.

แกะสลักนูนต่ำเพียงด้านเดียวด้านหลังกลืนไว้เรียบๆ ประทับบนหลังเต่า พระกรทั้งสี่ทรงถือสิ่งของอันประกอบด้วย พระหัตถ์ขวาบนถือสิ่งของคล้ายขอช้างซึ่งข้อมขึ้นใหม่ พระหัตถ์ขวาล่างถืองา พระหัตถ์ซ้ายบนถือปวงเชือกและพระหัตถ์ซ้ายล่างถือขนม

ตามประวัติมิได้ระบุว่าเป็นเจ้านครเขมรองค์ใด และสร้างขึ้นในประเทศกัมพูชาหรือไม่ แต่มีฝีมือไม่ใคร่ประณีตเท่าใดนัก และจากการที่แกะสลักนูนต่ำเพียงด้านเดียว น่าจะใช้ประดับเทวสถานแห่งใดแห่งหนึ่ง

เป็นที่น่าสังเกตว่า พระคเณศองค์นี้ ประทับบนหลังเต่า มิได้ประทับบนมูลิกะหรือหนู อันเป็นพาหนะประจำองค์ ซึ่งยังไม่เคยพบในคัมภีร์ของอินเดีย แต่เรื่องนี้น่าจะเป็นไปตามความคิดของไทย ดังที่อาจจะอธิบายได้จากภาพวาดบนหนังสือสมุดไทยคำ เช่น ตำราเทวรูปไสยศาสตร์ เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับที่เก็บรักษาไว้ ณ หอสมุดแห่งชาติ ก็มีภาพวาดพระคเณศประทับบนหลังเต่า มีอักษรเขียนใต้ภาพว่า “พระมหากษัตริย์ไปกระเศียรสมุท” หรือภาพจิตรกรรมที่วาดบนภาพหน้าต่างพระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวรารามมหาราชวรวิหาร กรุงเทพฯ มีภาพพระคเณศประทับบนหลังเต่า เช่นกัน

(รูปที่ ๑๖)
พระคเณศ
 ศิลปะรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๕
 สำริด
 สูง ๕ เซนติเมตร กว้าง ๒ เซนติเมตร
 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (๗๒๘/๒๕๐๘)
 กรมศิลปากรส่งมาให้เก็บรักษาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘

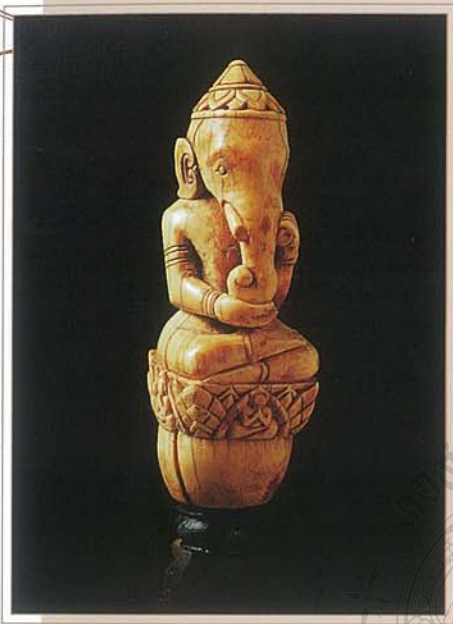
พระคเณศประทับนั่งบนฐานสูง มีอักษรที่ด้านหน้า และด้านล่างมี ๔ กร พระหัตถ์ขวาบนถืองา ขวาล่างถือเชือก (?) ซ้ายบนถือจักร ซ้ายล่างถือตรีศูร มีเฉพาะงาด้านขวา งวง ปลอยตรง พระเศียรคล้ายสวามงกุฏ ยอดแหลม

ลักษณะคล้ายเป็นเครื่องรางของขลัง หรืออาจเกี่ยวข้องกับคติเรื่องพระคเณศเป็นบรมครูช้าง ซึ่งพระคเณศในลักษณะคล้ายกันนี้ยังมีพบที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดมณฑิมาวาส จังหวัดสงขลาอีกด้วย

(cat. no. 16)
Ganesha
 Bangkok Art, 20th century
 Bronze, 5 cm. high, 2 cm. wide
 National Museum Bangkok,
 register # 728/2508

This image depicts Ganesha seated on a high pedestal with the sacred marks on the front and under. The image has four arms - the upper right hand holds a tusk, the lower right a cord (?), the upper left a disk, and the lower left a trident.

This piece may have been used as an amulet, or in a function related to the concept of Ganesha as the Great Teacher of Elephants. This type of Ganesha image can also be found at the Wat Machima-vat National Museum in Songkhla province.

(cat. no. 17)

Dagger with a carved ivory hilt depicting Ganesha
Bangkok Art, 19th - 20th century
Metal and ivory, 42.5 cm. long
National Museum of the White Elephant, register #TH15/1 (7825)

This dagger, with its scabbard, has an ivory hilt depicting a seated, 2-armed Ganesha. This type of dagger, or "miit moh", is believed to have been used in a ceremony by a shaman a "Teacher of Elephants". It was probably used either for an elephant ceremony or in the belief that the Ganesha image would grant success.

(รูปที่ ๑๗)

มีด

ศิลปะรัตนโกสินทร์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕

โลหะและงาช้าง

ยาว ๔๒.๕ เซนติเมตร

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ช้างต้น (ถ.๑๕/๑(๗๙๘๒๕)

มีดพร้อมฝักมีด้ามเป็นงาช้างแกะสลักเป็นรูปพระคเณศ นั่งขัดสมาธิบนฐานบัวที่มีรูปคล้ายบุคคลพนมมือในลายกระจงใบเทศ พระคเณศมี ๒ กร พระหัตถ์ขวาวางรองรับวงที่พระเพลา พระหัตถ์ซ้ายจับที่โคนงาช้าง ลักษณะงาช้างทั้งสองข้าง มีพระกรรณคล้ายหูมนุษย์ สวมกรันทุมภูฏา รูปขามคว่ำ ใบมีดมีลวดลายคล้ายพันธุ์พฤกษา และมีอักษรคล้ายอักษรขอมจารึกที่ใบมีดด้านหนึ่ง

มีดในลักษณะนี้เชื่อว่าเป็นมีดที่ใช้ในพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังที่มักถูกเรียกว่ามีดหมอ ด้วยเหตุที่มีด้ามเป็นพระคเณศจึงน่าจะเกี่ยวกับพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับช้าง หรือให้ความสำเร็จ

(รูปที่ ๑๘)
พระคณศ (พระเทวกรรม)
 ศิลปะรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕
 สำริด
 สูง ๒๖ เซนติเมตร
 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ช้างต้น (ญ ๒๕)
 ไม่มีประวัติที่มา

ประทับยืนบนฐานสี่เหลี่ยม มี ๔ กร พระหัตถ์บนขวาถือขอส้าง ขวาล่างถืองา ซ้ายบนถือเชือกบ่วง ซ้ายล่างถือขนม มีงาเพียงด้านซ้าย งวงตัวดัดไปเหนือพระอุระซ้าย สวมขฎ्ฐามงกุฏ สวมสายยัชโญปวีตเป็นรูปนาค ๓ เศียร ส่วนลำตัวและหางนาคตัวรัดรอบพระนาภีด้วย นุ่งผ้าสันจีบเป็นริ้วรัดด้วยปิ่นหนึ่ง

รูปพระคณศที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่าถือสิ่งของอันประกอบด้วย ขอส้าง และบ่วงเชือกอย่างชัดเจนเช่นนี้ น่าจะหมายถึงรูปเคารพที่สร้างขึ้นเนื่องด้วยหรือเกี่ยวกับพิธีกรรมเกี่ยวกับช้าง หรือเป็นบรมครูช้าง และเรียกว่า “พระเทวกรรม”

(cat. no. 18)
Ganesha, or Phra Devakarma
 Bangkok Art, 19th - 20th century
 Bronze, 26 cm. high
 National Museum of the White Elephant, register # Y25

This standing Ganesha image on a square base has 4 arms: the upper right hand holds an elephant hook, the lower right a tusk, the upper left a lasso, and the lower left a cup of *modaka*. There is only one tusk, the left one. Ganesha images depicting the hook and lasso clearly refer to images used either for actual elephant ceremonies or as depictions of the Great Teacher of Elephants, Phra Devakarma.

บทที่ ๓

พระคณศในจารึกสมัยก่อนพระนครและสมัยพระนคร

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. อุไรศรี วรตะวิน

ท่านผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร คุณสมชาย ณ นครพนม ได้กำหนดให้เขียนเรื่องพระพิฆเนศที่ปรากฏตามจารึกโบราณ พระพิฆเนศหรือพระคณศ นั้นปรากฏแพร่หลายอยู่ในหลายประเทศ ทั้งในประเทศอินเดีย เนปาล ตรุกี เกาะชวา บาหลี บอร์เนียว ทิเบต พม่า ไทย จีน เขมร จัมปา และญี่ปุ่น ถ้าจะกล่าวถึงพระคณศ ตามที่ปรากฏในจารึกโบราณในทุกภูมิภาคที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ก็ยากที่จะเขียนบทความสั้นๆ ให้เสร็จในเวลาอันจำกัดได้ เพราะการเขียนบทความเช่นนั้น ต้องหาเอกสารคือจารึก จากทุกประเทศที่กล่าวแล้วข้างต้นให้ครบก่อน แล้วจึงนำมาวิเคราะห์ การหาเอกสาร อ้างอิงในขอบเขตที่กว้างขวางมีข้อจำกัด เพราะประเทศไทยไม่มีห้องสมุดทางวิชาการด้านนี้ เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องจำกัดขอบเขตของการเขียนบทความฉบับนี้ให้อยู่ภายในวงที่เป็นไปได้

จารึกโบราณที่หาได้ง่ายที่สุดและมีดัชนีค้นเรื่องครบครัน เป็นจารึกสมัยก่อนพระนคร ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๖ - ๙ (พุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๔) และสมัยพระนคร ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๙ - ๑๕ (พุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๒๐) ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ของพระราชอาณาจักรกัมพูชาและของดินแดนบางส่วนของประเทศไทย ลาว และเวียดนาม จารึกสมัยก่อนพระนครและสมัยพระนครเขียนด้วยภาษาสันสกฤตและภาษาเขมรโบราณ ตามประวัติศาสตร์แล้วสมัยก่อนพระนครและสมัยพระนครนี้ ลัทธิศาสนาที่เป็นที่เคารพบูชาคือศาสนาพราหมณ์ ฉะนั้นจะต้องมีข้อมูลเกี่ยวกับพระคณศโดยไม่ต้องสงสัย ส่วนสมัยหลังพระนครประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ (พุทธศตวรรษที่ ๒๐) เป็นต้นไป ในประวัติศาสตร์ของพระราชอาณาจักรกัมพูชานั้นนับถือศาสนาพุทธ จึงไม่มีการกล่าวถึงพระคณศในศิลาจารึก

จารึกภาษาไทยที่พบในประเทศไทยก็จะไม่นำมาศึกษาด้วยเหตุผล ๒ ประการ คือ ไม่มีดัชนีค้นเรื่องที่สมบูรณ์ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งจารึกภาษาไทยนี้ มักจะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจึงไม่น่าจะมีการกล่าวถึงพระคณศด้วยเหตุผลนานาประการดังกล่าวมาแล้ว จึงต้องจำกัดวงการศึกษาค้นคว้าเฉพาะเรื่องพระคณศในจารึกสมัยก่อนพระนครและสมัยพระนคร

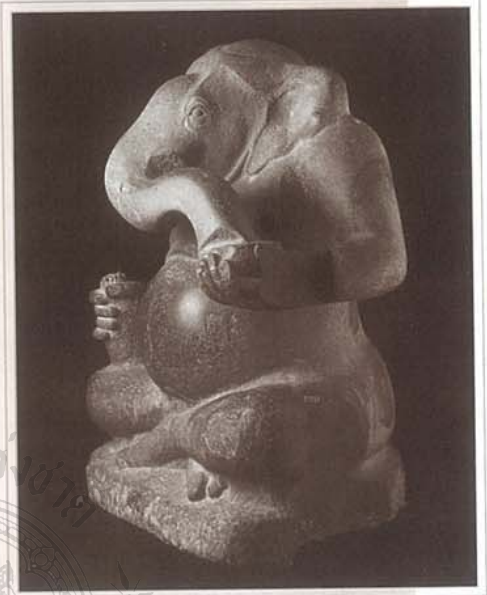
เมื่อศึกษาดัชนีค้นเรื่องจากหนังสือ Inscriptions du Cambodge vol.VIII, Ecole Française d'extrême-orient, Paris, 1966 แล้วพบว่ามีจารึกที่กล่าวถึงพระคณศภายใต้ชื่อต่างๆ กัน ทั้งในจารึกสมัยก่อนพระนครและสมัยพระนคร ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

สมัยก่อนพระนคร

๑. จารึก Prasat Prei Kuk K.358 จารึกหลักนี้เขียนด้วยอักษรสมัยก่อนพระนคร คริสตศตวรรษที่ ๗ (พุทธศตวรรษที่ ๑๒) จารึกอยู่กับรูปช้างคุกเข้า ๒ ตัว บุคคลตรงกลางน่าจะเป็นพระคเณศ จารึกหลักนี้กล่าวถึงพระคเณศว่า

(๑. ๑ - ๔) —jayati gaṇapati— ชัยชนะจะมีแก่พระคณปติ คือพระคเณศ

๒. จารึก Vat Tnot K.38 จารึกหลักนี้เป็นพระบรมราชโองการ (ājñā) ของกษัตริย์พระนามว่า kammratāñ añ śrī jayahvarmma ไม่ปรากฏศักราช แต่เมื่อพิจารณาลักษณะการใช้คำและลักษณะรูปร่างอักษร แล้วตัดสินได้ว่า jayahvarmma ชัยวรมันพระองค์นี้คือ ชัยวรมันที่ ๑ ประมาณ ค.ศ. ๖๕๗ - ๖๘๑ (พ.ศ. ๑๒๐๐ - ๑๒๒๔) ในสมัยก่อนพระนคร กล่าวคือจารึกนี้ใช้คำว่า kammratāñ añ ซึ่งเป็นคำภาษาเขมรสมัยก่อนพระนครเป็นคำนำหน้าพระนามกษัตริย์ นอกจากนั้น ลักษณะอักษรที่ใช้จารึกก็เป็นลักษณะของอักษรสมัยก่อนพระนครด้วย สำหรับข้อความในจารึกนั้นเป็นข้อความที่เข้าใจยาก เนื่องจากขาดเป็นช่วงๆ

ความโดยรวมกล่าวถึงพระบรมราชโองการของกษัตริย์ในเรื่องเกี่ยวกับ vraḥ kammratāñ añ svayambhū (พระคเณศ) รวมทั้งบุญกุศล และการถวายของต่างๆ มีที่นาเป็นต้น ในบรรดาข้อความเหล่านี้มีการกล่าวถึง gaṇapati คณปติ คือพระคเณศ ๒ ครั้ง คือ

บรรทัดที่ ๕ กล่าวว่า puṇya aji poñ tāñ vraḥ śrī gaṇapati

บุญของอชิ (ปู่ ย่า ตา ยาย) ไปถวาย พระศรีคณปติ

บรรทัดที่ ๗ ge kñum tel poñ oy ta vraḥ kammratāñ añ śrī gaṇapati —

ข้า (kñum กณุม ซึ่งสมัยต่อมาเขียนว่า khñum ขณู) ซึ่งไปถวายแด่พระกมรตงอญศรีคณปติ

ประติมากรรมรูปพระคเณศ สมัยก่อนพระนคร
สลักจากหินทราย

Tual Pheak Kim (Kandal) pre-Angkor period,
7th - 8th century, sandstone.

ประติมากรรมรูปพระคเณศ
สมัยก่อนพระนคร สลักจากหินทราย
Ganesa, Pre-Angkor period, sandstone.

๓. จารึก Añkor Borei K.557 มหาศักราช

๕๓๓ (ค.ศ. ๖๑๑ พ.ศ. ๑๑๕๔) เป็นจารึกสมัยก่อนพระนคร กล่าวถึงรายชื่อข้าทาส ที่นา สัตว์ บรรทัดที่ ๒ ของจารึกกล่าวถึง **มหาคณปติ** (คเณศ) ในใจความว่า

kñum amnoy jam añ ai ta vrah
kamratāñ añ mahāgaṇapati

ข้าทาสถวายแก่พระกมรตางอัญ **มหาคณปติ** โดยช่อญ (ชื่อนุคคล) สำหรับมหาคณปตินี้ Kamaleswar Bhattacharya กล่าวว่าหมายถึง śaktigaṇeśa ศักติคเณศ ซึ่งเป็นรูปเคารพของพวกนิกายคานปัตตะ แต่ในเขมรไม่น่าจะหมายถึงรูปเคารพที่มีลักษณะเช่นนี้ เพราะเราไม่เคยพบศักติคเณศในกัมพูชาเลย

สมัยพระนคร

๑. จารึก Prah Bat K.95 โศลกที่ ๓๖ กล่าวถึงพระคเณศ ความว่า

yaśodharāśrame datte śrī(26)matīndvekamūrttibhiḥ
candanādrigaṇeśāya śāsanam sa vyadhād idam 11

หลังจากที่ถวายยโสธราศรมแก่พระศิวะ ในมหาศักราช ๘๑๑ (ค.ศ. ๘๘๙ พ.ศ. ๑๔๓๒) พระองค์ก็ได้ออกพระราชกำหนดเพื่อ**พระคเณศ**แห่งจันทนาทรี

๒. จารึก **Prah Neak Buos** จารึกหลักนี้ใจความเดียวกันกับจารึก Prah Bat ซึ่งทั้งจารึก Prah Bat และจารึก Prah Neak Buos กล่าวถึงพระเจ้ายโสธรมณว่าได้ถวายอาศรมแก่ candanādrī gaṇeśā จันทนาทรีคเณศ

คำว่าจันทนาทรีคเณศนี้ K. Bhattacharya อ้างถึง A. Getty ว่า “จันทนาทรีคเณศ นี้เป็นการรวมกันระหว่าง พระคเณศกับภูเขานั่น” นอกจากนั้น K. Bhattacharya ยังอ้างถึง Barth ต่อไปว่า “จันทนาทรีนี้คงเกี่ยวกับจันทนทรีในประเทศอินเดียคือ เขามัลลยะ Barth กล่าวต่อไปว่า “ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะพระคเณศเกี่ยวข้องกับภูเขานี้อย่างไร แต่พระมารดาของพระคเณศคือนางทุรคานันมีนามว่ามัลลยวาลินี” K. Bhattacharya สรุปว่าอย่างไรก็ตาม การที่กษัตริย์พระองค์นี้ทรงสร้างอาศรมถึง ๒ แห่งและอุทิศถวายแก่พระคเณศ แสดงว่าพระคเณศทรงเป็นที่เคารพบูชาอย่างมากในราชอาณาจักรกัมพูชา

๓. จารึกจากปราสาทพระพนม Prah Phnom K593 จารึกหลักนี้อยู่ในมหาศักราช ๘๕๒ (ค.ศ. ๙๓๐ พ.ศ. ๑๔๗๓) ใช้พระนามพระคเณศว่า **วิฆนปติ** ผู้เป็นเจ้าของอุปสรรค ภาษาไทยเรียกว่า พินนปติ พระวิฆนปตินี้สร้างขึ้นพร้อมกับจันที ศิวะ ศิวลึงค์และครุหะ

เรื่องนี้ K. Bhattacharya กล่าวว่าการสร้างพระวิฆนปติรวมกับพระศิวะและจันที ซึ่งเป็นพระบิดาและพระมารดาของพระคเณศไม่ใช่ว่าเป็นสิ่งแปลกประหลาดสำหรับการสร้างพระคเณศร่วมกับเทวดานพเคราะห์นั้น ก็เป็นที่รู้จักกันดีในอินเดีย เทวดานพเคราะห์นั้นเป็นเจ้าของโชคชะตาของมนุษย์และอาจทำร้ายมนุษย์ได้ถ้าไม่พอพระทัย เพื่อไม่ให้มีอันตรายเกิดขึ้นจึงต้องทำพิธีบูชาพระองค์ และเนื่องจากพระคเณศเป็นเจ้าของอุปสรรค คือทั้งก่อให้เกิดอุปสรรคและทำลายอุปสรรคได้ จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่พระองค์จะต้องได้รับการสรรเสริญด้วย และดังนั้นบางครั้งพระองค์จึงปรากฏรวมอยู่ในบรรดาเทวดานพเคราะห์บางหมู่ในประเทศอินเดียด้วย

เกี่ยวกับการปรากฏพระองค์รวมกับเทพองค์อื่นๆ นี้ K. Bhattacharya อ้างถึง A. Getty ว่า พระคเณศปรากฏร่วมกับมาตฤกา มารดาแห่งโลกด้วย จากนั้น K. Bhattacharya ก็กล่าวต่อไปว่า ผู้สร้างจารึกปราสาทพระพนมคงจะมุ่งอธิบายถึงการแสดงความจงรักภักดี (bhaktisthīrīkartum) และการขจัดอุปสรรค (avighnakārī) ไปในขณะเดียวกัน ด้วยเหตุนี้เราจึงได้เห็นการสร้างเทวรูปพระอิศวร พระจันที ศิวลึงค์ เป็นจุดประสงค์อันดับแรก และสร้างพระคเณศร่วมกับเทวดานพเคราะห์เป็นจุดประสงค์อันดับรอง

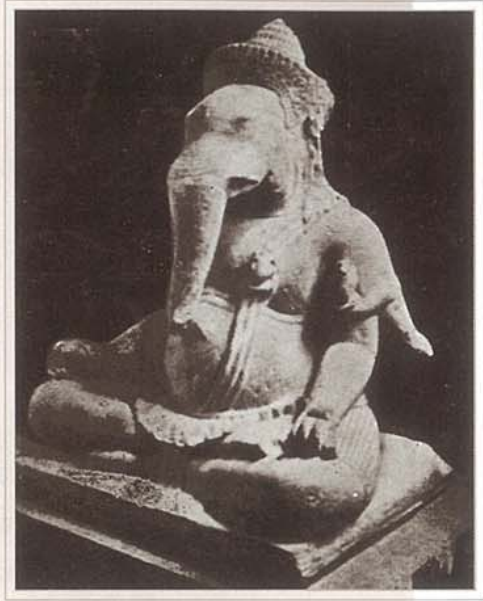
๔. จารึกหลักหนึ่งจากเกาะแกร์ ปราสาทบันทายปีจวน Bantay Pir Can K.680 ความว่า

859 śaka nu mān vraḥ śāsana dhūli vraḥ pāda dhūli jeṇ vraḥ kamrateṇ añ pre vraḥ kamrateṇ añ gaṇapati ta gi sruk ---pramān khm---sudhana ---vraḥ kamrateṇ añ prajāpatiśvara cām tandula prastha 3 pratidina---

๘๕๙ มหาศักราช (ค.ศ. ๙๓๗ พ.ศ. ๑๔๘๐) พระบรมราชโองการของกษัตริย์ร่วมกับพระกมรเตงอัญญคณปติ แห่งสรุก-ปรมาณขม-สุทธร-พระกมรเตงอัญญปราชาปติศวร ถวายข้าว ๓ ปริสตะ ทุกวัน— คณปติ ในที่นี้น่าจะหมายถึงพระคเณศ

๕. ปราสาทตาแก้ว K.278 กล่าวถึงการสร้างพระคเณศว่า

padmāsane sphāṭikam īśaliṅgam yas sthāpayām āsa yathāvidhānam
vighneśa candīśvaranandikālā- n punar yathāsthānam adhiṣṭhipac ca 11

ประติมากรรมรูปพระคเณศ สมัยพระนคร
Ganesa, Angor period.

ประติมากรรมรูปพระคเณศ สมัยพระนคร ศิลปะบายน สำริด
Ganesa-Ankor period, Bayon style
12th - 13th, bronze.

บนฐานบัว เขา(ศิวพินทุ) สร้างอัสติงค์แก้ว ตามระเบียบพิธี นอกจากนั้นได้
ประดิษฐานรูป พินธุเศศ รูปฉันทิ อิศวร โคนนทิลและพระกาล ตามที่ที่ควรอยู่
จารึกหลักนี้อยู่ในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (ค.ศ. ๑๐๐๒ - ๑๐๕๐ พ.ศ. ๑๕๔๕ -
๑๕๙๓) และในจารึกหลักเดียวกันนี้ โศลกที่ ๒๘ ก็ยังกล่าวถึงพระคเณศอีก ความว่า

vidhivad adhikakāntedhiṣṭhipat padmapīthe
śivaśubhamanilingāñ candivighneśvarau ca
ya upacaranapātram yad dhalānady umendre
punar adita sa eṣa śriksitīndropakalpah

ตามระเบียบพิธีการ เขา (ศริกษิตินโทรปคัลปะ) ได้สร้างศิวลึงค์ที่สุกใส
พร้อมพระคเณศและฉันทิ ประดิษฐานบนฐานรูปดอกบัวทั้งดงาม นอกจาก
นั้นได้ถวายบาตรสำหรับทำพิธีแก่พระอุมา

๖. จารึกปราสาท Trapari Run K.598 กล่าวถึงการสร้างพระวินายกะ
และศิวลึงค์ในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ (ค.ศ. ๙๖๘ - ๑๐๐๑ พ.ศ. ๑๕๑๑ - ๑๕๕๔)

๗. จารึกปราสาทจารี Prasat Car K.257 มหาศักราช ๙๐๑ (ค.ศ. ๙๗๙
พ.ศ. ๑๕๒๒) กล่าวถึงพระคเณศดังนี้

(37) sthāpanā vrah vighneśa ta gi oy kriyā āy chdiñ
สถาปนาพระพินธุเศศ ณ ที่นั้น ถวายของถวาย ณ ริมแม่น้ำ

๘. จารึกสดกอกกรม K.235 กล่าวว่า

(19) deśe moghapure rājā vadanyo dadatām
bhūmim gaṇeśvarābhikhyām sasīmām sambhave
diśat 11

ในเมืองอโมฆปุระ กษัตริย์ผู้มีศรัทธา ผู้ให้ทานที่ยอดเยี่ยม
พระราชทานที่ดินคเณศวร พร้อมหลักเขตแก่ศัมภู

จารึกสดกอกกรม ซึ่งอายุอยู่ในราว ม.ศ. ๙๗๔ (ค.ศ. ๑๐๕๒
พ.ศ. ๑๕๙๗) มิได้กล่าวถึงพระคเณศโดยตรง แต่กล่าวถึงชื่อที่ดินว่า
คเณศวร

จารึกสมัยพระนคร จากปราสาทสดกอกกรม
Ankor stele, Bayon period, 12th - 13th

๙. จารึกวัดภู K.366 เป็นจารึกภาษาสันสกฤตและเขมรโบราณ มีศักราชปรากฏ อยู่หลายแห่ง อายุอยู่ในราวปลายรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ ต้นรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมัน ที่ ๒ ความว่า

(18) 1061 śaka sthāpanā vraḥ rājavināyaka aṣṭabhuja

ม.ศ. ๑๐๖๑ (ค.ศ. ๑๑๓๙ พ.ศ. ๑๖๘๒) สถาปนาพระราชวินายก แปรกร วินายกเป็นชื่อของพระคเณศ จารึกบ่งด้วยว่าเป็นพระคเณศ ๘ กร ซึ่ง K. Bhattacharya กล่าวว่า เทวรูปพระคเณศหลายกรนี้หาได้ยากในอาณาจักรขอม ส่วนใหญ่มี เพียง ๔ หรือ ๒ กรเท่านั้น อย่างไรก็ตาม บนผนังถ้ำ (เพิง) เกงกอง Pón Keñ Kan บนเขาพนมกุเลน ปรากฏว่ามีพระคเณศ ๘ กรสลักอยู่

๑๐. จารึกปราสาทพระขรรค์ ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ มีการกล่าวถึง การสร้างพระวิฆเนศ ดังนี้

1) kamrateñ jagat śrī cren ๐

2) ๐ vraḥ vighṇeśa vraḥ gajarūpa ๐

กมรเตง ชคต ศรี จำนวนมาก ๐ พระวิฆเนศ พระคชรูป ๐

๑๑. จารึกปราสาทภูมิขวาย Phum Khcay K.846 กล่าวว่า

iha bhagavān vighṇeśa(ś) cīram tiṣṭhatu

ขอพระวิฆเนศ จงตั้งอยู่ชั่วนิรันดร์ ณ ที่นี้

สรุป

๑. จารึกสมัยก่อนพระนคร กล่าวถึงพระคเณศในนามว่า คณปติ มหาคณปติ แต่มหาคณปตินี้ อาจหมายถึงคักติคเณศดังได้กล่าวมาแล้วก็ได้

จารึกสมัยพระนครกล่าวถึงพระคเณศในนามว่า คเณศ คเณศวร คณปติ วิฆนปติ วิฆเนศ (พิฆเนศ) วินายก ราชวินายก

๒. ในจารึกทั้งสองสมัยไม่มีรายละเอียดบรรยายถึงลักษณะทางประติมานวิทยา ของพระคเณศแต่อย่างใด ถ้าจะศึกษาว่าพระคเณศในสมัยนั้นๆ มีลักษณะอย่างไร จะต้องศึกษาจากประติมากรรมดังที่ K. Bhattacharya ศึกษาไว้ใน les religions brahmaniques dans l'ancien cambodge

ข้อมูลเรื่องพระคเณศที่ได้จากจารึกสมัยก่อนพระนครและสมัยพระนครมีเพียง ที่กล่าวถึงข้างต้น อย่างไรก็ตาม หวังว่าบทความนี้จะช่วยชี้ให้เห็นลักษณะข้อมูลที่พึงหาได้ จากจารึก เพื่อผู้วิจัยแต่ละท่านจะได้ตระหนักว่าจารึกมิใช่หนังสือประวัติศาสตร์ - โบราณคดี ที่ให้ข้อมูลสมบูรณ์ทุกด้านหรือเล่าข้อมูลที่ปะติดปะต่อจบในหลักเดียว บางครั้งต้องหา ข้อมูลจากจารึกหลายหลักเพื่อสืบสร้างเรื่องราว บางครั้งเราก็ได้ข้อมูลแต่น้อยนิด ดังเช่น เรื่องพระคเณศนี้

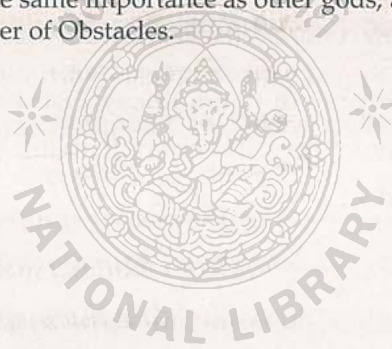
GANESHA IN KHMER PRE-ANGKOR AND ANGKOR INSCRIPTIONS

Khmer inscriptions of the pre-Angkor period refer to Ganesha as Ganapati and Maha Ganapati. Maha Ganapati has the special connotation of Sakti-Ganesha – a form of Ganesha representing the female power (Sakti). Some images of this type depict Ganesha with a wife, but there is no archaeological evidence of such sculpture in Cambodia.

Inscriptions of the Angkor period refer to many names of this god: Ganesha, Ganesvara, Ganapati, and Viganapati (Viganesha), Vinayaga, Rajvinayaga.

The inscription at Wat Phu describes the iconography of Ganesha with eight arms, but other inscriptions don't have much description.

What we can conclude from the evidence of inscriptions is that in the Khmer Empire, during pre-Angkor and Angkor times, 1) ritual worship ceremonies were held to Ganesha as a god of the same importance as other gods, and 2) he was worshipped only in his role as Remover of Obstacles.

บทที่ ๔

ภาพพระคเณศในหนังสือสมุดไทย

๐

ศรีगणेशाय नमः ॥

वक्रतुण्ड महाकाय कोटिसूर्यसम्प्रभ ।

अविष्णुं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सर्वदा ॥

โอม

ศรีคเณศाय नमः ॥

วक्रตุณฑ มหากาย

โกฏิสุรยสมปรภ ।

อวิष्ณู กुरु เม เทว

สรวการเยษุ สรวทา ॥

คำแปล โอม ข้าพเจ้าขอน้อมบูชาพระคเณศ

พระผู้มีวง มีกายอันใหญ่ มีศมีสว่างเสมอด้วยรัศมีของดวงอาทิตย์โกฏิดวง พระองค์คือเทพเจ้าผู้จัดอุปสรรคทั้งปวง ขอพระองค์โปรดประทานความสำเร็จในกิจการทั้งหลายแก่ข้าพเจ้าทุกเมื่อตลอดกาลเถิด

รูปสมุดไทย

ภาพเขียนในหนังสือสมุดไทย เป็นงานบนพื้นที่ขนาดเล็ก ซึ่งหาดูได้ยากมาก ในปัจจุบัน โดยเฉพาะภาพพระคเณศ เป็นภาพลายเส้นเขียนรวมอยู่กับภาพเทพเจ้าอื่นๆ ในหนังสือหมวดตำราภาพ ซึ่งหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรได้รวบรวมและนำมาพิมพ์เผยแพร่ จำนวน ๕ เล่ม สมุดไทย ให้ชื่อเรื่องว่าตำราภาพเทวรูปและเทวดานพเคราะห์ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕ ภาพในหนังสือสมุดไทยเหล่านั้นไม่มีหลักฐานว่าเขียนขึ้นเมื่อใด พิจารณาจากรูปแบบอักษรและองค์ประกอบอื่นๆ ของภาพ สันนิษฐานว่าน่าจะเขียนในสมัยรัตนโกสินทร์ประมาณต้นพุทธศตวรรษ ๒๕

* โอม เป็นคำขึ้นต้นบทมนต์ ซึ่งออกเสียงรวมมาจากอักษร ๓ ตัว คือ อ อุ ม (อ่านว่า อะ อุ มะ) อักษรทั้ง ๓ ตัวนี้ หมายถึงเทพเจ้าสำคัญในลัทธิศาสนาพราหมณ์ ๓ องค์ คือ อ หมายถึงพระวิษณุ หรือพระนารายณ์ อุ หมายถึง พระศิวะ หรือ พระอิศวร และ ม หมายถึง พระพรหม

ภาพเทพเจ้าในหนังสือสมุดไทยมีเพียง ๔ เล่มเท่านั้นที่มีภาพพระคณศ ได้แก่ หนังสือสมุดไทยฉบับเลขที่ ๓๑, ๓๒, ๓๓ และ ๗๐ จำนวนรวม ๒๗ ภาพ แต่ละภาพมีคำอธิบายใต้ภาพ แต่ไม่ได้บอกวัตถุประสงค์ในการเขียนภาพเหล่านั้น ศึกษาจากลักษณะของภาพตั้งแต่พระอิริยาบถ เครื่องทรง จำนวนพระพักตร์ พระกร และสิ่งที่ทรงอยู่ในแต่ละพระกร พาหนะและองค์ประกอบอื่นๆ สันนิษฐานว่าภาพชุดนี้น่าจะเขียนขึ้นเพื่อใช้เป็นต้นแบบในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง หรือเพื่อการศึกษารูปลักษณะของเทพเจ้าและหรืออาจจะเขียนขึ้นตามข้อความที่ปรากฏอยู่ในหนังสือตำราดาราศาสตร์หรือเทวปวง โดยเฉพาะในคำนำหนังสือเรื่องเทวปวง ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๑๓ ความตอนหนึ่งซึ่งสนับสนุนข้อสันนิษฐานในเบื้องต้น กล่าวว่า “...เรื่องเทวปวงนี้มีหลายฉบับแตกต่างกัน มีทั้งเรียบเรียงขึ้นตามคำบอกเล่าของพราหมณ์เก็บความจากเรื่องรามายณะ แปลจากอักษรคฤนท์ และแปลจากภาษาอังกฤษ เรื่องเทวปวงซึ่งจัดพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้เป็นฉบับเก่าที่สุด เรียกว่าฉบับโรงพิมพ์หลวง เพราะได้จัดพิมพ์ออกเผยแพร่เป็นครั้งแรกที่โรงพิมพ์หลวงในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ และเป็นต้นเค้าของโคลงเทวปวง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตขึ้นเพื่อจารึกบรรยายภาพเขียนเรื่องรามเกียรติ์ที่พระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม...”

ภาพพระคณศ ในหนังสือสมุดไทยเป็นภาพลายเส้น ประกอบด้วยอากัปกริยา เครื่องทรง สิ่งของที่อยู่ในพระกร และพาหนะที่ทรง เป็นต้น ซึ่งน่าจะเป็นไปตามแบบแผนการเขียนภาพของช่างไทยโดยเฉพาะ กล่าวคือ ช่างจะเขียนภาพให้มีรูปลักษณะอย่างอุดมคติถึงสมจริง และยังไม่นิยมแสดงอารมณ์หรือความรู้สึกของตัวภาพทางใบหน้า แต่สื่อความหมายแสดงพฤติกรรมต่างๆ ด้วยกิริยาท่าทางของตัวภาพ โดยเฉพาะภาพเทพเจ้าหรือเทวดา ช่างจะเขียนให้มีรูปร่างได้สัดส่วนที่สัมพันธ์กันอย่างสมบูรณ์ อิริยาบถงดงาม และงามสง่า ส่วนรายละเอียดทางสีระช่างจะเขียนเท่าที่จำเป็น ไม่แสดงกล้ำเนื้อรอยต่อข้อกระดูกต่างๆ เพราะสิ่งเหล่านี้จะขวางกั้นลักษณะเส้นไหลที่ก่อให้เกิดความนุ่มนวลของตัวภาพ และโดยความเชื่อของคนไทยที่ว่าเทพเจ้าหรือเทวดาล้วนมีกายทิพย์ ไม่มีกิเลสอันจะทำให้เกิดอารมณ์ดีร้ายต่างๆ อย่างคนธรรมดา วงพักตร์ของตัวภาพเทพเจ้าจึงอึมเิบสุขสงบ งดงาม สม่่าเสมอ เครื่องทรง หรืออาภรณ์ประดับกายช่างก็จะเขียนอย่างประณีตจนดูเหมือนลวดลาย

เนื่องจากเทพเจ้าที่มีเศียรเป็นช้าง นอกจากพระคณศแล้ว ยังมีพระโกญจนาเนศวรอีกองค์หนึ่ง ซึ่งทั้ง ๒ ต่างก็เป็นโอรสของพระศิวะเช่นเดียวกัน ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องทราบลักษณะเฉพาะของแต่ละองค์เพื่อให้เห็นความแตกต่าง และจดจำได้ ดังจะได้ยกตัวอย่างจากหนังสือเรื่องเทวปวง ซึ่งได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “...ไตรดา युคอันหนึ่งพระเป็นเจ้าสามภพมาประชุมพร้อมกัน พระอิศวรเป็นเจ้ามีเทวโองการ ประสาทพระพรให้พระเพลิงกระทำเทวฤทธิ ให้บังเกิดศิวบุตร ๒ องค์ พระเพลิงรับเทวโองการแล้วกระทำเทวฤทธิให้บังเกิดเป็นเปลวเพลิงออกจากช่องกรรณทั้งสอง มีรัศมีสว่างรุ่งเรืองและกลางเปลวเพลิงนั้น เบื้องขวาเกิดเป็นพระกุมารองค์หนึ่ง มีพระพักตร์เป็นหน้าช้าง มีพระกร ๒ กร กรขวาทรงตรีศูล กรซ้ายทรงดอกบัว มีอุรเคนทร์ (พญานาค) เป็นสังวาล

นั่งชาณุมณฑลลอยอยู่ข้างเบื้องขวาพระเป็นเจ้าทั้งสาม จึงให้นามปรากฏชื่อว่า ศิวบุตร
พิฆเนศวร เบื้องซ้ายเกิดเป็นเทวกุมารองค์หนึ่ง มีพระพักตร์เป็นช้าง ๓ พระพักตร์
มีพระกร ๖ พระกร กรหนึ่งเกิดเป็นช้างเผือกผู้มีเศียร ๓๓ เศียร ๔ บาท ชื่อเอราวัณ
กรหนึ่งเกิดเป็นช้างเผือกผู้มีเศียร ๓ เศียร ๔ บาท ชื่อ ศิริเมฆละไตรดายุค ข้างทั้งสองนี้
คือเทพยดานฤมิตด้วยอำนาจเทวฤทธิ์ พระเป็นเจ้าทั้ง ๓ ประสาทพรไว้ให้สำหรับ
เป็นพาหนะของสมเด็จพระอมรินทราบหาราช และกรอีก ๒ กร เกิดเป็นช้างเผือกซึ่งจะอุบัติในโลก
สำหรับได้เป็นพาหนะของกษัตริย์ อันมีอภินิหารอีกข้างละ ๓ ข้าง คือ เผือกเอก เผือกโท
เผือกตรี สามตระกูล เหมือนกันทั้งซ้ายขวาข้างละสามข้าง แต่เบื้องซ้ายเป็นช้างพัง
เบื้องขวาเป็นช้างพลาย อีก ๒ กรนั้นเกิดเป็นสังข์ทักษิณาวุธเบื้องขวา สังข์อศุตราวุธเบื้องซ้าย
ยืนอยู่เหนือกระพองศิวะทั้ง ๗ เศียร พระเป็นเจ้าทั้งสามจึงให้นามว่าโกณยานนศวร-
ศิวบุตร...”^๑

เนื่องจากภาพพระคเณศในหนังสือสมุดไทยทุกภาพมีคำอธิบายประกอบจึงทำให้
ทราบได้อย่างถูกต้องว่า ภาพใดคือ พระคเณศและนำสังเกตว่านามพระคเณศที่เขียน
อธิบายไว้นั้นสะกดด้วยอักษรที่แตกต่างกัน ซึ่งน่าจะเขียนขึ้นในช่วงสมัยที่ยังไม่มีการ
กำหนดให้ใช้ตัวสะกดตามแบบพจนานุกรม การสะกดคำจึงอาศัยเสียงที่ได้ยินเป็นหลัก
ทำให้นามของพระคเณศสะกดแตกต่างกันคือ ให้วา พระวิกิเนศวร พระวิกิณศวร
พระวิกิเนศวร พระวิกิเนตร พระมหาวิกิเนศ พระมหาวิกิเนตร พระมหาวิกิเนศ
พระมหาวิกิเนศ และเมื่อพิจารณาภาพพระคเณศทั้ง ๒๗ ภาพแล้วน่าจะกำหนดแยก
เป็นปางต่างๆ ได้ ๙ ปาง คือ

๑. พระคเณศจำสถาน ในหนังสือสมุดไทยฉบับเลขที่ ๓๒ และ ๓๓
เป็นภาพพระคเณศ ๔ กร ประทับยืนบนแท่นฐาน หันพระพักตร์ออกด้านหน้าเอียง
ไปทางขวาเล็กน้อย ฉบับเลขที่ ๓๒ ปลายวงเหยียดออกลอยตัวอยู่หน้าพระพักตร์
ส่วนฉบับเลขที่ ๓๓ ปลายวงงอเข้าเสมอพระโอษฐ์กร ทั้ง ๔ ทรงค้อน งาหัก บาศ และ
ขนมโมทกะ หรือก้อนเหล็กแดง บาทซ้ายวางอยู่บนหลังหนู ซึ่งเป็นพาหนะประจำพระองค์
บาทขวาวางราบอยู่บนแท่นฐาน

๒. พระคเณศไปปราบอสูรกังคิ ในหนังสือเรื่องเทวปาง กล่าวถึงอสูรกังคิ
ว่าเป็นเทพอัปสร ข้าเฝ้าพระสุรัสวดี แต่ปราศจากกรรมคติแห่งจารีตเทพอัปสรทั้งหลาย
ก็จุติลงมาเกิดเป็นช้างน้ำชื่อ อสูรกังคิ ได้เป็นใหญ่กว่าหมู่มนุษย์ทั้งหลาย อสูรกังคินั้น
มีจิตหยาบช้านัก เทียวเบียดเบียนตรีโลกทั้งหลายให้ได้ความเดือดร้อน

พระอิศวรเป็นเจ้าจึงมีเทวโองการให้พระมหาวิกิเนศไปปราบอสูรกังคิ พระมหา-
วิฆเนศรับเทวโองการแล้วสำแดงพระกายเป็น ๔ กรในพระกร ทั้ง ๔ นั้น ทรงบาศ ขอช้าง
ค้อนเหล็ก และก้อนเหล็กแดง ทรงหนูเป็นพาหนะเสด็จไปยังที่อยู่ของอสูรกังคิที่ยมนานที่
อสูรกังคิจึงพาอมมนุษย์แสนโกฏิขึ้นมาต่อสู้กับพระมหาวิกิเนศ อสูรกังคิและอมมนุษย์
ทั้งหลายด้านทานเทวฤทธิ์ไม่ได้หนีไปซ่อนตัวในแม่น้ำยมนานที่ พระมหาวิกิเนศจึงสูบน้ำ

^๑ เทวปาง. (พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญรัตนการพิมพ์, ๒๕๑๓), หน้า ๓ - ๔

ในแม่น้ำยมนานที่จนแห้ง เห็นตัวอสุรกังคีจึงถอดเอางาเบี่ยงซ้ายของพระองค์ขว้างถูกอสุรกังคีและอมนุษย์แสนโกฏิตายสิ้น แล้วพระมหาวิฆเนศจึงคายน้ำออกไว้ดังเก่าเสด็จกลับไปเฝ้าพระอิศวรกราบทูลประพุดิเหตุทุกประการ

ในหนังสือสมุดไทย ฉบับเลขที่ ๓๒, ๓๓ และ ๗๐ เขียนเป็นภาพพระคเณศ ๔ กร ประทับบนหลังหนู ทั้ง ๓ ภาพ อยู่ในอิริยาบถแตกต่างกันเล็กน้อย

๓. พระคเณศทรงมุสิก ในหนังสือสมุดไทยฉบับเลขที่ ๓๑ เป็นภาพพระคเณศ ๔ กร ประทับบนหลังหนูหันพระพักตร์ออกด้านตรงเอียงไปทางขวาเล็กน้อย ปลายวงเหี้ยดพลีวเหมือนกำลังเคลื่อนไหว พระขงฆ์ข้างอัมพวาทบนหลังหนู พระบาทขวาห้อยลงลอยอยู่ข้างตัวหนู น่าสังเกตว่าภาพนี้ไม่ได้ระบุว่าเสด็จไปที่ใด คงหมายถึงให้เห็นว่าทรงพาหนะประจำพระองค์เท่านั้น

๔. พระคเณศทรงบาตร ในหนังสือสมุดไทยฉบับเลขที่ ๓๒ และ ๓๓ เป็นภาพพระคเณศ ๔ กร ประทับยืนบนแท่นฐาน หันพระวรกายออกด้านหน้าพระพักตร์เอียงไปทางซ้ายเล็กน้อย ปลายวงงอเข้าเลื่อมปลายงว พระกรคู่บนทรงเชือกบาตรและขอข้างอีก ๒ กรปล่อยว่าง พระขงฆ์แยกออกเล็กน้อย สันพระบาทหันเข้าหากัน ในหนังสือสมุดไทยฉบับเลขที่ ๗๐ มีภาพพระคเณศอยู่ในอิริยาบถเหมือนพระคเณศทรงบาตรในฉบับเลขที่ ๓๓ แต่ให้ชื่อภาพว่า พระมหาวิฆเนศครุฑะหมาด

๕. พระเทวกรรม เป็นนามของพระคเณศ ซึ่งพระนารายณ์มีเทวโองการให้สถิตประจำในพิธีคชกรรม มีตำนานเล่าว่า ไตรดายุคอันหนึ่งพระนารายณ์ได้รับเทวบัญชาจากพระอิศวรให้ไปปราบอสูรเอกทันต์ ครั้งนั้นพระนารายณ์จึงกระทำเทวฤทธิ์ เกิดเป็นกองเพลิงขึ้น ๒ กองอยู่ด้านซ้ายและขวา แล้วมีเทวโองการให้พระมหาวิฆเนศประจำอยู่กองเพลิงฝ่ายขวา แล้วพระนารายณ์ก็ถอดสายธำมรงค์ของพระองค์อธิษฐานให้เป็นพระเทวกรรมนั่งประจำกองเพลิงฝ่ายซ้าย ต่อจากนั้นจึงใช้วิชฌมนต์ปราบคชเอกทันต์กับมอธำรบพฤตนิบาศ แก่ชวนาทั้ง ๔ พี่น้อง ซึ่งเป็นผู้ชี้ทางให้พบที่อยู่ของคชเอกทันต์เพื่อสั่งสอนกุลบุตรให้กระทำการคชกรรมต่อไป

ในหนังสือสมุดไทยทั้ง ๔ ฉบับ เขียนเป็นภาพพระคเณศ ๒ กร อยู่ในอิริยาบถต่างๆ กันมีทั้งประทับยืนและนั่ง

๖. พระคเณศไปเกษียรสมุทร ปรากฏภาพอยู่ในหนังสือสมุดไทยฉบับเลขที่ ๓๒, ๓๓ และ ๗๐ เป็นภาพพระคเณศ ๔ กร ทรงขอช้าง บาศ งาหัก และขนมโมทกะ ประทับนั่งบนหลังเต่าอยู่ในอิริยาบถต่างๆ กัน น่าสังเกตว่าเต่าที่ทรงนั้นไม่ใช่เป็นพาหนะของพระคเณศ ซึ่งในตำนานข้างฝ่ายอินเดียยังค้นไม่พบหลักฐานว่าพระคเณศทรงเต่าเป็นพาหนะ ฉะนั้นจึงสันนิษฐานว่าน่าจะเกิดจากความคิดของช่างไทยโดยเฉพาะที่สร้างให้พระคเณศทรงเต่าไปเกษียรสมุทร

๗. พระคเณศ ๓ เศียร หรือตรีมุข - วินายกะ ปรากฏอยู่ในหนังสือสมุดไทยฉบับเลขที่ ๓๒, ๓๓ และ ๗๐ เป็นภาพพระคเณศ ๘ กร มีทั้งประทับยืน และนั่ง ลักษณะภาพโดยทั่วไปเหมือนกับพระโกญจนาเนศวรมาก ถ้าไม่มีคำอธิบายได้ภาพสิ่งที่จะบอกให้ทราบว่าเป็นเทพเจ้าองค์ใดน่าจะสังเกตได้จากสิ่งที่ทรงอยู่ในพระกรทั้ง ๘ เท่านั้น ซึ่งได้แก่ งาหัก ค้อน บาศ ขอช้าง ตรีศูล ขนมโมทกะ หรือก้อนเหล็กแดง ดอกบัว เป็นต้น

๘. พระคเณศ ในหนังสือสมุดไทยฉบับที่ ๓๓ มีภาพพระคเณศที่ไม่ได้ระบุเป็นปางใด จำนวน ๒ ภาพ ภาพแรกพระคเณศ ๒ กร ประทับยืนบนแท่นฐานพระกรทรงสังข์ และบาศ ภาพที่ ๒ พระคเณศ ๘ กร ประทับนั่งบนแท่นฐานท่ามหาราชลีลา ซึ่งในฉบับเลขที่ ๗๐ ก็มีอีก ๑ ภาพ ในท่าเดียวกัน

๙. พระศิวบุตร เป็นนามพระคเณศ ปรากฏภาพในหนังสือสมุดไทยฉบับเลขที่ ๓๒ พระคเณศ ๒ กร ประทับนั่งท่ามหาราชลีลา พระกรทรงดอกบัวและตรีศูลตรงกับที่ปรากฏในเรื่องเทพปางดังกล่าวแล้วข้างต้น

ภาพพระคเณศในหนังสือสมุดไทยทุกภาพล้วนเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาสร้างสรรค์อย่างสูงของบรรพบุรุษไทยที่ได้สร้างเอกลักษณ์ของชาติขึ้นไว้ให้ปรากฏและสืบทอดเป็นมรดกถึงอนุชนของชาติสืบมาจนทุกวันนี้

Ganesha Illustrations in Thai Books

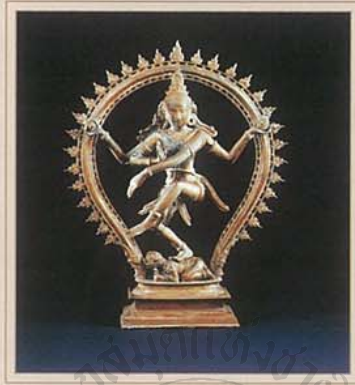
Thai books depicting drawings of Ganesha are kept in the National Library – although no evidence exists to indicate the date when they were created, it can be assumed, based on the characteristics of the alphabet and other aspects of the drawings, that they were made during the Bangkok period. It is possible that the drawings followed descriptions of the gods as orally narrated by Brahmins, or from the *Ramayana*, the Thai book on “The Art of the Elephant”, or from the book “Stories of the Gods”. The drawings may have been used as prototypes of gods or divinities in mural paintings.

The drawings were created using a technique of Thai artists whereby figures are depicted as a mixture of idealism and reality. The faces express no emotion, and muscles and joints are not shown realistically, in order to make the drawing flow smoothly and softly. This drawing technique was based on the belief that the gods have intangible forms, with none of the passionate feelings or emotions, positive or negative, of human beings.

In addition to drawings of Ganesha, another drawing exists of a god with an elephant head – Gonchnanesvara. Gonchnanesvara is another of Shiva’s sons, and is depicted with three heads and six arms. The characteristics that differentiate his images from those of Ganesha are the four important elephants depicted in his hands, including Erawan of Indra and Khirimekhala. The other two hands hold auspicious elephants reserved for the king, which have tufts of hair growing in a clockwise direction.

บทที่ ๕

พระคเณศกับงานด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์

ศิวนาฏราช ศิลปอินเดีย สำริด พุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘

Siva Nataraj image, India art, 11th - 13th century

พระคเณศในตำนานการฟ้อนรำ

พระคเณศ เทพเจ้าองค์สำคัญของคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ หรือฮินดู ทรงเป็นเชษฐโอรสที่ใกล้ชิดของมหาเทพผู้ทรงเป็นศิลปินที่ยิ่งใหญ่ คือพระศิวะ (พระอิศวร) และพระนางอุม่า (ปารวตี) ซึ่งพระศิวะนั้นชาวอินเดียเชื่อกันว่าเป็นผู้ให้กำเนิดของสิ่งทั้งปวงในจักรวาล มีเครื่องหมายในการสร้างเรียกว่า **ศิวลึงค์** ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระศิวะ แต่ในขณะเดียวกัน ก็ถือว่าเป็นผู้มีหน้าที่ทำลายล้างโลกด้วย

ชาวอินเดียมักยกย่องให้พระองค์ เป็น “นาฏราช” หรือราชาแห่งการฟ้อนรำ จึงถือกันว่าเป็นผู้ให้กำเนิดนาฏศิลป์ ในคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ ได้กล่าวถึงการฟ้อนรำของพระองค์ว่า มีบทบาทสำคัญมาก แสดงถึงพลังในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับจักรวาล ๕ ประการ คือ การสร้าง การดูแลให้คงอยู่ การทำลาย การปิดบัง และการอนุเคราะห์ โดยทรงทำกิจกรรมเหล่านี้พร้อมกันด้วยการแสดงท่าด้วยพระหัตถ์ (มุทรา) และพระบาท ทำฟ้อนรำนี้เรียกว่า “**ตาณทวะ**”^๑ คือลีลาการฟ้อนรำที่เข้มแข็งตามลักษณะของผู้ชาย มีทั้งหมด ๑๐๘ ท่า ซึ่งเป็นต้นแบบแห่งการฟ้อนรำ ตามตำนานกล่าวว่าทรงฟ้อนรำท่ามกลางคณะเทพซึ่งทรงดนตรีชนิดต่างๆ อาทิ พระพรหมดีฉิ่ง พระลักษมี ร้องเพลง พระคเณศตีกลอง และเทพบุตรนนทิตตะโพน เป็นต้น ทั้งในเมืองสวรรค์และเมืองมนุษย์ ซึ่งอาจเป็นเหตุให้พระคเณศซึ่งเป็นผู้ได้ชื่อว่ามีสติปัญญาเฉลียวฉลาดเป็นอย่างยิ่ง สามารถจดจำท่าร่ายรำของพระศิวะได้ทั้งหมด

^๑ คำว่า “ตาณทวะ” มีที่มาสืบเนื่องมาจากชื่อ “พระตันฑู” ซึ่งเป็นเทพบุตรบริวารองค์หนึ่งของพระศิวะ ได้รับทวेषบัญชาจากพระศิวะให้เป็นผู้ฝึกสอนนาฏศิลป์แก่ “พระภรตมุนี” แทนพระองค์ ถ้าเป็นลีลาการฟ้อนรำที่อ่อนช้อย ซึ่งแสดงเป็นผู้หญิง เรียกว่า ลัสยะ

ทับหลังคิวนาฏราช ศิลปแบบนครวัด
พุทธศตวรรษที่ ๑๗ ปราสาทศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์
Siva Nataraj on Lintel of Phrasat Si Khoraphum, Surin province

พระคเณศทรงตีกลอง
ท่ามกลางคณะเทพต่างๆ ใน
ขณะที่พระคเณศทรงพ้อนรำ

ชาวอินเดียได้ถ่ายทอดคติความเชื่อถือนี้ ลงสู่งานศิลปะในรูปเคารพทั้งที่เป็นประติมากรรมลอยตัวและภาพสลักรูป “คิวนาฏราช” หรือ พระนฤเตศวร คือ พระคเณศในปางนฤตมูรติ (พระคเณศทรงพ้อนรำ) ตามศาสนสถานทั่วไป และได้ประดิษฐ์นาฏยคเณศ หรือพระคเณศปางเต้นรำด้วย

นาฏยคเณศ (พระคเณศเต้นรำ)
Nataya Ganesha image, India art

นอกจากนี้ ชาวอินเดียยังได้รวบรวมทำเป็นตำราเผยแพร่ พร้อมกับศาสนาไปยังประเทศต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ เช่น อินโดนีเซีย เขมร และไทย อิทธิพลของศิลปะนาฏกรรมของอินเดียได้นี้ ไทยได้รับมาดัดแปลงแก้ไขให้เหมาะสมและสวยงามตามแบบฉบับของไทยจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของตนเองไปในที่สุด เช่น การแสดงของนาฏศิลป์ไทยในชุด “ตระนาฏราช” ซึ่งการร่ายรำเพลงตระนาฏราชนี้ ศิลปินไทย นายอาคม สหายคม ได้คิดประดิษฐ์ขึ้นจากลีลาท่าร่ายของพระอิศวรเป็นเจ้า ซึ่งเป็นที่เคารพบูชาบรรดาศิลปินทั้งหลาย ประกอบด้วยท่าร่าย เช่น ท่าเปล่งรัศมี ท่านาฏราช และท่ากรายตรีสุล เป็นต้น

“ตระนาฏราช” เป็นเพลงที่มีมาแต่โบราณ ชื่อเพลง “ดับเทียบ” ซึ่ง นายบุญยง เกตุคง ได้ต่อเพลงนี้มาจากครุฑม และได้คิดบรรจวจังหวะหน้าทับและกลองไม้ลงไปในเพลงด้วยเพื่อให้เหมาะสมกับเป็นเพลง “ตระ” เพลงนี้มี ๑๒ ไม้ลา ต่อ ๑ เที้ยว ใช้ประกอบในการรำ ซึ่งจะต้องบรรเลงเพลงนี้ ๒ เที้ยว และต่อท้ายด้วยเพลงรำ

พระคเณศ บรมครูทางนาฏกรรม

พระคเณศ เทพเจ้าแห่งปราชญ์ ผู้ประทานสติปัญญาเพื่อกำจัดอุปสรรคทั้งปวง และเป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จ ทรงได้รับการยกย่องว่าทรงมีคุณสมบัติอันประเสริฐ คือ มีพระสติปัญญาที่เฉลียวฉลาดและเฉียบแหลมดังตำนานที่กล่าวถึงเหตุการณ์การแข่งขันเดินทางรอบโลก ๗ รอบ ระหว่างพระคเณศและพระขันทุมารซึ่งเป็นพระอนุชา พระอนุชาได้ทรงขึ้นกยูล่งหน้าไปก่อนอย่างรวดเร็ว แต่พระคเณศได้ทรงแสดงปฏิภาณและไหวพริบ โดยทรงเดินทำประทักษิณารอบพระบิดาและมารดา ๗ รอบ ซึ่งถือว่าได้กุลศเท่ากับการเดินทางรอบโลก ๗ รอบเช่นกัน

นอกจากนี้มหาฤๅษียาสะ^๑ เชื่อว่าพระคเณศได้ทรงอนุเคราะห์สติปัญญาในการ รจนาคัมภีร์มหาภารตะ^๒ อันมีชื่อเสียงของเขาจนสำเร็จ

พระคเณศทรงแต่งคัมภีร์มหาภารตยุทธ์ และฤๅษียาสะ

Ganesha in the scene of writer

ในคัมภีร์นาฏยศาสตร์^๓ ของพระภรตมุนีได้กล่าวถึงพระคเณศว่าจะได้รับการบูชา และร้องขอให้ทรงประสาทพรก่อนเริ่มนาฏกรรมใดๆ ในการแสดงละคร ซึ่งในหมู่ญาติของอินเดียนอกจากจะนับถือพระศิวะนาฏราชแล้ว ยังนิยมนับถือและสักการะพระคเณศ ในปางนฤตตา หรือนาฏยคเณศ (พระคเณศปางเต้นรำ) ด้วย ในปางนี้มักทำเป็นรูปประทับยืนด้วยพระบาทซ้าย หรือ พระบาทขวาเพียงข้างเดียว มีสี่กร ทรงเทพอาวุธต่างๆ พระวรกายทุกส่วนอยู่ในท่าเคลื่อนไหวอย่างปราดเปรียว แสดงถึงความสำคัญ และวรรณะเป็นสีทอง แต่ในบทหนึ่งในสาธนมालา ซึ่งเป็นตำราว่าด้วยการอ้อนวอนขอความเมตตา หรือขอ

^๑ ฤๅษี เวทวยาส หรือ กฤษณ ไทวปายน

^๒ มหาภารต “มหาภารต” หรือมหาสงคราม เป็นการพรรณนาถึงการทำสงครามขัดแย้งกันระหว่างพี่น้องสองตระกูล คือ ตระกูลเกาฬ หรือโกฬ และตระกูลปาณฑุ ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน จุดประสงค์เพื่อแย่งกันปกครองแผ่นดิน ชาวฮินดูถือว่าการทำสงครามระหว่างธรรมกับอธรรม

^๓ คัมภีร์นาฏยศาสตร์ เป็นตำราละครที่เก่าแก่ของอินเดีย ประพันธ์เป็นโคลงภาษาสันสกฤต มี ๓๗ บท ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาสันสกฤต ได้ถ่ายทอดจากอักษรเทวนาครี และแปลเป็นภาษาไทย ๗ บท เมื่อครั้งยังรับราชการอยู่ในกรมศิลปากร นับว่ามีความสำคัญและมีประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะได้รวมสาระสำคัญทางด้านการละครไว้และคัมภีร์นี้มีอิทธิพลต่อการละครไทย

ความช่วยเหลือจากเทพเจ้าในพุทธศาสนาเถรวาทนิกายเถรวาท กล่าวว่ พระคเณศในปาง
อรรพรัยักรณาราช (พระคเณศปางเต้นรำ) มีวรรณะเป็นสีแดง

พระคเณศทรงเต้นรำ และทรงคนตรี

Nataya Ganesha

ด้วยเหตุดังกล่าวมาข้างต้น ชาวอินเดียจึงนิยมสักการบูชาพระคเณศก่อนที่
กิจกรรมใดๆ ทั้งปวง ซึ่งคติความเชื่อนี้ได้รับการยอมรับในประเทศไทยเช่นเดียวกัน จาก
หนังสือพระราชพิธี ๑๒ เดือนซึ่งเป็นพระราชพิธีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัวทรงเล่าไว้ว่า

“แต่เทวรูป^๑ซึ่งสำหรับส่งไปแห่งนี้ มีเรื่องราวที่จะต้องเล่าหน่อย
หนึ่งคือรูปมหาวิฆเนศวรนั้น เป็นของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
นภาลย์ พระราชทานพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังทรง
พระเยาว์ ด้วยถือกันว่า ถ้าบูชามหาวิฆเนศวรแล้ว ทำให้จำเริญสวัสดิ-
มงคล แต่ผู้ซึ่งจะรับไปบูชานั้น ถ้าไม่ได้รับจากผู้ที่เคยปฏิบัติบูชามาก่อน
เอาไปไว้มักจะมีเจ็บไข้ต่างๆ จึงต้องส่งมอบต่อๆ กันไป ครั้นเมื่อข้าพเจ้า
อายุได้ ๙ ขวบ ทรงคิดซื้อเจ้ากรรม ให้เป็นหมื่นพิฆเนศวรสวรรค์กาล เวลา
แห่เทวรูปเช่นนี้ จึงรับสั่งว่า ไหนๆ ไปเอาชื่อเสียงท่านมาซื้อแล้ว จะให้
พระองค์นี้ไปสำหรับบูชาเหมือนอย่างพระองค์ท่านได้เคยทรงบูชามาก่อน
จึงพระราชทานน้ำสังข์ ทรงเจิม แล้วมอบพระองค์นั้น พระราชทาน
พระองค์อื่นไปขึ้นหงส์แทนตลอดรัชกาล ครั้นมาถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้
ข้าพเจ้าจึงได้นำบุษบกเล็กๆ บุทองคำ ตั้งเทวรูปนั้นไว้ แล้วจึงได้ใช้
บุษบกทองคำนั้นตั้งบนพานทอง ๒ ชั้นอีกทีหนึ่งสำหรับเชิญไปขึ้นหงส์
เทวรูปมหาพิฆเนศวร ก็เปลี่ยนเอาองค์ที่ได้พระราชทานนั้นไปขึ้นหงส์
ตามเดิม”

^๑ แห่เทวรูปเนื่องในพระราชพิธีตรียัมพวาย (เดือนอ้าย ขึ้นเจ็ดค่ำ ถึง วันแรมหนึ่งค่ำ) ชาวอินเดียเชื่อกันว่า
พระอิศวรจะเสด็จลงมาเยี่ยมโลกเมื่อเดือนอ้าย ขึ้นเจ็ดค่ำ และเสด็จกลับเมื่อวันแรมหนึ่งค่ำ หลังจาก
นั้นพระนารายณ์ก็จะเสด็จลงมาเยี่ยมโลกต่อ จึงทำพิธีตรียัมพวาย เพื่อรับพระนารายณ์อีกครั้งในวันแรม
หนึ่งค่ำ และเสด็จกลับในวันแรมห้าค่ำ นับเนื่องเป็นพิธีปีใหม่ของพราหมณ์

จากข้อความดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงรับพระคณศมาจากบรรพบุรุษของพระองค์ซึ่งมีชีวิตอยู่ในยุคกรุงศรีอยุธยา และคติความเชื่อนี้คงจะเป็นที่ยอมรับกันมาในประเทศไทยนานแล้ว เนื่องจากได้พบหลักฐานว่าได้มีการบูชาพระคณศในพิธีที่เกี่ยวข้องกับช้าง หรือในบทสรรเสริญก่อนแต่งคำประพันธ์ อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเป็นศิลปินที่มีความสามารถทั้งงานด้านการช่าง และด้านการกวี ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครสำหรับการแสดงอยู่หลายตอน เช่น อิเหนา รามเกียรติ์ ฯลฯ เมื่อพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นศิลปินได้มีพระราชศรัทธาและสักการบูชาพระคณศเช่นนี้ อาจเป็นเหตุให้ผู้คนในราชสำนักต่างนิยมนับถือพระคณศไปด้วยในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้รับการถวายพระราชมัญญาว่า พระบาทสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า พระองค์ทรงเป็นทั้งนักปราชญ์ และศิลปิน ทรงโปรดงานด้านการประพันธ์และการแสดง ซึ่งทรงมีพระราชศรัทธาในพระคณศเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ในบทพระราชนิพนธ์ลิลิตนารายณ์ ๑๐ ปาง ตอนขอพรพระผู้เป็นเจ้า ทรงแต่งคำประพันธ์ โดยการเริ่มสรรเสริญพระนารายณ์ หลังจากนั้นจึงสรรเสริญพระคณศดังนี้

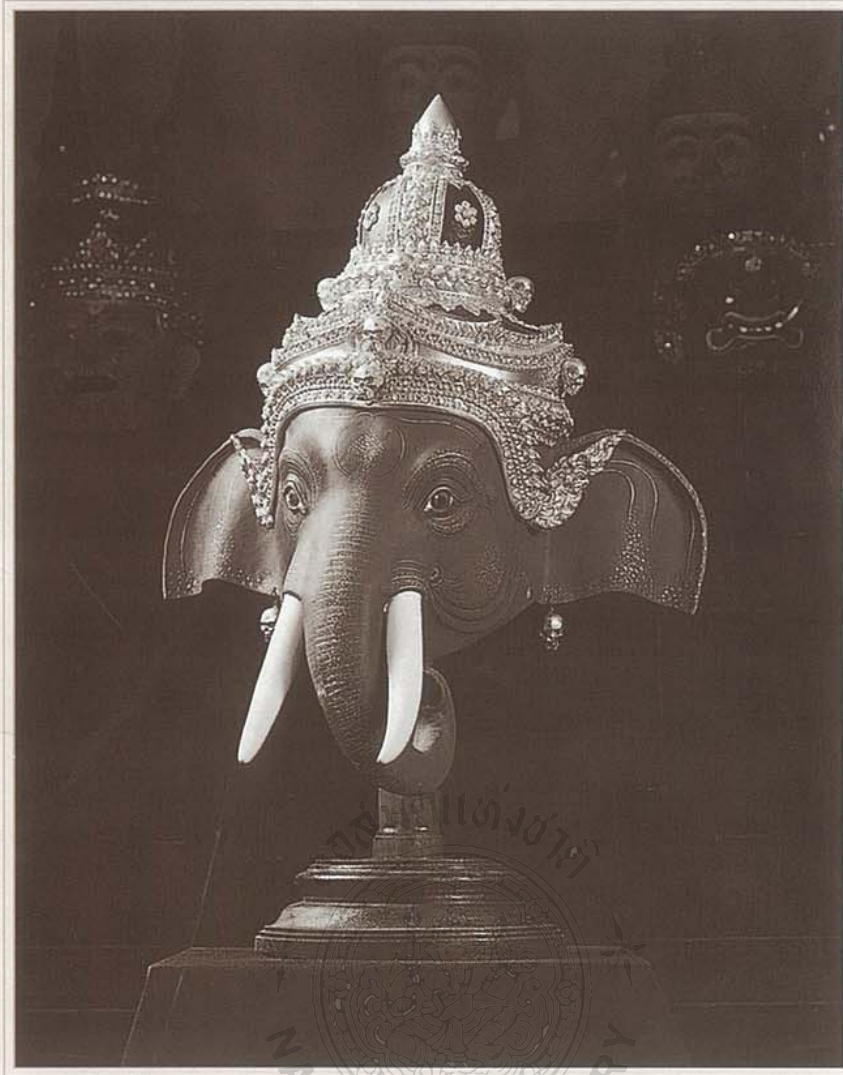
อีกเชิญเทวราชเจ้า	คชเกศ
ผู้ปราบพินนะภัย	หมกด้วน
ทรงนามพระคณศ	สิทธิ บดีแอ
สุขประเสริฐลักษณะล้วน	เลิศดี
กวีใดตั้งใจ	ประพันธ์
เคารพคณศ	ก่อนแล้ว
อาจแต่งดั่งกมล	มุ่งมาตร
จิตสว่างดั่งแก้ว	ก่องดา
ข้าจึงขอพระเจ้า	ศิวบุตร
ทรงช่วยเสริมปัญญา	เกิดให้
ยามแต่งเรื่องทรงครุฑ	ทั้งสิบ ปางนา
จงสฤษดิ์ลิลิตได้	ดั่งจินต์ถ้วนเทอญฯ

ทั้งนี้ อาจเป็นเหตุให้บุคคลที่ประกอบอาชีพในสายงานศิลปศาสตร์แขนงต่างๆ ของไทย เช่น งานด้านการประพันธ์ หรืองานด้านนาฏกรรม จึงได้นิยมนับถือและบูชาพระคณศเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะงานด้านนาฏกรรมของไทย ได้ให้ความนับถือและบูชาพระคณศเช่นเดียวกับเทพบิดรและคณะเทพองค์อื่นๆ ซึ่งปรากฏในรูปเคารพลักษณะ “หัวโขน” รูปเศียรเทพเจ้า พระพักตร์เป็นช้าง สีแดง งาหักเหลือเพียงข้างเดียว ทรงมงกุฎเทริดน้ำเต้ากลม

สำหรับสาเหตุที่ช่างไทยได้ประดิษฐ์เศียรพระคณศเป็นสีแดงนั้น อาจเนื่องมาจากเป็นสีกายเดิม และเป็นสีกายเดียวกับพระเทพบิดรคือพระศิวะ หรืออาจจะเป็นคติความเชื่อจากคัมภีร์นารายณ์สิบปางว่า พระคณศ ทรงถือกำเนิดจากพระเพลิง ซึ่งพระเพลิงได้รับเทวโองการประสาทพรจากพระอิศวร ให้กระทำเทวฤทธิ์เป็นเปล่งเพลิงออกจากพระกรรณ มีรัศมีสว่างรุ่งเรือง บังเกิดเป็นศิวบุตรขึ้น ๒ องค์ เบื้องขวาเป็นพระคณศ เบื้องซ้ายเป็นพระโกญจนาเนศวร และอาจเป็นความเชื่อของช่างไทย เรื่องพระคณศ

มีกำเนิดจากดอกบัว ซึ่งผุดขึ้นจากพระนาภีของพระนารายณ์ในขณะที่บรรทมอยู่กลางเกษียรสมุทร จึงได้คิดประดิษฐ์หัวอิน “เศียรพระคเณศ” เป็นสีแดงขึ้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากคติความเชื่อของคนไทย หรือคนเอเชีย มีความนิยมและเชื่อกันว่า สีแดงเป็นสีแห่งความศักดิ์สิทธิ์ สีแห่งมงคล สีแห่งความรุ่งเรือง สีแห่งพลังงาน ความกล้าหาญ และโชค ลาภอีกด้วย

เศียรพระคเณศ บรมครูแห่งนาฏกรรม
the Mask of Ganesha

พระคณศในนาฏศิลป์ไทย

นอกจากจะปรากฏบทบาทในฐานะบรมครูองค์หนึ่งในพิธีไหว้ครูของนาฏศิลป์ไทยแล้ว ยังปรากฏบทบาทของพระคณศในฐานะตัวละครตัวหนึ่งของนาฏศิลป์ไทยด้วย โดยมีเนื้อหาหลายตอนด้วยกันดังนี้

๑. พระคณศในรามเกียรติ์ไทย

ในคัมภีร์นารายณ์ ๑๐ ปาง ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางไสยศาสตร์ของศาสนาพราหมณ์ที่ไทยรับมาแต่โบราณ โดยเก็บความมาจากเรื่องรามายณะ ซึ่งไม่ได้กล่าวเฉพาะเรื่องการอวตารของพระนารายณ์เท่านั้น แต่ยังได้กล่าวถึงเรื่องการค้าเนติของเทพเจ้าต่างๆ รวมไปถึงสรรพสิ่งทั้งหลายในจักรวาล อาทิเช่น พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม พระพาย พระเพลิง **พระคณศ** พระโกญจนาเนศวร แผ่นดิน เขาพระสุเมรุ และสรรพสัตว์ทั้งหลาย เช่น ช้าง ม้า เป็นต้น

เรื่องราวที่เขียนไว้ในคัมภีร์ดังกล่าวนี้ คนไทยให้ความเชื่อถือและนิยมรับเอาเข้ามาทำการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนเองในหลายๆ ด้าน เช่น ประเพณี พิธีกรรม นาฏยกรรม เป็นต้น ในงานนาฏยกรรมประเภทโขน จะเล่นเฉพาะเรื่องรามเกียรติ์เท่านั้น โดยถือว่าเป็นเรื่องราวอันศักดิ์สิทธิ์ของพระผู้เป็นเจ้า คือพระนารายณ์ และได้มีการนำเอาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระคณศ ซึ่งปรากฏในคัมภีร์นารายณ์สิบปาง มาประดิษฐ์เป็นระบำชุดพิเศษ ประกอบการแสดงในรามเกียรติ์ในชุดต่างๆ ตลอดจนนำมาทำเป็นบทละครสำหรับแสดงด้วยดังนี้

เทพนิยายเรื่อง “กำเนิดพระพิฆเนศ”^๑ ซึ่งกรมศิลปากรโดย นายเสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง จัดทำบทสำหรับใช้เล่นละคร โดยนำความมาจากรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ และหนังสือเทวปาง จัปความตอนนารายณ์นำพระกุมารซึ่งถือกำเนิดจากดอกบัวที่ผุดมาจากพระนาภีของพระองค์มาถวายพระศิวะและได้รับพระราชทานนามว่า “พระขันทกุมาร” ต่อมาเมื่อสุริยชื่อ ตรีบุรุษ ซึ่งได้รับพรจากพระศิวะให้มีฤทธิ์เดชแกร่งกล้า เกิดกำเริบขึ้นมาอาละวาดบนสรวงสวรรค์ พระศิวะต้องลงไปปราบด้วยพระองค์เองจนเกิดเพลิงพล้ำ พระขันทกุมารต้องเข้าไปกั้นไว้ ทำให้พระศิวะทรงสามารถปราบอสูรตรีบุรุษจนสำเร็จ ต่อมาโปรดให้มีพิธีโสกันต์พระกุมาร ณ เขาไกรลาส โดยเชิญเทพเจ้าน้อยใหญ่เข้าร่วมในพิธี พระวิษณุกรรมไปอัญเชิญพระนารายณ์ซึ่งบรรทมหลับอยู่ ณ เกษียรสมุทร พระองค์ทรงปล้ำพระโอรสผู้เรียกพระขันทกุมารว่า “ลูกหัวหาย” ทำให้เศียรพระกุมารหายไปตามวาทะคำสัตย์ที่ตนนั้น พระอิศวรจึงโปรดให้พระวิษณุกรรมไปหาเศียรมาต่อซึ่งพบแต่ช้าง พระขันทกุมารจึงมีเศียรเป็นช้างมาแต่บัดนั้น และได้รับสมัญญาว่า “พระพิฆเนศวร” ทรงได้รับประสาทพรให้เป็นเทพผู้ทรงเทวอำนาจ เป็นเจ้าแห่งศิลปศาสตร์ สามารถประสาทสรรพมงคล อำนาจผลความสัมฤทธิ์ พิชิตอุปสรรคให้แก่ผู้ที่สักการบูชาพระองค์ พบแต่ความสำเร็จและเจริญรุ่งเรือง

^๑ สัมภาษณ์นายเสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง และผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านสังคีตศิลป์ ของกรมศิลปากร

ด้วยอำนาจแห่งพระคเณศข้างต้นถือว่าทรงเป็นปฐมบทแห่งการกำเนิดช้างเผือก บันดาลให้เกิดช้างเผือก^๑ สิบตระกูล กรมศิลปากรจึงได้ประดิษฐ์การแสดงชุด “ระบำ ฤๅษชเรเกษม” ขึ้นใช้ในการแสดง

นอกจากนี้แล้วกรมศิลปากรยังแต่งบทการแสดงที่มีพระคเณศเกี่ยวข้อง ได้แก่ ระบำวานรพงษ์ ระบำวีรชัยสิบแปดมงกุฏ^๒ ซึ่งเป็นการแสดงชุดพิเศษในโชนชุดรามาวตาร กล่าวถึงตอนที่พระอิศวรทรงให้เหล่าเทพดาอวตารมากำเนิดในสุริยวงศ์เป็นวานรที่ฤทธิ์เดช ซึ่งพระคเณศได้อวตารมาเป็นวานรชื่อ “นิลขัน” หนึ่งในสิบแปดมงกุฏของกองทัพวานร ที่มาเป็นผู้ช่วยเหลือพระรามปราบอรรคม โดยมีสีกายเป็นสีแดงตามสีกายเดิม ดังปรากฏ ในบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ในรัชกาลที่ ๑ ดังนี้^๓

พระราหูฤทธิไกรชัยชาญ
พระพิณายเป็นนิลเอก

เป็นทหารชื่อนิลปาชัน
พระพิณแก่นั้นเป็นนิลขัน

“นิลขัน”

วานรหนึ่งในสิบแปดมงกุฏ

จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

“Nilkhan” mural painting in Wat Phra Kaew

เหตุการณ์ตอนนี้ปรากฏเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยวาดตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ และมีโคลงประจำภาพซึ่งแต่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดย ขุนวิสุทธเสณี ดังนี้

- ๑ พระเพลิงได้สร้างช้างเผือก ๔๗ ตระกูล เรียกว่า “อัคนีพงศ์” มีอยู่หนึ่งตระกูลชื่อว่า “เทพามหาพิณเนศวรมหาไพฑูรย์” มีงาขาวข้างเดียว ตาขาว เล็บขาว มีอานุภาพมาก ควรอยู่ใกล้พระที่นั่งของพระเจ้าแผ่นดิน เวลาเข้าทูลขอพระเนตรเจริญพระชนมายุ ควรเป็นพระคชาธารต่อสู้ข้าศึกมีชัยชนะข้างหนึ่งพันเชือกมาสู้ก็พ่ายแพ้
- ๒ ระบำวีรชัยสิบแปดมงกุฏเป็นระบำออกศึก (War Dance) ของฝ่ายทหารวานรสิบแปดนาย เรียกว่า “สิบแปดมงกุฏ” ในกองทัพฝ่ายพระราม หรือมนุษย์ที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นให้เป็นคู่กันกับวีรชัยเสนายักษ์ โดยใช้เพลงหน้าพาทย์เฉพาะกรวอนอกและเชิดเท่านั้น แต่ในส่วนลีลากระบวรการเดิน ได้สอดแทรกท่าเต้นพลิกแผลงโลดโผนต่างๆ ตามแบบฉบับของลิงไว้อย่างน่าสนใจ
- ๓ สัมภาษณ์ นายประเมษฐ์ บุญยะชัย อาจารย์ ๓ ระดับ ๘ และนายชนัย วรรณะลี อาจารย์ ๒ ระดับ ๗ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร

พานร ต้นนี้
กายเหลื่อมสีหงส์ดิน
คือพระพิเนตรพิน
เปรียบดุจขุนพลแก้ว

นามนิล ชันพ้อ
เดชแก้ว
ผันภาค มานา
เกิดด้วยบุญรามา^๑

๒. พระคณศในละครเบิกโรง

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพระคณศเป็นอย่างมาก ได้ทรงนำความมาจาก “พรหมไวยรรตปุราณคัมภีร์”^๒ พระราชนิพนธ์เป็นบทละครเบิกโรงเรื่อง “พระคณศร่เสียวา” ขึ้นใหม่ตามที่เหมาะสมแก่การเล่นละคร จับความตอนปรศุรามซึ่งเป็นคนโปรดของพระอิศวรจะขอเข้าเฝ้าตามที่เคยปฏิบัติ แต่ได้รับการขัดขวางจากพระคณศ ซึ่งได้รับบัญชาจากพระอุมาห้ามมิให้ผู้ใดเข้าเฝ้าในขณะนั้น จึงเกิดการต่อสู้กันขึ้น ปรศุรามใช้ขวานแก้วซึ่งได้ประทานจากพระอิศวรขว้าง พระคณศจำได้ว่าเป็นของพระบิดาจึงไม่คิดต่อสู้ ขวานแก้วได้ลอยกระแทงาซ้ายของพระคณศหักบิ่นไป พระอุมาทรงพิโรธเป็นอันมากจึงสาปให้ปรศุรามสิ้นฤทธิ์สิ้นกำลัง ปรศุรามได้ทูลขอให้พระนารายณ์ช่วยเหลือ พระนารายณ์จึงแปลงกายเป็นพราหมณ์น้อย และออกมาร้ายรำถวายเป็นพรหมช่วยเหลื และได้ประทานพรให้ พราหมณ์น้อยจึงขอประทานกำลังกลับคืนให้ปรศุรามตามเดิม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เป็นกลอนเสภาไว้ว่า

แกล้งเรื่องพระคณศวิเศษศักดิ์	ถูกพระจอมไตรจักรมหาศาล
เรื่องอิทธิฤทธิ์ไกรวิไชยชาญ	ชำนาญน่าบุญเจนจิตวิทยา
เคียดเธอเปนเคียดกระวีสีแดงชาด	แสนประหลาดน่าดูเป็นหนักหนา
แต่เยาว์วัยเธอไซ้ไรได้เสียวา	เพราะแก้วกล้ำสามภักดีพระบิดวงศ์
ด้วยรามปรศุมาไกรลาส	จะเฝ้าพระปิตุราชดังประสงค์
จะเข้าไปในวิมานบรรยงก์	พระคชพัคตรจึงตรงเข้าห้ามปราม
จึงได้เกิดโกรธซึ่งถึงวิวาท	ต่างคนต่างอาจไม่เกรงขาม
พระคณาศิเสยที่พราหมณ์	ปรศุรามขว้างขวานไปราญรอน
คณศเห็นขวานเพชรระเห็จมา	ก็รู้ว่าพระบิดามิตร
ประทานพราหมณ์รามณรงศ์ให้คงกร	จะสู้ขวานพระบิดรไม่ควรกัน
จึงก้มเศียรคอบรับให้มันเหมาะ	ขวานจำเพาะถูกงาข้างหนึ่งสบัน
จึงคงงาข้างเดียวแต่ปางนั้น	เลยมีนามว่าเอกทันต์บรรฤาแรง
กายาเธอจ้าม้าและลำสัน	ผิวโรหิตะพรรณกันกำแหง
ทรงเครื่องเรื่องรามอร่ามแดง	แสงกายจับแสงวราภรณ์

^๑ สีหงส์ดิน ในตำรารามเกียรติ์ของท่านศาสตราจารย์นิโกลาส์ ได้เทียบภาษาอังกฤษว่า Dark red หรือ dark brick red คือ ดินแดง

^๒ คัมภีร์ปุราณ คือสารานุกรม หรือที่รวมความรู้านาประการของชาวฮินดูในสมัยโบราณและสมัยกลาง อันได้แก่ ความรู้ทางศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ เรื่องราวของบุคคลสำคัญๆ ของบ้านเมือง โดยทั่วไปแล้วมี ๑๘ เล่ม เรียกว่า มหาปุราณ เป็นคัมภีร์ที่ดำเนินเรื่องพัวพันกับพระผู้เป็นเจ้าทั้งสามองค์

เปนใหญ่ในปวงวิทยา
เนื่องนิตยประสิทธิ์ประสาทพร
ชนใดหวังข้ามอุปสรรค
สำเร็จเสร็จสมดังจินดา

สง่าทรงซึ่งวินัยสโมสร
สถาวรสวัสดิวัฒนา
พึงพำนักพิมเนศนาถา
พระองค์พาข้ามพินนะจัญไรฯ

สำหรับบทละครเบิกโรงตอนนี้กรมศิลปากรโดย นายเสรี หวังในธรรม ได้นำมาจัดทำบทละครใหม่โดยความเหมือนเดิมชื่อว่า “พระวินัยบดศรีศิลป์”

ละครเทพนียายำเน็ด “พระพินเนศ”
แสดงเนื่องในสัปดาห์วันอนุรักษ์มรดกไทย พ.ศ. ๒๕๔๕
Ganesha in Thai dance

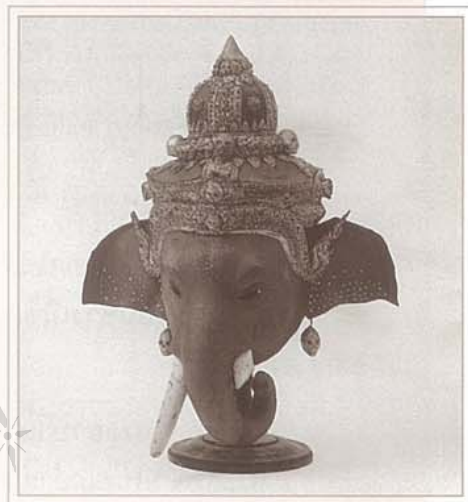
ส่วนสาเหตุที่พระคณศของไทยในบทละครมีงาช้างซ้ายหัก ซึ่งต่างกับของอินเดียที่มีทั้งงาช้างหรือขวานหักก็ได้ นั้น อาจเนื่องมาจากสาเหตุดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า รัชกาลที่ ๖ ทรงพระราชนิพนธ์ละครเบิกโรงเรื่องนี้สำหรับการใช้ในการแสดงละครเท่านั้น ซึ่งในการแสดงละคร ตัวละครที่เป็นผู้กระทำหรือผู้ชนะ จะต้องถูกกำหนดให้ยืนอยู่ทางด้านขวาเวที สำหรับตัวละครผู้ถูกกระทำหรือผู้แพ้ จะต้องยืนอยู่ด้านซ้าย โดยผู้ชนะจะขว้างขวานด้วยมือขวา (ซึ่งเป็นข้างที่คนทั่วไปถนัด) ไปยังผู้แพ้ซึ่งอยู่ด้านซ้าย และผู้แพ้จะต้องทำอาการให้สมจริงว่าถูกอาวุธ โดยหลบเข้าหาเวทีเพื่อไม่ให้ผู้ชมเห็นความผิดพลาดในการขว้างอาวุธ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นได้ในการแสดง เป็นการทำสถานการณ์ให้เหมือนจริง^{*} ดังนั้นในการแสดงละครพระคณศเสียวงา จึงมีความจำเป็นที่งาช้างซ้ายต้องหัก ซึ่งอาจเป็นข้อสันนิษฐานได้ว่าในการประดิษฐ์เทวรูปพระคณศของไทยตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมา พระคณศจึงมีงาช้างซ้ายหัก

* สัมภาษณ์ นางสาววันทนี ม่วงบุญ นักวิชาการละครและดนตรี ๔ สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร

พระคเณศศิลา ศิลปะชวาภาคตะวันออก
Ganesha image Eastern Java art, 10th century

เศียรพระคเณศ
ศิลปะรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๕
รับมาจากกรมมหรสพ
ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
The mask of Ganesha, National Museum Bangkok

อนึ่ง ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ช่างได้ประดิษฐ์เศียรพระคเณศสำหรับการแสดงละครขึ้น โดยมีพระพักตร์เป็นช้าง สีแดง งาข้างซ้ายหัก สวมมงกุฎเทริดน้ำเต้ากลม ประดับด้วยห้อยกะโหลกมนุษย์ และสวมกุดชฎเป็นรูปห้อยกะโหลก (ปัจจุบันศิลปโบราณวัตถุชิ้นนี้จัดแสดงอยู่ในห้องทักษิณานิคม พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร โดยรับมาจากกรมมหรสพที่ยุบหน่วยงานไปในสมัยรัชกาลที่ ๗) ซึ่งอาจได้แบบมาจากพระคเณศศิลา ศิลปะชวาภาคตะวันออก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับถวายจากประเทศอินโดนีเซีย การแสดงครั้งหนึ่งของกรมศิลปากรในเรื่องพระคเณศเสียวานี้ ผู้แสดงเป็นพระคเณศ คือ ครูลมูล ยมคุปต์ สวมเครื่องทรงพระคเณศ โดยมีผ้าชายไหวและชายแครง ทำเป็นลายห้อยกะโหลกมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับหัวโขนดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระคเณศซึ่งได้รับประสาทพรจากพระศิวะให้เป็นคนปกติ คือเป็นหัวหน้าบริวารของพระศิวะ

ละครเบิกโรง เรื่อง พระคเณศเสียดา
พระคเณศ แสดงโดย ครูลมูล ยมคุปต์
ปรศุราม แสดงโดย ครูมลลิตี คงประภักดิ์
(เชื้อเพื่อภาพและข้อมูลโดยอาจารย์วรกฤติ เพ็งขุ่ม วิทยาลัยนาฏศิลป์)
Ganesha in Thai dance

จากประชุมประกาศในสมัยรัชกาลที่ ๔ ใน พ.ศ. ๒๓๙๖ เรื่องประกาศห้ามไม่ให้
ทำช้างเล่นละครเป็นช้างเผือก คัดจากหมายรับสั่ง (วันเสาร์ เดือนยี่ แรมสิบค่ำ ปีชวด
ฉศก) ความดังนี้

“พระยาบำเรอภักดิ์ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ตั้งแต่ ณ วันเดือนอ้าย แรม ๑๐ ค่ำนี้สืบไป
ห้ามมิให้พระองค์เจ้ามีกรม ยังไม่ได้ตั้งกรม แลข้าทูลละอองธุลีพระบาท
ผู้ใหญ่ผู้น้อย แลราษฎร ที่บรรดาเล่นโขน เล่นละครหากินอยู่ทั้งปวงให้รู้
ทั่วกันว่า ห้ามมิให้เขียนเป็นหัวช้างสีเผือก สีประหลาด ให้ใช้ได้แต่หัวช้าง
ดำ ถ้าจะเล่นโขนจะใช้เฮอร์วณอย่างเดิวนั้นได้ นอกนั้นห้ามมิให้ใช้หัว
ช้างสีเผือก สีประหลาดเลยเป็นอันขาด ถ้ามีฟัง ขึ้นเล่น ผู้รับสั่งจับได้
จะปรับไหมมิโทษให้จงหนัก อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง”

เหตุที่ให้มีประกาศฉบับนี้ขึ้น อาจเป็นเพราะในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงมีช้างเผือก
เข้ามาสู่พระบารมีหลายเชือก และพระองค์ทรงเห็นความสำคัญของช้างเผือกเป็นอย่างยิ่งว่า
เป็นสัตว์มงคลคู่บุญบารมีของพระมหากษัตริย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ จึงอาจเห็นว่าไม่
สมควรให้นำมาเล่นเป็นละคร ยกเว้นแต่เศียรช้างเฮอร์วณ ซึ่งได้ใช้เล่นโขนมาก่อน ฉะนั้น
สมัยก่อนรัชกาลที่ ๔ น่าจะไม่มีการทำเศียรพระคเณศสำหรับใช้เล่นละครมา จึงไม่มีการ
กล่าวถึง ดังนั้นการประดิษฐ์เศียรพระคเณศสำหรับใช้แสดงละครจึงเริ่มมีในสมัยรัชกาลที่ ๖
เป็นต้นมา

Ganesha in Thai Dance and Music

The ancestors of the present-day Thais were introduced to and accepted ancient Indian civilization. They assimilated certain aspects of this civilization into local traditions, to create a new cultural identity that is still developing. Works of Thai dance and music were partly influenced by Indian art, and the early Thais adopted the important gods of India, including Ganesha, as "Great Teachers" of Thai dance. According to the text "The Art of Dancing", by Phra Prot Muni, the ritual of worshipping Ganesha and asking for his blessing must be performed before the beginning of any performance. Even today, before any performance of Thai dance or music, all of the performers must pay respect to Ganesha in the form of a khon mask - the mask is in the form of an elephant head, colored red, with a broken left tusk, wearing a round crown.

In addition to his role as the Grantor of Success, Ganesha was also regarded as a Teacher of Dancing, because of his status as the son of Siva, the God of Dancing. Ganesha always participates in the dancing ceremonies of his father Siva, and so is able to remember all the moves and gestures to pass on to others. In India, sculptures of Nataya Ganesha (dancing Ganesha) were made for worship purposes along with the images of Siva Nataraj (dancing Siva).

The Thai performing arts also include stories of Ganesha - either in scenes directly depicting him, such as the birth of Ganesha, the dance of elephants, and Ganesha losing his tusk, or in combination with famous works of literature such as the khon performance of the episode known as "Incarnation of Rama", the *Ramayana*, and the episode known as "Pipek" (where Pipek is shown pledging his devotion to Rama, and Ganesha appears incarnated as the monkey "Nilkhan").

บทที่ ๖

คติความเชื่อเกี่ยวกับพระคณศ

ความเชื่อในองค์พระคณศที่มีกำเนิดในอินเดียนั้น คงมิได้เกิดจากพวกอารยัน มาแต่เดิม แต่น่าจะเริ่มมาจากชนเผ่าพื้นเมืองของอินเดียที่นับถือลัทธิบูชาสัตว์ (Totemism) มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ช้างซึ่งเป็นสัตว์ใหญ่มีกำลังอำนาจมาก จึงได้รับการนับถือบูชาให้เป็นเทพเจ้าประจำเผ่าเช่นเดียวกับสัตว์อื่นๆ อีกหลายชนิด และเมื่อถึงสมัยพระเวท พวกอารยันได้อพยพเข้าไปในอินเดียตั้งศาสนาพราหมณ์ขึ้นก็ได้รับเอาความเชื่อดั้งเดิมและการนับถือเทพเจ้าของชาวพื้นเมืองเข้าร่วมกับเทพเจ้าของตน และต่อมาเทพเจ้าช้างก็ได้รับการออกแบบเป็นรูปเคารพพระคณศให้มีตัวเป็นคนศีรษะเป็นช้าง ซึ่งแนวความคิดเรื่องเทพมีเศียรเป็นสัตว์นี้อาจเป็นอิทธิพลจากอียิปต์ เนื่องจากได้พบว่าในอียิปต์โบราณเทพเจ้าหลายองค์มีเศียรเป็นสัตว์ต่างๆ เช่น เทพฮ努บิล เทพแห่งความตายมีเศียรเป็นสุนัข จิ้งจอก เทพโอรุส เทพเจ้าแห่งสุขภาพมีเศียรเป็นเหยี่ยว เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม พระคณศหรือพระคณปติ หรือพระพิฆเนศวร เทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ มีตำนานที่ค่อนข้างสับสนวุ่นวาย บางเรื่องก็มีความขัดแย้งปนเปกัน ทั้งนี้ ชื่อ ความหมายและฐานะที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น ขึ้นอยู่กับคติความเชื่อและค่านิยมในการนับถือบูชาในแต่ละยุคสมัยที่แตกต่างกันไป แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เหมือนกันคือ พระคณศมีกำเนิดขึ้นมาในฐานะเทพเจ้าแห่งอุปสรรค หรือในชื่อว่า “พิฆเนศวรหรือวิฆนระชะ” ซึ่งแปลว่าผู้เป็นใหญ่แห่งความติดขัดหรืออุปสรรค ผู้สามารถขัดขวางมนุษย์ สัตว์ เทวดา และมารร้ายต่างๆ ได้ ในขณะเดียวกันก็สามารถขจัดสิ่งกีดขวางทั้งปวงได้ด้วย ซึ่งคตินี้เป็นที่นิยมแพร่หลายตั้งแต่ราวต้นพุทธกาล แต่ต่อมาในระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๓ คติความเชื่อดังกล่าวต่อพระคณศก็เปลี่ยนแปลงจาก “วิฆนราช” - ผู้สร้างอุปสรรค มาเป็น “สิทธิธาดา” - ผู้ประทานความสำเร็จ คือเป็นเทพเจ้าผู้ประทานความสำเร็จให้แก่บุคคลผู้ทำพิธีกรรมบูชาที่พอพระทัยไม่ว่าจะเป็นกิจการประเภทใดก็ตาม ทุกด้านทุกประเภท

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ เป็นผลทำให้พระคณศได้รับการยกย่องว่าเป็นเทพเจ้าผู้รอบรู้ในด้านต่างๆ มากมาย เช่น เทพแห่งศิลปวิทยา เทพแห่งความฉลาดรอบรู้ เทพแห่งอักษรศาสตร์การประพันธ์ เทพประจำหมู่บ้านประจำเรือน เทพแห่งการเก็บเกี่ยว ประทานความอุดมสมบูรณ์ เทพผู้คุ้มครองป้องกันขัดขวางสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง หรือกล่าวได้ว่าพระคณศเป็นเทพแห่งจักรวาล ทั้งนี้เนื่องมาจากแนวความเชื่อหลักประการสำคัญดังกล่าว

การนับถือพระคณศจะพบทั่วไปในอินเดีย แพร่กระจายไปในสังคมฮินดูทุกวรรณะ นับเป็นเทพที่นิยมบูชากันมากที่สุดในบรรดาเทพฮินดูทั้งหลาย ชาวฮินดูส่วนมากไม่ว่าจะทำกิจพิธีใด ไม่ว่าจะเป็นการทำพิธีกรรม พิธีทางศาสนา หรือแม้แต่การประกอบกิจการค้า การเล่าเรียนอ่านเขียน การประพันธ์ จะต้องทำการบูชาพระคณศเพื่อขอความปลอดภัย ให้พ้นการขัดข้อง และเพื่อขอความสำเร็จผลในกิจการนั้นๆ เสียก่อน

รูปเคารพจะพบได้ทั่วไปในอินเดีย และแพร่หลายออกไปในหลายประเทศ ในเอเชีย เช่น เนปาล ธิเบต จีน ญี่ปุ่น เกาหลีสถาน ซามไปยังชาว บาห์ลี และบอร์เนียว รวมทั้งพม่า ไทย อินโดนีเซีย

การเผยแพร่ศาสนาพราหมณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อารยธรรมอินเดียแพร่หลายเข้าสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๗ เป็นต้นมา โดยเริ่มจากการค้าก่อน แล้วต่อมาพระภิกษุและพราหมณ์ก็ติดตามเข้ามามากขึ้น และอารยธรรมอินเดียนี้แพร่หลายมากที่สุดในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๕ มีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านเมืองโบราณในดินแดนแถบนี้อย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอารยธรรมทางศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์รวมทั้งศิลปะที่เกี่ยวข้องในศาสนา เพราะเป็นรากฐานสำคัญแห่งการสร้างสรรคศิลปวัฒนธรรมพื้นเมืองในแต่ละท้องถิ่นที่มีเฉพาะตนขึ้น และก่อให้เกิดอาณาจักรต่างๆ ขึ้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายแห่ง เช่น อาณาจักรฟูนันและอาณาจักรกัมพูชาโบราณ อาณาจักรจัมปาในเวียดนามปัจจุบัน อาณาจักรศรีเกษตรในพม่า อาณาจักรของราชวงศ์ไศเลนทร์บนเกาะชวา อาณาจักรทวารวดีในไทย อาณาจักรศรีวิชัยในคาบสมุทรมลายูและเกาะสุมาตรา เป็นต้น

สำหรับศาสนาพราหมณ์นั้น ก็ได้รับการยอมรับเป็นอย่างดีจากชาวพื้นเมืองของดินแดนแถบนี้ เนื่องจากการนับถือผีลางเทวดาที่ยังคงเลื่อมใสอยู่ เข้ากันได้กับวัฒนธรรมทางศาสนาพราหมณ์ ทั้งในด้านพิธีกรรม เทพนิยาย เรื่องเล่าและการนับถือเทพเทพี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระคเณศ ซึ่งพ่อค้าอินเดียนิยมนับถือ เมื่อจะเดินทางไปค้าขายแดนไกลก็มักนำรูปเคารพของพระคเณศไปด้วย เพื่อประจักษ์ความสำเร็จในการเดินทางและการค้า จึงเป็นที่คุ้นเคยยอมรับของชาวพื้นถิ่น ซึ่งต่อมาก็สร้างพระคเณศเป็นของตนเองโดยเลียนแบบของเก่าที่นำมาจากอินเดีย และค่อยๆ มีพัฒนาการโดยมีคตินิยมและรูปแบบศิลปะพื้นเมืองเข้ามาผสม เกิดเป็นลักษณะและคติพิธีกรรมเฉพาะของท้องถิ่นขึ้น

คติความเชื่อต่อพระคเณศในประเทศไทย

ศาสนาพราหมณ์ซึ่งเข้ามา มีอิทธิพลในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พร้อมอารยธรรมอินเดียตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖ - ๗ นั้น ได้เข้ามาเจริญอยู่ในประเทศไทยก่อนหน้าที่ชนชาติไทยจะเข้าครอบครองนานแล้ว โดยภาคกลางของประเทศไทย ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลศาสนาพราหมณ์ที่ผ่านเข้ามาทางเขมร ซึ่งมีอิทธิพลทั้งทางการเมืองและทางศิลปะอยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อน เขมรนั้นได้รับอิทธิพลอินเดียตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๗ แล้ว (คืออาณาจักรฟูนัน) อิทธิพลศาสนาพราหมณ์จากเขมรได้ครอบครองทั้งบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลางของประเทศไทย สำหรับทางภาคใต้นั้นได้รับอิทธิพลจากอินเดียโดยตรงตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๘

ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ต่างก็ได้รับการยอมรับนับถือจากชนพื้นเมืองในดินแดนประเทศไทยตั้งแต่แรกแล้ว โดยศาสนาพุทธจะเป็นศาสนาทางราชการ ส่วน

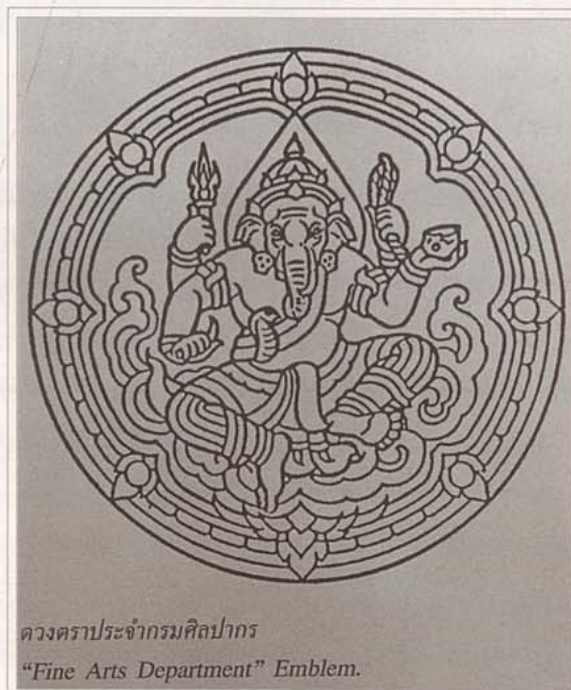

ศาสนาพราหมณ์จะมีบทบาททางพิธีกรรม และนิติคือขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่มีบทบาทหน้าที่ในราชสำนัก มีการกำหนดฐานะของกษัตริย์ดุจเทพเจ้าโดยผ่านพิธีกรรมต่างๆ ที่พราหมณ์ฮินดูผู้ได้รับแต่งตั้งเป็นพราหมณ์ปุโรหิตของราชสำนัก เป็นผู้ประกอบพิธีอันเป็นผลดีต่อระบบการปกครองโดยกษัตริย์เป็นอย่างมากตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ ส่วนประชาชนนั้นนับถือศาสนาพุทธ และขณะเดียวกันก็ยอมรับศาสนาพราหมณ์เพราะมีพื้นฐานความเชื่อถือนับถือเกี่ยวกับผีสงเทวดามาก่อน ซึ่งเข้ากันได้ดีกับการนับถือพระเป็นเจ้าของพราหมณ์

สำหรับคติความเชื่อเกี่ยวกับพระคเณศในประเทศไทย อาจประมวลได้ ดังนี้

เทพแห่งอุปสรรค เป็นความเชื่อเดิมจากอินเดีย นับแต่พระคเณศเริ่มแพร่เข้ามาในประเทศไทย เป็นพื้นฐานสำคัญที่เข้ากันได้กับความเชื่อดั้งเดิมของชาวพื้นเมืองเป็นอย่างดี และทำให้พระคเณศเป็นเทพฮินดูที่ได้รับการเคารพบูชามากที่สุดองค์หนึ่งในประเทศไทยจนปัจจุบัน

เทพแห่งศิลปวิทยา เป็นความเชื่อที่มีมาแล้วตั้งแต่ในอินเดียบนพื้นฐานเริ่มจากความเป็นเทพแห่งอุปสรรค ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นเทพผู้บันดาลความสำเร็จให้ไม่ว่าจะเป็นกิจการ หรือการศึกษาใดๆ จึงถือว่าพระองค์ทรงมีความเฉลียวฉลาดและสติปัญญารอบรู้ในสรรพวิทยาทั้งปวง การนับถือบูชาที่เปลี่ยนเป็นเทพแห่งศิลปวิทยา ในประเทศไทย ปรากฏมีรูปเคารพพระคเณศในบทบาทดังกล่าวนี้ในสมัยอยุธยา มี ๒ กร ถือคัมภีร์โบราณ และงาหักหรือเหล็กจาร แต่ภายหลังมักมี ๔ กร ถือขอช้างหรือวัชระ บ่วงบาศก์ งาหัก ขนมโมทกะ หรือถ้วยขนม และหม้อน้ำ ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางแนวความสำคัญของพระคเณศในฐานะเทพแห่งศิลปวิทยา ต่อมารูปพระคเณศจึงเป็นตราสัญลักษณ์ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับศิลปวิทยาหลายแห่ง เช่น กรมศิลปากร มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นต้น

พิธีบวงสรวงพระคเณศ วิทยาลัยนาฏศิลป์ เนื่องในวันคล้ายวันสถาปนากรมศิลปากร

An annual ceremony, held every March 27, to celebrate the establishment of the Fine Arts Department

พระคเณศในฐานะบรมครูช่าง มักรู้จักกันในนามว่า “พระเทวกรรม” เป็นแนวคิดที่แพร่หลายมาอย่างน้อยก็ตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว เมื่อการศรัทธาเป็นที่ยอมรับในราชสำนักตามที่กำหนดไว้ในไตรเพท ที่พระมหากษัตริย์ต้องทรงศึกษาเรียนรู้ ซึ่งพระคเณศจะเกี่ยวข้องกับในฐานะบรมครูช่างหรือพระเทวกรรม แยกจากบทบาทในฐานะเทพผู้จัดอุปสรรคอย่างชัดเจน พระราชพิธีศรัทธายังสืบปฏิบัติมาจนปัจจุบัน และสำหรับคนธรรมดาทั่วไปที่มีอาชีพเกี่ยวกับช่าง ก็ปรากฏพบรูปเคารพพระเทวกรรมบนด้ามมีด ซึ่งน่าจะเป็นมีดสำหรับหมอช่างและยังพบรูปพระคเณศขนาดเล็กลักษณะเป็นเครื่องราง ที่เชื่อว่าจะใช้ในการประกอบพิธีเกี่ยวกับช่าง นั่นคือพระคเณศในฐานะพระเทวกรรมนั่นเอง คตินี้มีมาถึงรัตนโกสินทร์

พระคเณศในฐานะทวารบาล พบทางภาคเหนือของประเทศไทย โดยเฉพาะวัดในจังหวัดเชียงใหม่ แต่พบเพียงไม่กี่แห่ง โดยการสร้างรูปเคารพพระคเณศไว้หน้าประตูทางเข้าวัด เพื่อให้พระองค์คอยป้องกันและขจัดสิ่งชั่วร้ายทั้งปวงไม่ให้เข้ามาภายในพุทธสถาน ซึ่งแนวคิดนี้อาจได้รับมาจากอิเบตและพม่าที่นิยมสร้างรูปพระคเณศไว้หน้าวัดในพุทธศาสนา สำหรับทางภาคเหนือนี้คติการนับถือพระคเณศเพิ่งจะปรากฏขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ นี้เอง และชาวเมืองเหนือส่วนใหญ่ก็ยังไม่รู้จักพระคเณศที่แท้จริง

พระคเณศในฐานะทวารบาล วัดท่าสตั๋ย ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
Ganesha as Dvarapala, or Doorkeeper, Wat Tha Satoi, Chiang Mai

พระคเณศในลักษณะเป็นเครื่องราง เป็นความเชื่อท้องถิ่นจากการผสมผสานระหว่างศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ และลัทธิไสยศาสตร์ โดยการทำรูปพระคเณศเหมือนพระเครื่องขนาดเล็กสำหรับติดตัว มีขนาดไม่เกิน ๕ เซนติเมตร มักมีคาถา และยันต์ต่างๆ อยู่บนฐานด้านหน้า ด้านหลัง และใต้องค์พระคเณศ ทั้งนี้คงมีจุดประสงค์ให้เป็นเครื่องรางใช้ป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ และใช้สำหรับพิธีกรรมที่เกี่ยวกับช้าง

พระคเณศในฐานะเทพบริวาร ในลักษณะนี้เป็นการปรากฏองค์พระคเณศในฐานะเทพโอรสของพระอิศวรและพระอุมา เป็นเทพชั้นรอง อยู่ร่วมกับเทพชั้นสูง ดังเช่นพระคเณศจากโบสถ์พราหมณ์ นครศรีธรรมราช ที่ปรากฏร่วมกับพระอิศวรและพระอุมา

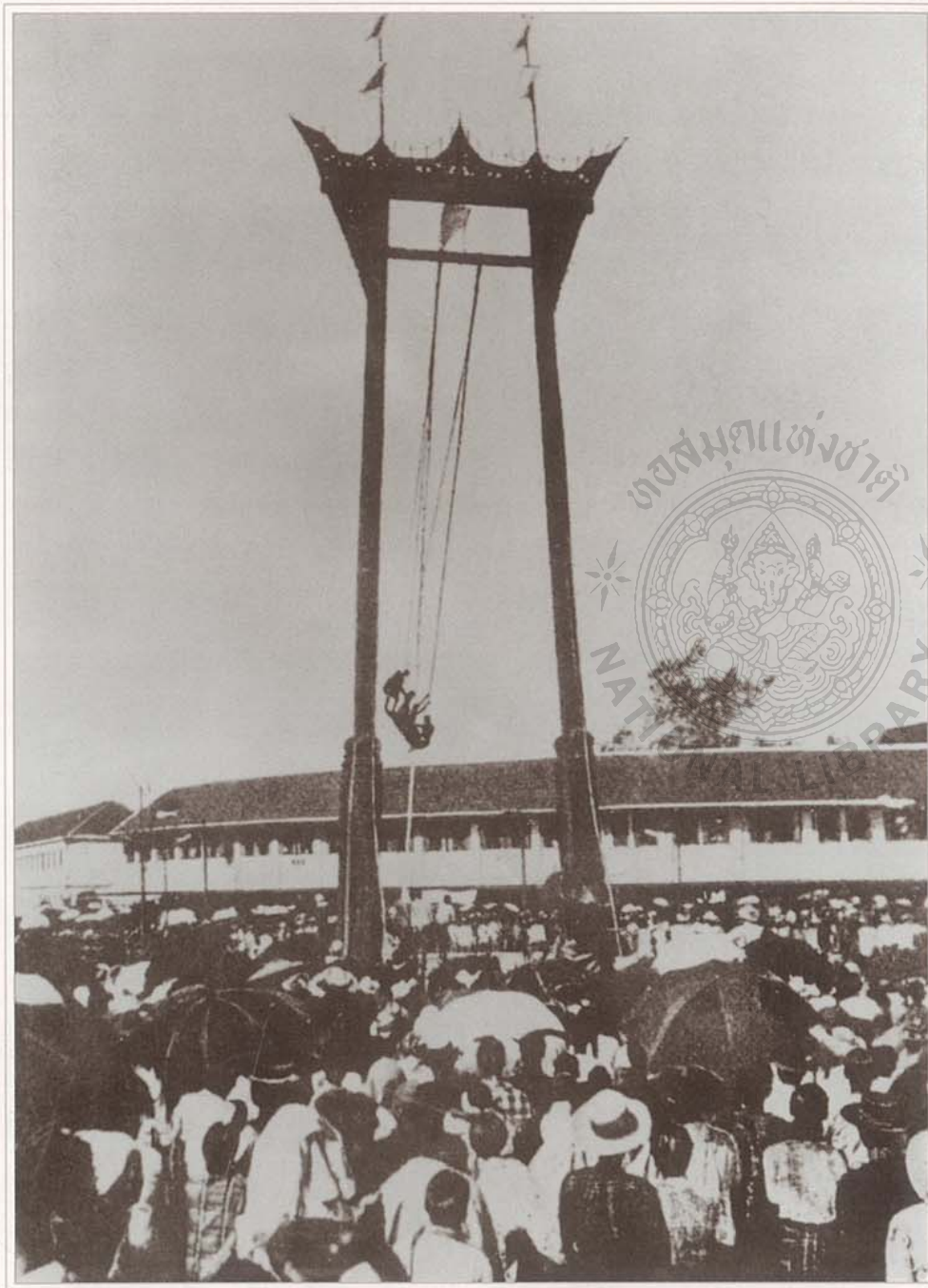
ในปัจจุบันพบรูปพระคเณศประดิษฐานในกรมทหารมหาดเล็ก กองพลที่ ๑ รักษาพระองค์ ซึ่งมีผู้ตีความหมายว่าเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อว่า ทรงเป็นหัวหน้ามหาดเล็กของพระศิวะ แต่ด้วยพื้นที่นี้เดิมเคยเป็นที่ตั้งของโรงเรียนฝึกหัดครูมาก่อน เมื่อย้ายออกไปคงจะมีได้ย้ายรูปพระคเณศนี้ไปด้วย พระคเณศรูปนี้จึงเป็นที่สักการบูชาของหน่วยงานต่อมาคือกรมทหารมหาดเล็ก ดังนั้นรูปพระคเณศนี้จึงน่าจะสร้างขึ้นในความหมายของเทพแห่งศิลปวิทยา มิใช่ในฐานะเทพบริวาร

พระคเณศในสังคมไทยปัจจุบัน

พระราชพิธีที่มีพระคเณศเป็นเทวรูปประธาน เป็นพระราชพิธีพวกหนึ่งในบรรดาพระราชพิธีพราหมณ์ทั้งหลายที่ปฏิบัติสืบกันมาตั้งแต่ครั้งสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่โปรดให้พราหมณ์จากปากะใต้ขึ้นมาเป็นพราหมณ์ประจำราชสำนัก ปฏิบัติพระราชพิธีสำหรับพระมหากษัตริย์และประเทศชาติ ต่อเนื่องมาจนรัชกาลปัจจุบัน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ให้พราหมณ์ปฏิบัติพระราชพิธีต่อไป โดยขึ้นตรงต่อสำนักพระราชวังและปฏิบัติศาสนกิจที่เทวสถานสำหรับพระนคร สำหรับพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับพระคเณศที่สำคัญ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่อัญเชิญพระคเณศนำเสด็จพระมหากษัตริย์เสด็จสู่มณฑลพระกระยาसनานเพื่อสรงน้ำพระมูรธาภิเษก พระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย เพื่อให้พระนครมีความมั่นคงแข็งแรงและอุดมสมบูรณ์ พระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างเผือก เป็นต้น

พระคณศในฐานะพระเทวกรรม ในพระราชพิธีขึ้นระวางสมโภชนางพระยาช้างต้น ๒๔ สิงหาคม ๒๕๒๐
Ganesha as Phra Devakarma, Great Teacher of Elephants, presented in the Royal Ceremony to
Promote a State Elephant, 24 August, 1977

พิธีโล้ชิงช้า ในพระราชพิธีตรียัมพวาย - ศรีปวาย

Swing Ceremony, a part of the Tiruvampavai Royal Ceremony

พิธีไหว้ครูทางนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และการช่าง ถึงแม้ว่าศาสตร์ทั้งสามนี้จะมีบรมครูหรือเทพสำคัญโดยตรง คือ พระพรตมุนีหรือพระครูฤาษี และพระพิราพ สำหรับนาฏศิลป์ พระพรคนธรรพ และพระปัญจสีขร สำหรับดุริยางคศิลป์ และพระวิศวกรรม สำหรับการช่าง ก็ตาม แต่พระคเณศก็มีบทบาทไม่น้อย และถือเป็นเทพสำคัญที่ต้องอัญเชิญมาร่วมในพิธีไหว้ครูของศาสตร์ทั้งสามนี้ เนื่องจากถือตามคติเดิมว่าพระคเณศเป็นเทพที่ร่วมตั้งบูชาในพิธีกรรมทั้งปวง เพื่อขจัดอุปสรรคและประทานความสำเร็จ

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันนี้ยังมีสถาบันการศึกษาบางสถาบันที่มีการเรียนการสอนทางด้านศิลปะและการช่าง เชื่อว่าพระคเณศเป็นเทพเจ้าหรือบรมครูของศาสตร์ดังกล่าวอยู่ และทำพิธีไหว้ครูพระคเณศเป็นประจำทุกปี ซึ่งคงเป็นความเชื่อสืบเนื่องมาจากครั้งรัชกาลที่ ๕ แต่ขณะเดียวกันบางสถาบันก็ถือว่าพระวิศวกรรมเป็นบรมครูทางการช่าง ทำพิธีไหว้ครูพระวิศวกรรมทุกปีเช่นกัน ซึ่งทั้งนี้ เป็นคติความเชื่อที่แตกต่างกัน

พิธีไหว้ครูนาฏศิลป์ประจำปี วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

Wai Khru Ceremony for Traditional Performance, College of Dramatic Arts, Fine Arts Department

ไหว้ครูดุริยางคศิลป์ก่อนการแสดง โดยไหว้กลองตะโพนแทนพระปรคนธรรพ
 Wai Khru Ceremony before Musical Performance - in this case, a wai khru to the Great Teacher
 Phra Prakhontap, as represented by a Tapon drum

พระวิศ्वกรรม เป็นเทพที่ช่างของกรรมศิลปากรนับถือว่าเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปะการช่าง
มือขวาถือค้อน มือซ้ายถือคอง อันเป็นเครื่องมือช่างไม้ เป็นสัญลักษณ์ของงานช่าง
อย่างไรก็ตามบางสถาบันถือว่าพระคเณศเป็นเทพเจ้าแห่งงานช่าง

Phra Visvakarma - the God of Craftsmanship

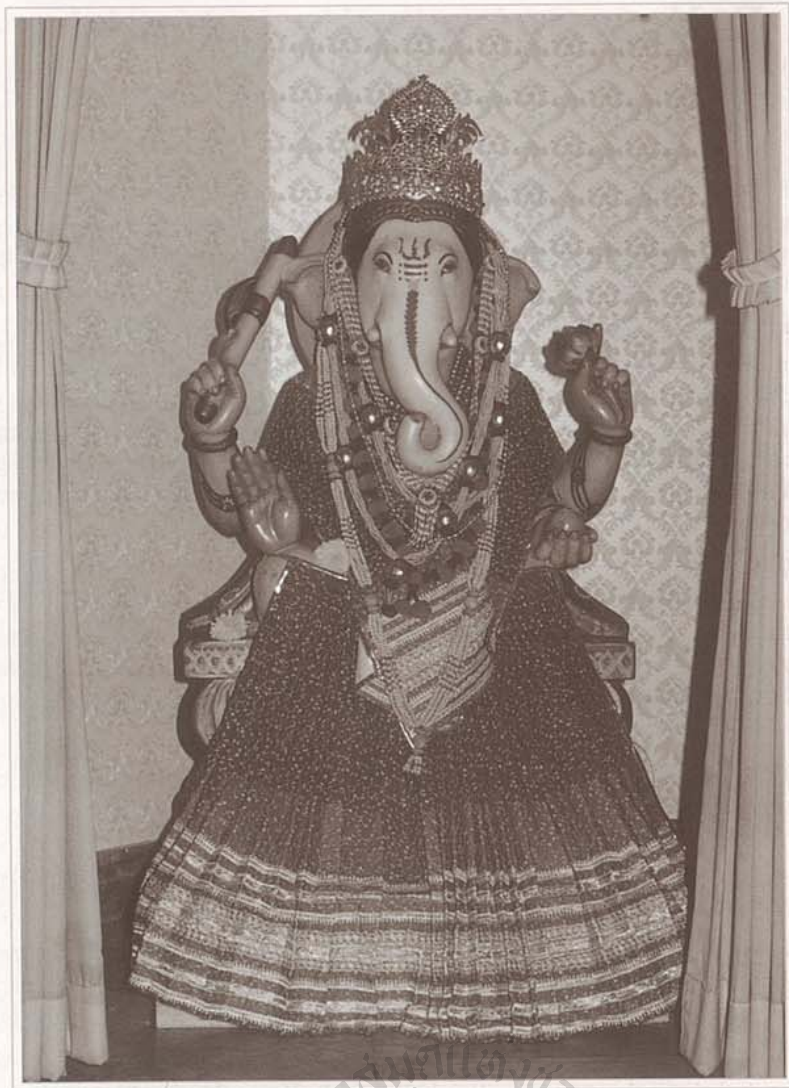
ความเชื่อในฐานะเป็นเทพแห่งความสำเร็จ พระคเณศได้รับความเคารพเชื่อ
ถือจากคนไทยจำนวนไม่น้อยในฐานะเทพผู้ประทานความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา
การค้า หรือการประกอบการใดๆ ที่มักจะทำการบูชาขออำนาจความสำเร็จอยู่เสมอ บรรดา
ผู้เลื่อมใสเหล่านี้ส่วนมากจะมีรูปเคารพพระคเณศประจำบ้านหรือพกติดตัว และทำพิธีบูชา
ตามสะดวกของแต่ละคน บ้างก็ทุกวัน บ้างก็วันใดวันหนึ่งในสัปดาห์ และการประดิษฐาน
พระคเณศเพื่อบูชาในบ้านนั้น ส่วนมากจะไม่จัดวางเทียบเท่าหรือเสมอพระพุทธรูป สิ่ง
สักการะส่วนใหญ่จะเป็นดอกไม้ หญ้าแพรก ผลไม้ อ้อย นมสด ขนม ฯลฯ ตามคติและ
ตามที่คิดว่าเหมาะกับพระองค์ผู้เป็นช้าง

พระคเณศประจำกองดุริยางค์ทหารบก ออกแบบให้ถือพิณเป็นเครื่องหมายของหน่วยงาน
Ganesha image at the Army Band Division in the form of God of Music, as identified by the harp
held in his lower right hand

พระคเณศที่ห้างสรรพสินค้าไอเซตัน
Ganesha image at the Isetan Department Store

พระคเณศวรวัดเทพมณเฑียร สมาคมฮินดูสยาม
Ganesha image at Dhebmontien Temple, Hindu Samaj, Bangkok

สรุป

ถึงแม้ว่าการนับถือบูชาพระคเณศจะมีกำเนิดในอินเดีย และแพร่เข้ามาในประเทศไทยเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๘ แต่ก็ได้รับการยอมรับและกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยอย่างรวดเร็ว และมีบทบาทสำคัญหนึ่งในหลายพิธีกรรมตามศาสนาพราหมณ์ที่มีต่อราชสำนักและคนธรรมดาทั่วไป สำหรับพิธีกรรมในราชสำนักนั้น พระคเณศมีส่วนสำคัญในพระราชพิธีที่ให้การสนับสนุนส่งเสริมพระมหากษัตริย์ ให้มีสถานะพิเศษในสังคมไทย เป็นสัญลักษณ์ของชาติที่มีเอกภาพและความมั่นคงมาโดยตลอดจนปัจจุบันและตลอดไป ซึ่งจากพิธีกรรมสำคัญๆ ทางศาสนาพราหมณ์ที่ประกอบขึ้นทั้งในราชสำนักและสำหรับประชาชนทั่วไปนั้น แสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระคเณศว่ามีความสำคัญ สมควรร่วมกันอนุรักษ์ไว้เป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติสืบไป

Beliefs Surrounding Ganesha

Belief in Ganesha originated in India, but may not have originated with the Aryans; it is possible that it arose from the indigenous people of India who practiced totemism (animal worship) from protohistoric time. The elephant, a very large and powerful animal, was worshipped as a tribal god, along with many other animals.

In the later Vedic times, when the Aryans migrated to India and established the Brahmin religion, they incorporated local beliefs and gods from the indigenous population. Later still, the elephant god was made into the icon Ganesha, with the body of a human and the head of an elephant. The idea of gods with animal heads probably came from Egypt, where, from ancient times, many gods were depicted with animal heads - for example, Anubis, god of the dead, with the head of a jackal, and Horus, god of health, with the head of a hawk.

The stories surrounding the Brahmin god Ganesha are somewhat confusing and even contradictory, because of the changing beliefs and preferences in worship through the ages. One theme, however, is common to all of the stories - Ganesha was originally worshipped as the God of Obstacles, or Vighnesvara, "Master of Obstacles". He could throw obstructions in the paths of humans, animals, deities and devils, but was also able to remove the obstructions.

This belief was prevalent during the beginning of the Buddhist Era, but from the end of the 10th century to the end of the 13th century, beliefs changed from that of Ganesha as Vighnesvara, "Master of Obstacles", to Sitthithata, "Grantor of Success". Sitthithata can grant success to anyone, for any purpose, as long as they pay proper respect through the worship ceremony.

This change in beliefs regarding Ganesha eventually grew into the belief that Ganesha is a god of everything - the arts, wisdom, poetry, villages, households, agriculture - as well as a protector against devils. Ganesha became the God of the Universe, because of the original belief in Ganesha as the Grantor of Success.

Ganesha worship was practiced all over India, and spread into Hindu society of every caste. He is regarded as the most popular of the Hindu gods, and most Hindus perform worship ceremonies to request freedom from obstacles and success in their activities, no matter what form these activities may take - from religious ceremonies and business transactions to poetry composition.

Ganesha iconography has been found in all areas of India, and spread to many countries in Asia, including Nepal, Tibet, China, Japan, Turkey, Indonesia, Burma and Thailand.

The Spread of Brahminism to Southeast Asia

Indian culture spread into the Southeast Asian region from around the 1st-2nd centuries onward, beginning with the early traders and continuing with monks and Brahmins. This process of Indianization, most widespread in the 4th-10th centuries, greatly influenced the social development of ancient cities in the region. The greatest influence came from the Buddhist and Brahmin traditions, including religious arts - these traditions were assimilated with local practices to form the foundations of the local cultures of each region. Great empires were established throughout Southeast Asia, including Funan, ancient Cambodia, Champa (in today's Vietnam), Si Kaset in Burma, the Sailendra Dynasty in Java, Dvaravati in Thailand, Srivijaya (on the Thai peninsula), and Sumatra.

Brahminism was well-received by the people of these regions, mainly because the widespread practice of animism fit well with the Brahmin culture in terms of rituals, stories and legends of the gods, and worship of gods and goddesses, including Ganesha. Indian traders, when traveling far from home, carried Ganesha images with them for success in traveling and trading. Ganesha was thus introduced to the local people, who accepted the god and later made images for themselves in imitation of those carried by the traders. These images gradually developed their own art styles, with regional characteristics and ritual ceremonies.

Ganesha Beliefs in Thailand

Brahminism, which arrived in Southeast Asia around the 1st to 2nd centuries, flourished in what is now Thailand long before the Thai people came to power. The central region of Thailand was influenced by Brahminism through the Khmer, who played important roles, both political and artistic, in this region. In the southern part of today's Thailand, Indianization was a direct result of contact with India from the 2nd to 3rd centuries.

Both Buddhism and Brahminism were well received by the local people of present-day Thailand. Buddhism became the official religion, while Brahminism played a major role in rituals and royal court traditions, as well as lawmaking. The worship of Brahmin gods was accepted quite readily, because of previous beliefs in animism.

Ganesha beliefs in Thailand can be categorized as follows:

Ganesha as the God of Obstacles - This was the original belief from India that first arrived in Thailand and became very important, blending in well with beliefs of the indigenous people, and making Ganesha one of the most respected Hindu gods. This belief continues to the present day.

Ganesha as the God of Arts - From the original belief in Ganesha as the God of Obstacles grew a belief in Ganesha as the Grantor of Success in every endeavor - in addition to creating obstacles, Ganesha is able to remove them and guarantee success. He was later, therefore, regarded as being wise and all-knowing, and this naturally extended to the field of arts. In Thailand, from the Ayutthaya period, sculptures were made of Ganesha as God of Arts, depicting him with two arms and hands holding an ancient manuscript and a broken tusk or a stylus. Later images usually showed him with four arms, with hands holding an elephant hook or a trident, a lasso, a broken tusk, and a cup of *modaka*, or sweets. From the end of the Ayutthaya period and the beginning of the Bangkok period, the status of Ganesha as God of Arts is unclear. During the Bangkok period, King Vajiravudh (King Rama VI) established the importance of Ganesha as God of Arts. From that time, Ganesha became a symbol of various institutions of the arts, including the Fine Arts Department, the University of Fine Arts, etc.

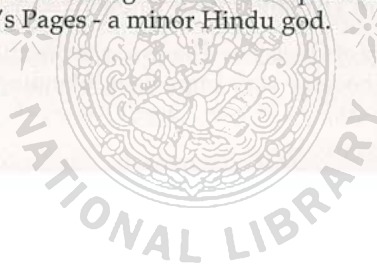
Ganesha as the Great Teacher of Elephants - In this role Ganesha is usually known as Phra Devakarma. This belief was widespread during Ayutthaya times and continues today. The art and science of elephants became very popular in the royal court, and even the king was interested in learning about elephants. Ganesha in this role has a clearly separate status from that of the God of Obstacles. Common people who deal with elephants often use daggers with Ganesha figures on the hilts - these are usually used by the "Master Teachers of Elephants". Another form of Ganesha as Devakarma can be found in amulets relating to elephant ceremonies - these amulets are still made today.

Ganesha as Dvarapala, or Doorkeeper - This belief is mostly found in the north of Thailand, especially in Chiang Mai province, but is only evidenced in a few wats. A couple of Ganesha images at the entrance to a wat protects against devils. This belief might have come from Tibet and Burma, where Ganesha images were often placed in front of Buddhist temples. Belief in Ganesha only came to northern Thailand around the 15th century, and most people living there now aren't familiar with the god.

Ganesha Figures as Amulets - Because of local beliefs, which were a mixture of Brahminism, Buddhism, animism and the supernatural, figures of Ganesha were made similar to small Buddhist votive tablets. No bigger than 5 cm., these images were the perfect size for carrying, and always had a symbol representing a spell and cabalistic writing on either the front, back or under the image. The amulets were carried as protection from harm, including sickness, and were used in elephant rituals.

Ganesha as a Minor Hindu God - In Ganesha's role as the son of Siva and Uma, he is regarded as a minor god, because he's depicted in conjunction with the great gods Siva and Uma. One example is the Ganesha from the Brahmin temple in Nakhon Si Thammarat province, where he's shown with Siva and Uma.

Another Ganesha image can be seen at the King's Royal Guards regimental headquarters. Today it is believed that this image represents Ganesha as Chief of Siva's pages, and as such has the status of a minor Hindu god. However, according to the history of the establishment, it was originally the location of other military headquarters, as well as a teacher training college. The image could have been made for the teacher college, representing Ganesha as God of Arts, and was perhaps left behind when the college relocated. When the regimental headquarters of the King's Royal Guards was established, they adopted the image for the headquarters, thus creating the belief in Ganesha as Chief of Siva's Pages - a minor Hindu god.

Rituals and Beliefs Surrounding Ganesha Today

Royal Rituals Featuring Ganesha - These rituals, comprising one group of the Brahmin rituals of the court, have been practiced from the time of King Rama I of the Bangkok period. He invited Brahmin priests from the south of Thailand to become priests of the royal court, and to organize royal rituals for the king and country. These rituals are still practiced today, and priests under the Office of the Royal Court reside at the Brahmin temple near Wat Suthat. Examples of these rituals include: the coronation ceremony, where a small Ganesha image is carried at the front of the king's procession to the *mondop* for the ritual bath, the Triyampavai-Tripavai ceremony - a royal ceremony asking for strength and abundance for the city, and the royal ceremony to recognize a white elephant.

Wai Khru Ceremony - *Wai khru* ceremonies are performed to pay respect to teachers of dance, music and craftsmanship. Although each discipline has its own great teacher or god - Phra Prot Muni, or Phra Khru Rishi, and Phra Phirap for the dance, Phra Prakhontap and Phra Panchasikhon for music, and Phra Visvakarma for craftsmanship - Ganesha is always invited to participate in these ceremonies, in recognition of his role as the Remover of Obstacles and Grantor of Success.

Today some institutions offering instruction in construction and the arts still embrace the worship of Ganesha as the Great Teacher of the various disciplines taught, and perform *wai khru* ceremonies to Ganesha every year. This belief may have come down from the time of King Vajiravudh (Rama VI). At the same time, however, other institutions or universities regard Visvakarma as the main god.

Ganesha as God of Success - Many Thais believe in Ganesha as the Grantor of Success, and ritual ceremonies are performed for all activities, whether associated with education, trade, or anything else. These believers usually have images of Ganesha at home or carry them, and pay respect according to individual convenience - some every day, some one day of the week - although Ganesha images are usually installed at a lower level than the Buddha image. Offerings usually consist of flowers, grass, fruit, sugarcane, milk, sweets, etc., following traditions and individual imaginations.

Conclusion

Although the worship of Ganesha originally came from India in the 2nd to 3rd century, it quickly became a part of the Thai culture, playing a major role in Brahmin court rituals and daily life. These court rituals played an important part in supporting and promoting the king in his special status among the Thai people as a symbol of the nation's unity and strength, from earliest times until today. These important rituals, both for the court and the common people, which are still performed today, help to explain the significance of Ganesha, and the need to maintain this part of the Thai cultural heritage.

บรรณานุกรม

กาญจน์ นาคพันธุ์. ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เล่ม ๓. กรุงเทพมหานคร : บุรินทร์การพิมพ์, ๒๕๑๘.

คงเดช ประพัฒน์ทอง. พระพิฆเนศวร. วารสารโบราณคดี ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (ตุลาคม ๒๕๑๕).

คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนฯ. ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์
พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๔

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. ธรรมแห่งอริยะ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยามรัฐ, ๒๕๓๗.

จิรัชสา คชาชีวะ. พระพิฆเนศวร์ คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวร์ที่พบใน
ประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งศิลป์, ๒๕๔๐.

_____. พระพิฆเนศวร์ : เทพแห่งศิลปวิทยา. เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษ
วันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๕ ณ โรงละครแห่งชาติ (โรงละครเล็ก), ๒๕๔๕.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชพิธีสิบสองเดือน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
รุ่งเรืองวัฒนา, ๒๕๑๖.

คณิศพร. พระพิฆเนศวร เทพเจ้าแห่งความสำเร็จ.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พระราชพงศาวดารฉบับพระ-
ราชหัตถเลขา. เล่ม ๒, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๐๔.

เทวสถานโบสถ์พราหมณ์. ประวัติพระคณศ. ๒๕๓๐.

ธนิต อยู่โพธิ์. โชนภาคต้นว่าด้วยตำนานและทฤษฎี. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๔๙๖.

_____. สีและลักษณะหัวโชน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๔๙๖.

นิยะดา ทาสุนทร. ตำราภาพเทวรูปและเทวดานพเคราะห์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร,
๒๕๓๕.

นิยะดา เหล่าสุนทร. ความสัมพันธ์ระหว่างละครไทยและละครภารตะ. กรุงเทพฯ : หจก.
การพิมพ์, ๒๕๔๓.

_____. คัมภีร์นารายณ์ ๒๐ ปางกับคนไทย. กรุงเทพฯ : สนพ. แม่เฝ้า, ๒๕๔๐.

เทวปาง. พิมพ์ครั้งที่ ๔, พระนคร : เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๓.

ประจักษ์ ประภาพิตยากร. เทวดานุกรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙.

พริยะ ไกรฤกษ์. ศิลปทัศนก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๓.

_____. อารยธรรมไทย พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะ. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์
พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๔.

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระ. บทละครเรื่องรามเกียรติ์ เล่ม ๑.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๗.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระเป็นเจ้าของพราหมณ์. พิมพ์เป็นอนุสรณ์
ในงานฉานนิกิจศพ นางสาวศุภา สิริกาญจน ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส
๑ พฤษภาคม ๒๕๐๓, พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓.

_____. ลิลิตนารายณ์สิบปาง. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรบริการ, ๒๕๐๗.

_____. บทละครเบิกโรง. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕.

_____. บทละครเรื่องดึกดำบรรพ์. พิมพ์แจกในงานฉลองพระสุพรรณบัฏของ จางวางเอก
และนายพลโทเจ้าพระยารามราฆพ, ๒๔๖๔.

ศิลปากร, กรม. ช้างต้น สัตว์มงคลแห่งจักรพรรดิ เล่ม ๑ - ๒. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์
พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๙.

_____. ตำราภาพเทวรูป. หนังสือสมุดไทยดำ เลขที่ ๓๒ หมวดตำราภาพ หอสมุด
แห่งชาติ.

_____. ตำราเทวรูปไสยศาสตร์. หนังสือสมุดไทยดำ สมัยรัชกาลที่ ๔ เลขที่ ๗๐ หมวด
ตำราภาพ หอสมุดแห่งชาติ.

_____. บทละครเทพนิยายกำเนิด. สุนิบัติรจัดแสดงในงานอนุรักษมรดกไทย.

_____. ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔. พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๐๔.

_____. ประชุมพระนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ ภาคปิกณกะ ภาค ๑. พิมพ์เนื่องในงาน
พระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์
ณ พระเมรุท้องสนามหลวง, ๒๔๙๑.

_____. พระสมุทรรูปพระไสยศาสตร์. หนังสือสมุดไทยดำ เลขที่ ๓๓ หมวดตำราภาพ
หอสมุดแห่งชาติ.

_____ พระเทวรูป. หนังสือสมุดไทยดำ เลขที่ ๖๙ หมวดตำราเทพ หอสมุดแห่งชาติ.

_____ สมุดพระเทวรูปเทวดานพเคราะห์ เทวดาโกไทยธิบาท. หนังสือสมุดไทยดำ เลขที่ ๓๑ หมวดตำราภาพ หอสมุดแห่งชาติ.

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย แหล่งรวมมรดกวัฒนธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๖.

_____ ศิลปวัฒนธรรม เล่ม ๗. นาฏดุริยางคศิลป์ไทย กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ, ๒๕๒๕.

ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์. รามเกียรติ์ : รามายณะของไทย.

ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย. รามเกียรติ์ในศิลปะและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๔๕.

ส. พลายน้อย. เล่าเรื่องหนู. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์น้ำฝน, ๒๕๓๙.

_____ อมนุษย์นิยาย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรพิทยา, ๒๕๓๕.

สมิทธิ ศิริภัทร และมยุรี วีระประเสริฐ. ทับหลัง. กรุงเทพฯ : ไมเคิลสัน เพลส, ๒๕๓๓.

สัจจาภิรมย์อุดมราชภักดี, พระยา (สรวง ศรีเพ็ญ). เทวกำเนิด. พระนคร : มหารัชมังการพิมพ์, ๒๕๑๑.

สุภัทรวดี ดิศกุล, ม.จ. ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์ณศ, ๒๕๑๖.

_____ ศิลปะในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๔.

_____ ศิลปะในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๙, มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕.

สุมนมาลย์ นิเมเนติพันธ์. การละครไทย. กรุงเทพฯ : สนพ. ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๓๙.

เสฐียร โกเศศ และนาคะประทีป. พระคณศ เทพนิยายสงเคราะห์ ภาค ๔. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๕.

A. Barth, et A. Bergaigne, Inscriptions sanskrits de Campa et du Cambodge, Fasc. 1, XV, B. โศลกที่ 26, 28.

A. Barth, et A. Bergaigne, Inscriptions sanskrits du Campa et du Cambodge, Fasc. 2, Paris, 1893, XLIV, โศลกที่ 36.

- G. Coedès, Bulletin de l'Ecole Française d'extrême-orient, XXVIII, โศลกที่ XLI.
- G. Coedès, Bulletin de l'Ecole Française d'extrême-orient, XLIV.
- G. Coedès, Bulletin de l'Ecole Française d'extrême-orient, aris, 1943.
- G. Coedès, Inscriptions du Cambodge, vol. I, Paris, 1937.
- G. Coedès, Inscriptions du Cambodge, vol. III, Paris, 1951.
- G. Coedès, Inscriptions du Cambodge, vol. IV, Paris, 1952.
- G. Coedès, Inscriptions du Cambodge, vol. V, Paris, 1953.
- K. Bhattacharya, les religions brahmaniques dans l'ancien Cambodge, Paris, 1961.
- T.A. Gopinatha Rao. Elements of hindu iconography volume one part I. Delhi, 1997.

รายนามหน่วยงานและบุคคลผู้ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลและให้ยืมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ
ในนิทรรศการพิเศษ “พระคณศ เทพเจ้าแห่งศิลปวิทยา”

นายอาร์กซ์ สังหิตกุล

พระราชครูวามเทพมุนี

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. อุไรศรี วรสระริน

นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์

นายเสรี หวังในธรรม

อาจารย์ ดร. จิรัสสา คชาชีวะ

นายสมบัติ แก้วสุจริต

นางสาววันทนี ม่วงบุญ

นายประเมษฐ์ บุญยชัย

นายชนัย วรรณะดี

นายวรกฤติ เพ็งขุ่ม

นางเรวดี สายาคม

Ms. July Metha

Ms. Mary Ellades

นายเผ่าทอง ทองเจือ

นายภูษชงค์ จันทวิษ

นายปณทร ทิรคานนท์

นายอนุชา ทิรคานนท์

นางสาวรุ่งรวี อุดมวัฒนทวี

กองพลที่ ๑ รักษาพระองค์

กองดุริยางค์ทหารบก

วัดเทพมณเฑียร

รองอธิบดีกรมศิลปากร

เทวสถาน กรุงเทพมหานคร

ศูนย์เขมรศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร

นักอักษรศาสตร์ ๑๐ ชช. กรมศิลปากร

ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ กรมศิลปากร

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้อำนวยการสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์

กรมศิลปากร

นักวิชาการละครและดนตรี ๔ กรมศิลปากร

วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

กลุ่มอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

พระนคร

กลุ่มอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

พระนคร

สถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กระทรวงกลาโหม

กระทรวงกลาโหม

สมาคมฮินดูสมาช

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร

National Museum Bangkok
The Office of Archaeology and Nation Museums, Fine Arts Department